

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי, חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיוחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, צבי וולפסון, ש"ז צייטלין

שנה ל"ג (כרך ס"ג) תשרי-חשוון, תשל"ב חוברת א' (294)

התוכן

- 1 חינוך מעוות יצר תדמית מעוותת שמואל כץ
5 בעל כעמו (סיפור) א. עבריהדני
15 ישוע ויחסו למסורת דוד שלמה שפירא
21 בין הזון להגשמה (לדמותו של ד. בן-גוריון — ליובלו הפ"ח) חיים ליף
24 כשורה ושליחות (קווים לשירתו של ש. שלום) . . מאיר אוריין
30 סכיופרניה כהשקפת עולם משה פרלא
33 מחודש לחודש י. מישאל
37 פסיפסי-ישראלי יעקב הרמגל

הערכות ודברי בקורת:

- 39 פרקים בתולדות הישוב הישן שמחה רו

סקירות ורשימות:

- 42 בתיאטרון א. ב.

- 42 ידיעות

- 43 ספרים חדשים

מפתח ותוכן הענינים של כרך ס"ב (תשל"א)

„ בצרון ”

1141 כרדוויי

ניו-יורק

AVRAM GROBARD'S

סי
Avram

NEW YORK'S ONLY
MEDITERRANEAN
NIGHT CLUB

TWO SHOWS NIGHTLY
Dinner Show 9 P.M.
Supper Show 11 P.M.

Featuring AVRAM and
Other Guest Stars

Full Dinner Menu
Cocktails - Dancing

Special Attention to Small Parties up to 200

"One feels like returning even before one has left"

AIR CONDITIONED

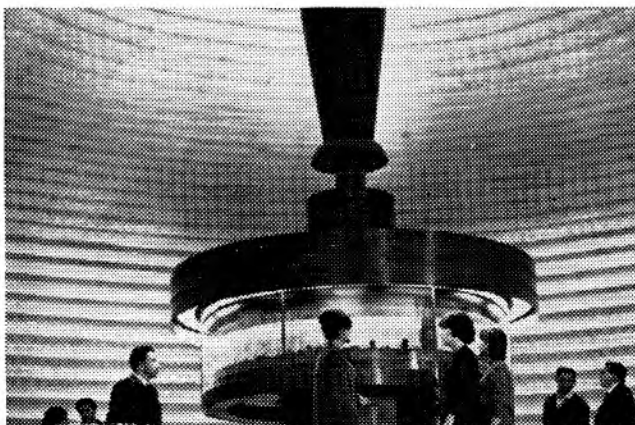
Special Chanukah & New Year Feature: THE 4 AYALONS — Make Your Reservations Now!

80 GROVE STREET

at 7th Ave. & W. 4th St., Greenwich Village

Closed Monday

Reservations: 243-9661
243-0602

כל כך הרבה
לראות,
כל כך הרבה
לעשות
בישראל...
סע!

חמורה. רב ובית-כנסת מפארים את האניה. סיפינים שטופי שמש, בריכות-שחייה פתוחות, אולמי-בידור, מועדוני לילה, אולמי ריקוד, תיאטרון. הפלגות קו האניות היווני תואמות את החגיגות הדתיות והתרבותיות במדינת ישראל.

תאריכי הפלגה: אפריל 17, יוני 12, יולי 10, ספטמבר 5, נובמבר 6, 1972.

הרבית לחשוב על כך, לחלום על כך... למה תשהה את הדבר לאורך ימים? סע בשנה הזאת, וסע בקו האניות היווני — שנתחבב על אלפי איש, שביל הזהב לישראל! בדרך לישראל וחזרה, התענג על חופשתיים דוויית תפנוקים ומרגוע. מטבח קונטיננטאלי או ארוחות כשרות וטעימות תחת השגחה

QUEEN ANNA MARIA

בשביל עלון צבעוני, הזמנות מקום, לפנות אל סוכן הנסיעות, או אל

רשומה ביוון

32 Pearl Street, New York, N.Y. 10004. Tel. (212) 943-9140

בַּצְרוּן

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

ניו־יורק, ה'תשל"א

כרך ס"ב

שנה ל"ב

מפתח ותוכן-הענינים של כרך ס"ב

159	„בית ישראל באמריקה“ למשה רייזיס,	405	אבן-שושן, אברהם,
268	בן-גוריון, דוד,	357	אבן גיאת, ר' יצחק, סליחות ללילות אלול,
406	בנטוויץ, נורמן,	203	אבן עזרא, אברהם, „אגודלה את המלך“,
230	בן-יהודה,	25	אורלן, חיים, על דעותיו של פרופ' צייטלין,
399	בן-יוסף, אריה, מפעל חייו של פרופ' ש. ז. צייטלין,	210	איבסן, הנריק,
149	בן-יוסף, ראובן, בשבילי הספרות בארץ, זכרונו	267	איתן, רחל, אהרן צייטלין — מן האדם ולמעלה,
250	לברכה (שיר), 205 ; שחר (סיפור),	124	; 124 ; חתונתו של חיים יקיר (סיפור),
214—213	ברגלסון, דוד,	406	איוזשטאדט, פרופ' שמואל,
403—204	ברוידס, אברהם, 158—155 ;	267	אלתרמן, נתן,
104	ברזילי, ישראל,	406	אפאליק, חיים אליהו, זרכס של רד"צ הופמן ורב
391—365	ברגר, י. ח. (מאמר הערכה עליו),	299	צעיר בפסקי הלכה,
365	ברזילי, ד"ר יצחק, במלכות האמת היאוש והתקווה	52	א. ר. מ., אזכרה בירושלים לפני מאה שנה לחאלי
365	(על י. ח. ברגר),	304—309	הרעש בצפת,
50	בריתקוה, ברוך, יצחק גרינבוים ז"ל עם פליטי השואה,	265, 235—230	בבלי, הלל,
404	גולדשטיין, ד"ר ישראל,	100 ;	ביאליק, ח. ג.,
266	גולומב, אברהם, 54,	265	בירנבוים, סלטיאל, ירושתו של סופר עברי גדול
			בישראל (על „באר החסידות“ לאליעזר שטיינמן),
			46 ; מחקר מקיף בתולדות היהודים באמריקה (על

מילשטיין, תה, מדיניות ברית-המועצות במזרח התיכון, 223
מלנבויץ, מאיר, מי הוא יהודי? 236
מישאל, י, מחוזש לחודש, 43, 94, 150, 206, 258, 396
מלאכי, א, ר, אימת רעש בצפת בתרס"ז, 144 ;
ביאלק ב"השקפה" של בני-יהודה, 230 ; ברנר
והספרות העברית באמריקה, 372
מתיון, צבי, "תרבות השטטלי", 266
גדבה, ד"ר יוסף, מדיניות "הגשרים הפתוחים", 65 ;
לא שלום ולא נסיגה, 373
נעמן, ה, המעצמות והמזרח התיכון, 264
סמולנסקי, פרץ, 373
עבר-היגוי, א, בין השרב הלוהט והתרבות הגוברת
(סיפור), 196
עגנון, שמואל יוסף, 211—212
עובדיה, מרדכי (הערכה על ספרו "מפי ביאליק"),
101—100
עמיצור, פרידת אבר'סופיק (סיפור), 30, 81 ; (על
אברהם עמיצור), 36—42
ענת, ד"ר משה א, (בקורת על ספרו "תנ"ך לעם"),
217—215
פגיס, דן (על ספרו "גלגול"), 149
פרידלנד, אליעזר ד, מעין הספד (שיר), 249
פאנישט, אביגדור, "יהדות ומעשי אלימות", 322 ;
בית הכנסת המחולל (ציור), 392
פטרובסקי, פרופ' י, רעיון ה"התעלות" במחשבה
היהודית הדתית באמריקה, 71
פליאברג, מ, ז, 167
פלדלום, ד"ר שמחה מאיר, פרופסור אברהם וייס
ז"ל, 102
פרידמן, ד, א, 383
פרייל, גבריאל, בזמן הזה, במקום הזה (שיר), 204 ;
ידייט, חרפיש (שיר), 297
פרישמן, דוד, 375
פרלא, משה, רשימות, 154, 209, 318
צייטלין, פרופ' שניאור זלמן, תשובתו בצדו (פולמוס
על הסיקריקין ועל מסדה — תשובה לחיים אורלן),
25 ; 54 ; אגרת אליו מאת זלמן שור, 226—229
צייטלין, אהרן (שיחה עם), 124—129 ; (פרס גיומן),
168 ; הערות לראיון, 254
צייטלין, הלל, 126—127
קבק, א, 382
קוק, הראי"ה, 86—93
קושניר שמעון, 365
קשת, ישורון, על אברהם עמיצור, 36 ; 47
רגלסון, אברהם, נר תמיד לנשמת ר' שמחה זאב
זלצמן ז"ל, 130
ריבלין, פרופ' יוסף יואל, 269
רקמן, ד"ר עמנואל (הערכה על ספרו באנגלית "יהדות
של יחיד"), 97—99
שאנן, אברהם, 380
שושן, דוד, 268
שושן, ש, ז, אלימות וצדק, 324
שור, זלמן, חסד נעורים (אגרת ברכה... לד"ר
שניאור זלמן צייטלין), 226 ; 375
ש. ז, צ, תשובתו בצדו, 25
שטיינמן, אליעזר (הערכה על ספרו "באר החסידות"),
46—49
שמואלי, ד"ר אפרים, הרגשת בית ופניה של הציונות,
353
שמיר, שלמה, החזתירה לשלום והפולמוס על
ה"שטחים", 190 ; החסידות המתחדשת במדינת
ישראל, 284
שניידר, ש, "תחנה ודרך" לא ברוידס, 155
שפירא, ש, פנישות עם דוד ברנולסון, 213
שפרן, ד"ר יוסף, דרכו החינוכית של הראי"ה קוק
לאור אגרותיו, 86
שרפשטיין, פרופ' צבי ("ספר שרפשטיין"), 103
ש. ש, שבת ומועדי ישראל (על ספרו של חיים
לשם), 164

גור, ישראל, התיאטרון הישראלי בתנועה, 384
גלאשטיין, יעקב, 405
גורדון, ד"ר כורש, 103
גיל, יעקב, תנ"ך לעם בצורה ספרותית מודרנית, 215
גלבוץ, אמיר, שני שירים, 76 ; מאמר הערכה עליו,
80—77
גליק, נסכון, 169
גרינבוים, יצחק, 50—51
גנסיק, א, ג, 365
גרנך, יוחנן, ברית-המועצות וחזויתו הלאומית של
עם ישראל, 1 ; גבישי-הגות "מפי ביאליק", 100 ;
תרבות ישראל במבחן התקופה, 177 ; מדינה
(ותרבות : א) תורת המדינה באספקלריה ההיסטורית ;
(ב) אורות וצללים בתרבות המודרנית, 310 ; שירת
חזן (על "מבית" לאברהם ברוידס), 402
דייוויס, משה, 55 ; (הערכה על ספרו "בית ישראל
באמריקה"), 159—161
דיין, משה, נתן אלתרמן — מבטא רוח הלחימה
הישראלית, 267 ; 320
הויניג, ש, ב, 399
האורח, יהודה (הערכה על ספרו "ירושלים אשר
בחרתי"), 161—163
הופמן, רד"צ, 299—303
הכהן, ר' יוסף ("מציב גבולות עמים"), 139—143
הלפרן, יחאל, 382
הלקין, שמעון, 404
הנעמי, משה, ספר חדש על ירושלים, 161
הריס, חיים, 105
הרמגל, יעקב, פסיפס ישראלי, 262, 320, 393
ווייס, פרופ' אברהם ז"ל, 102, 105
ווייסמאן, הרמן ל, 53
וויצמן, חיים, 255—257
ויצמן, עזר, 320
ויינברג, רפאל ש, ר' יוסף הכהן : "מציב גבולות
עמים", 139
וינברג, יהודה ליב, "אגדה את המלך" לר' אברהם
אבן עזרא, 203 ; סליחות ללילות אלול לר' יצחק
אבן גיאת, 357
זוסמן, י, ב, "ארץ", 52
ת, ל, הדים ובני הדים, 267
זלדין, משה אפרים, חיים וויצמן ושמהו לוין (פרק
מזכרונות), 255
זלצמן, שמחה זאב ז"ל (הערכה עליו), 130—138
חורגין, ג, "יהדות של יחיד" (על ספרו של ד"ר
עמנואל רקמן), 97
טמיר, נח, אבנים דוממות ודובבות (סיפור), 359
טשרנוביץ, פרופ' חיים (רבי-צעיר), 299—303
ילופט, אריה, מאבקה של היהדות בבריה"ם (סקירה
היסטורית), 388
ירוחם, ט, אברהם משה לונץ — חוקר ארץ-ישראל,
315
יש"ק (יעקב שלום קצנלבוין), 375
כהן, אדיר, "רציתי לכתוב שפתי ישנים" (על ספר
שירו של אמיר גלבוץ), 77 ; למהותו של הניבור
הברנר, 378
כהן, ישראל, 103
כנען, חביב, חוסיין אבן טלאל — אחרון מלכי
השושלת ההאשמית? 111 ; שקיעתה של האצולה
הפולשניאית, 279
לונץ, אברהם משה, 315—317
לייטר, שמואל, מוטיבים בשירת הלל בבלי (עשר
שנים למות המשורר), 304
ליף, חיים, עגנון לתקופותיו, 211
לי, רינה, עברית (שיר), 123 ; תפילת המועדים לחטא
(שיר), 364
לרון, רם (בקורת על ספרו "המעצמות והמזרח
התיכון"), 264—265
לוין, שמריהו, 255—257
לחובר, פ, פ, 383
"מאונים", 149
מגד, מתי, 379

בְּצֵרוֹן

נוסד על־ידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה ל"ג (כרך ס"ג) תשרי-חשון, תשל"ב חוברת א' (294)

ארץ-ישראל בתודעת הנוער:

חינוך מעוות יצר תדמית מעוותת

מאת שמואל בן

הבא במגע עם הנוער שהתחנך בבית-הספר הממלכתי בישראל, עומד נדהם מתופעת ההתנכרות המתגלית אצל חלק בלתי-מבוטל ממנו לתודעת ארץ-ישראל כמולדת. אין התנכרות זאת רק פונקציה של עמדה בוויכוח על עתיד ה"שטחים", הווה אומר על גורלם של יהודה ושומרון. יכול אני להעיד ששמעתי מפי צעירים — וכן נתפרסמה — דעה המנוסחת בערך כך: אמנם נכון שנישלונו ערבים מאדמתם אבל גם אנו זכאים לחיות ולכן אל לנו להחזיר שטחים שכבשנו. אך לרוב, מתערבבת התנכרות לשטחי ארץ-ישראל מעבר ל"קו הירוק" עם הזדהות דווקא עם השטח של ישראל מעבר מזה ל"קו הירוק" — אשר לו כאילו יש לנו זכות. והבטחון באי-הגמנוע של החזרת שטחים, מתערבב בבטחון-ללא-הירהור שבישראל הקטנה "יתנו לנו" להישאר.

התנכרות זאת, ועיוותי המחשבה הנולדים בעטייה, נובעת כמובן מבורות תהומית. בורות זאת אינה נחלת הנוער החדש בלבד, אלא היא בשר מבשרה של החינוך הציוני שכולנו ספגנוהו. החינוך הציוני המסורתי התעלם מאחת העובדות המופלאות בתולדותינו, אפשר לומר מתולדות האנושות בכלל: רציפות החיים היהודיים בארץ-ישראל לאורך 1900 שנות הגלות, ההיצמדות בצפוניים ממש של

מר ש. בן הוא חבר-הכנסת לשעבר ומפעילי התנועה למען א"י השלימה.

יהודים לאדמת המולדת, למרות ההשפלות והעלבונות, רדיפות ונגישות, מלחמות-השמד וטבח, אשר עברו על הארץ לאורך ארבעה-עשר המשטרים אשר שלטו כאן מימי בריכותבא ועד שיבת-ציון של ימינו.

החינוך הציוני התעלם ממילא מהעובדה, שהיצמדות זאת לא היתה יכולה להימשך בתנאים ההיסטוריים האיומים אלמלא עובדה מופלאה נוספת. היישוב היהודי בא"י לא היה שריד, לא היה "שארית", כי הרי רציפות החיים היהודיים בארץ-ישראל אופשרה על-ידי התחדשותם המתמדת. לא היה דור שבו לא התנהלה תנועת עלייה כלשהי. כשאתה מהרהר במשמעותה של עלייתו של יהודי אחד ממערב אירופה, או ממזרח, במאה ה-15 או ה-16, מסתמרות השערות נוכח מדורי הגהינום שעליו היה לעבור, על פני ארצות ועמים עוינים ואף קטלניים, עד שהגיע — אם בכלל זכה להגיע — למולדת.

הנוצרים יצרו אווירה של הערצה, המתבטאת בספרות שלמה מסועפת ורבונית, מסביב למסעי-הצלב — ה"עלייה" האלימה שלהם לארץ-ישראל בימי הביניים. התנועה הציונית, אשר סוף-סוף, התחילה לארגן ולחנך את המוני העם לחידוש חיינו הממלכתיים בארץ-ישראל, התעלמה בדרך כלל מתופעת העלייה המתמדת אשר נותנת ביטוי מוחשי וחותר, אף דרמטי, לזיקה של העם היהודי לארץ-ישראל. הזיקה ה"מיסטית" היא אשר סוף-סוף היוותה אחד היסודות המרכזיים להכרת עמי-העולם של-דורנו בזכותנו המדינית לשוב ולגשק (כפי שמתבטא המנדט לארץ-ישראל ב-1922) את ביתנו הלאומי. המטיף הנוצרי הבריטי, גיימו פרקס, אשר אף חקר את תולדות ארץ-ישראל והיה אחד הראשונים בדורנו אשר הצביע על עובדות רציפות החיים היהודיים בא"י (ובמזרח התיכון כולו) לא חסך את שבט ביקורתו מהציונים על מחדל זה. בדור האחרון אמנם התחילו חוקרים לפרסם עבודות בנושא, תוך כוונות חינוכיות. אך אפילו עכשיו, נוכח התעמולה העניפה לשלילת עצם זכותנו, נוכח האיומים לשלול את עצם קיומנו בארץ-ישראל, לא נעורה לא התנועה הציונית, אף לא משרד החינוך בישראל, לפעולת-תיקון.

במקביל, לקה החינוך הציוני — ואף המדיניות הציונית — במחדל לא פחות חמור. לא זה ולא זו לא הקימו סכר לפנטסיה השקרנית של התעמולה הערבית אשר במשך חמישים שנה "הפכה" את ארץ-ישראל לארץ ערבית, ואת שיבת ציון ל"פלישה" ציונית בת-זמננו, למשחק אימפריאליסטי של מעצמות המערב. "הפכה" — משמע, הצליחה להחדיר את התדמית הדמיונית — של אומה מושרשת במולדתה אשר "גורשה" ע"י היהודים — לתודעתם של חוגים רחבים בעולם. התעמולה הערבית הצליחה להחדיר את הפנטסיה הזאת ביחוד בין הנוער ה"אידיאליסטי", אך גם בתוך חלק ניכר של הנוער היהודי בעולם, אשר ידיעותיו בדרך כלל קלושות. חמור מכל, סימניו ניכרים בתוך אותו חלק של הנוער בארץ שהזכרתי בראשית דברי.

השפעתם השלילית של מחדלים אלה, תוגברה והוכפלה עוד בתקופה שלפני 1967 ע"י ההשקפה שהונחה, בכוונה, ביסוד לימודי ההיסטוריה בישראל אחרי קום מדינה. כוונת השקפה זאת היתה ליצור תשתית לצידוק מדיניות המימסד

הציוני של השנים לפני קום המדינה. כדי להצדיק את ההסכמה לחלוקת הארץ ב-1947 מצא המימסד במדינת ישראל הכרח להחזיר בדור החדש את תודעת הצדק, השלמות וה"טופיות" של רעיון החלוקה.

בוויכוח המר שהתנהל במשך השנים לפני 1947 על רעיון החלוקה, לא התכחש איש ממצדדי הרעיון לזכותנו על הארץ. ההסכמה לחלוקה נבעה מהאמונה שבדרך זאת אפשר להשיג את השלום עם הערבים. העובדה שהערבים לא הראו שום נכונות לפשרה כזאת — ומוריהם־אפוטרופסיהם הבריטים עודדו אותם בעקשנות תוך אמונה שיחד יוכלו למנוע כל צורה של עצמאות עברית — לא הפריעו למנהיגים הציונים. מנהיגים אלה, החל מווייצמן וכלה בשרתוק (שרת) הוסיפו להביע את האמונה שוויתורים טריטוריאליים הם אשר יביאו את השלום עם הערבים, גם כאשר דוברי הערבים ובראשם ג'מל חוסייני הארצישראלי, ועזם פחה מהליגה הערבית, הוסיפו מצידם לאיים במסע־הרג גם נגד מדינת החלוקה.

הטענה שחלוקה היא אשר תביא את השלום הופרכה באכזריות על־ידי המציאות של 1947—1949. במלחמת העצמאות היה מחיר הדמים ששילם עם ישראל גבוה יחסית מהקורבן בנפש שהקריבה בריטניה במשך שש שנות מלחמת העולם השנייה, או מזה של ארה"ב בין 1941—1945. יתר על כן, אחרי שהקורבן הועלה — נשארה הארץ מחולקת אם גם תוקנו גבולותיה הגרוטסקיים של הצעת החלוקה המקורית של האו"ם (הכללת הגליל המערבי, הרחבת הפרוזדור לירושלים, לוד ורמלה). המדינה העברית נשארה בלי לבה ההיסטורית: יהודה ושומרון ובכלל זה ירושלים העתיקה, עיר הקודש ממש.

תוך הקרבת הקרבן שהקרבנו ב-1948, יכולנו אז לשחרר את יתר חלקי הארץ. עם חידוש הקרבות ביולי אותה שנה היתה ידנו על העליונה, ולא מטעמים צבאיים הפסקנו את הלחימה.

כאן איפוא היתה מפולת ממש של המחשבה המדינית הציונית.

* * *

אחרי מלחמת העצמאות היה על מעצבי חינוכי של הדור החדש לספר לו את האמת, שמדינתו כוללת רק חלק מארצו, ואם גם אין להעלות על הדעת מסע־כיבוש (או מסע שיחרור) של שאר חלקי הארץ, אין "מוחקים" מולדת היסטורית; וכך לטפח חיבה וזיקה גם לירושלים ולשכם ולחברון. אבל אמת זאת היתה גוררת אחריה גם הסברת הוויתור ומגיעיו, וכך גם הסברת השיגאה בחישוב שליווה את הוויתור. עוד יותר מסוכן: האמת היתה חושפת את צדקת אלה שטענו נגד הוויתור, ואף ניבאו שהוא לא יביא שלום.

כאמצעי בלחימה המדינית הפנימית איפוא, טושטש הוויתור. מדינת החלוקה תוארה כהישג ההישגים, כקצה גבול האפשרי. אחרי מלחמת ששת הימים — ביום השנה השני לפרוץ המלחמה, ב-6 ביוני 1969 — מצא מר אבן לאפשרי לטעון במאמר שגבולות 1947 (כלומר אף הצעת החלוקה של האו"ם)

היו, לא חס וחלילה פשרה חד-צדדית אומללה, אפילו לא ויתור מתוך הכרת, אלא שיא החכמה והתבונה*.

* * *

מכאן התוצאות החמורות. השלכותיהן המוסריות ניגלו לעין רק אחרי מלחמת ששת הימים, כאשר אימוץ הטיעון הציוני ע"י הערבים — פלשטין היא מולדתנו השדודה! — הגיע לשיא, ובפי הרבה מצעירי ישראל לא היתה תשובה. כי אם חונכת על יסוד ההנחה שחברון ושכם בדין ובצדק הינן חלק ממדינה ערבית ששמה ירדן, ואף ירושלים העתיקה היא בצדק חלק מאותה מדינה — הרי אין היהודים אלא כובשים "זרים". ואם כובשים בשכם אנחנו — מה בעצם מעשינו בתל-אביב, אשר לפי אותה גירסה ערבית, גם בה אנו "פולשים"? כתב שורות אלה — וכן אחרים כמוהו המופיעים לעתים בבתי-ספר תיכוניים בישראל כמרצים אורחים — נתקל בטענה, מפי צעירה אינטליגנטית למדי בכיתה י"ב — שאין אנחנו שונים למעשה מהצלבנים וסופנו יהיה כסופם.

אך השפעת החינוך היתה ניכרת לעין הרבה זמן לפני 1967. ב-1966 זועזע הציבור על-ידי גילוי משאל שערכה הסופרת גאולה כהן במעריב, בו הובא לידי ביטוי מרכז הבורות וההתנכרות — שוב, של חלק מהצעירים — לכל מה שלא היה כלול בתוך קווי "שביתת הנשק" של 1949.

על שכם מעצבי החינוך העברי בארץ-ישראל אחרי 1948, אחריות כבדה מאד להלך-רוח זה של התכחשות לזכויותינו. חלקם רב בהצלחת התעמולה של "פתח" — כאשר לסטודנטים מא"י, ואף לפרופסורים, אין ידע מספיק כדי לענות לגירסות הערביות של ההיסטוריה.

למזלנו — נשאר חלקות טובות בנוער. לא הכל אבוד. אך דרוש יהיה מאמץ רב בעיצוב מחדש של החינוך בישראל — וכן של ההסברה של מדינת ישראל בחוץ-לארץ — על מנת, לאט-לאט, להחזיר את האמת אל כנה.

* במאמר זה של אבן, נתגלתה "טעות אופטית" שלא תאומן. תוך נסיונו להוכיח שויתור על שטחי מולדת התקדש ממש כשיטה בתולדות הציונות, טען הוא שלקראת עצם קום המדינה כבר בחרו המנהיגים הציוניים בגבולות הנכונים כדי להימנע מבעייה "דמוגרפית". הוא שכח שבשטח שהוקצה למדינה העברית לפי תכנית האו"ם, היו ערבים ולא-יהודים אחרים 45% (קרי ארבעים וחמישה אחוזים)! הרי מכאן בעיית הפליטים. (המאמר התפרסם במעריב של 6 ביוני 1969, וכן בשינויים קלים בג'רוסלם פוסט של אותו תאריך).

בעל בעמיו

(סיפור)

מאת א. עבריהרני

א

אכן, נעים לספר כחבר-נעורים מהימים בהם היינו מייצגים מעין תערוכה ססגונית של אפודה רוסית ותרכוש עותמאני, או מגלגלים בעברית הטובה מ"החדר" ברוסיה, כשהיא מהולה בנופך של עגה אידית ורוסית. נעים שבעתיים לספר בו כעבור חמש עשרות שנים, לאחר שהתגבשו הדיוקנים ההיוליים הללו במרוצת הזמן, ומנער "מעורב" שאי-אפשר היה לשפוט מראש על-פי גירגור צחוקו והימהומו הלשוני על מהותו ועתידו — והנה קורץ ממנו להנאתך דיוקן מוגמר של גבר בן-זמנו, כמוהו כבעל בעמיו! — למראה הזה הנך מתנער בהנאה פנימית, כאחד הלוגם כוס יין טוב וגומר עם עצמך: הרי שעל-אף-הכל לא הכניבה תחושת הנעורים הנאמנה והיא שלחשה לנו מראש, כי "בחור טוב" הוא גבריאלי זה, אף-על-פי שהילוכו מסורבל כלשהו כמו היה הולך ויושב בעמידתו, מגרגר בגרונו כאחד העומד לצחוק בכל שעה שתרצה או נכון לשאת בעומס המוטל עליו בלי שתעלה תלונה על דל שפתיו.

קרוב לוודאי כי מכאן נוצר בלי-משים אותו רגש טבעי טוב, בו סרנו לפרקים לבקר אצלו בחדרו מיד להופעתו בינינו, אף נכנסנו בעישון סיגאריה במשותף תוך חילוף-דברים קטוע שעמד תמיד על סף השחוק גם בשעה שעמדו על הפרק ענינים מדאיגים של תלמיד ובית-ספר, בחינה וציוני "רבע" ... כיצד יחול המעבר משנת הלימודים האחת לשנה השניה — וכל זה במיוחד כאשר אוירת מלחמה אפפה אותנו בגורליות האטומה שבה, בלי שניתן לדעת בה היום מה יביא המחר, ואמנם גם בכך היה נעים להיווכח, שגבריאלי נושא בשלווה "סטואית" באי-ודאות זו, איננו מוטרד כלל אם נאלץ להתגלגל בין-לילה מ"רוסי" ל"עותמאני", אם תאריך נתינתו החדשה חל בשנת גיוס לצבא הממלכה, ואם הוא צפוי להעקר ביום-פקודה עם חבריו לגיל מחדרו האזרחי כאחד הבתים השאננים של תל-אביב, לאווירה צבאית קשוחה שבעיר-המטרופולין העותמאנית הרחוקה.

עובדה היא, כי הוא חבש לראשו את הכומתה הצבאית ללא גינדור, גם הילוכו במדים של קצין זוטר הוסיף להסתבל, ומדי בואו לחופשה קצרה היה גירגור צחוקו עומד בגרונו, כמו חלפו עליו בלי רושם האימונים בלשון התורכית הזרה וכן מטר ניבוליהפה והגידופים השוצפים, המלווים במת-יד, ולבסוף המנה החדגונית-התפלה של "הקרוואנה" הצבאית, כבר אז עלתה בי מאליה השערה כי הבחור ניחן לא רק בנכונות לשאת בתלאה, אלא בחיסון גופני בפני הסבל, כן קיבלנו את חסינותו מכאן ואילך כעובדה מובנת מאליה, אף-על-פי שברור היה כי גורלו לא שפר, או יש והיה קשה יותר מגורלם של אחרים.

וגבריאלי היה מגרגר בצחוקו בבואו לחופשה ובשובו לשירותו, הוא עיפוף בעינו והיבהב בסיגאריה שבפיו כמו לא הוטרד גם עתה בבאות. אלא נשתרבבו מאז ואילך בשיחו כמה "תורכיזמים" אטומים, בנוסף על הבליל הלשוני שבפיו: אולסון... בילמו... אווט... אפנדים — ח'ח — ולבסוף נותן את קולו בשיר צבאי אדיר ללא הכנות מיוחדות, כמו דבקה בו כבר הרוח הפאטריוטית הגדולה של הממלכה המשתרעת מרחבי אנאטוליה עד קצווי ערב — "ישאסון חוריאט, אדאלת, מוסוואת — ישאסון מילת...". — שאג באדיר ואנו החרינו בשמחה אחריו.

כלה השירות כתום המלחמה ויצא בשלום ממנו. גם אז לא ניכר בגבריאלי כי הוא מתחבט במחשבות יתירות על הלימודים שהופסקו בינתיים, ואם יעשה מאמץ לשוב ולחדשם לאחר שהזנחו, ככל שחבריו הגילאים היו אצים־רצים בבהלה להשיג את אשר פיגרו. הוא לא חקר ולא דרש הרבה, ולפיכך לא התפלאנו כאשר בא תורנו לעלות למשקי הגליל העליון, והנה גבריאלי שקוע שם בעבודת משק אף נראה כנטוע במקום. למותר לומר, כי שמחנו על שכנות זו מחדש של חברים לעבר ואני עצמי אולי שאבתי בפנים לבתי מידת־מה של עידוד מהעובדה, שגבריאלי נושא במבחן זה של עבודת משק כמו לא היה בכך משום מיפנה שמחק את העבר, אלא פתיחת דף נוסף בקורות חייו.

— הי, יא גבריאל־גבריאלי! — קראתי לו בפליטת־פה כמנהגנו, שהרי בקריאה זו היינו מדגישים תמיד כי אין שואלים למקורו או ליחוסו של החבר מבית־אביו, אלא נוטים וגוזרים את שמו ככל שעולה על דעתנו, באופן שלא ניתן לשפוט אם לשמו הפרטי אנו מתכוונים או לשם משפחתו בישראל.

— הי, יא הארון... לי, דאוד... — נתהדהד גם הוא באותה נכונות לגילגול שיחה כבעבר — אווט... אולסון... יא־שיח'... ח'ח — ובגריגור צחוקו נוסף כעת נופך ערבי על הבליל העברי־תורכי.

אף־על־פי־כן גם מהידהוד זה ומהצחוק התקוע בגרונו ניתן לשפוט למרבה הנאתנו, כי לא כטירון ישב כאן במקום אלא נסע כבר בדרכים כאחד ותיק ומנוסה ומשך במושכות, חרש בשדות, — בין שדה־מישור ובין שדה־מידרון שהוא קשה לחרישה, נשתקע בחליבת פרות בשעות הלילה הקטנות, התפנה לקראת אורחים שכנים, ערבים ויהודים, שבאו למשק והתערב ביניהם בהידהוד דברים מן המוכן עמו ובתוספת ערבית שסיגל לעצמו: כיה... ומה... וכיצד החריש — ח'ח — מאבסוטיין אינשאללה — — כשכל זה הספיק כדי לשוות לו מעמד רצוי גם בעיני הבא, באופן שנאמר עליו: גבריאל־גבריאלי זה — כמוהו כאיש־המקום שלנו בכל דרכיו והליכותיו — —

ואמנם בכך נודע לא רק במקומו, אלא במושבה ששכנה על ימת "מי מרום" או לחופו של הירדן, על אכריה המדולדלים מרוב שנות התלאה, וכן בין חברי הקיבוצים החדשים שצצו באיזור. עד לאברכים הזריזים־הממולחים כבני דור שלישי או רביעי למקובלים של צפת השכונה בהר וכן במושבה הראשה אשר כבודה על בכורתה — הכל הודו: גבריאלי היכה שורש וממנו יצמח שלום בין קבוצות ומושבות שבאיזור, ללא פרץ בין ותיקים וצעירים, כי לכל נכון גורל אחד.

ב

אף זה יש להוסיף, כי הגליל העליון של הימים הללו עדיין נמק בדממת שממה. "מי מרום" נחשב עדיין כימה נצחית שהועילה לא-מעט להפצת קדחת הביצות. הדרך העולה בהר לעיר המקובלים צפת לא היתה סלולה למעלה אלא עשויה חתחתי אבנים בולטים וגלישים — והדרכים הפנימיות מההר ולמטה היו עפר בקיץ ובוץ עמוק בחורף הקשה. על אף כל אלה גבריאלי לא הפסיד כלשהו מהילוכו המסובל-המאושש והידהוד קולו לא רפה אף במקצת; אף דומה כי נתחזק קולו מכוחם של ההרים המהדהדים סביב, כמו נתכוון לבשר לכל בקריאתו: היי-הי... יא פלוני-אלמוני... אל תראה את הגליל כהיותו היום אלא כהיותו בעוד עשרות שנים — ח"ח — ונתגרר צחוקו שמא יראוהו כחולם.

עם זה למותר לומר אחרי המסופר לעיל, כי גבריאלי לא היה בחולמי חלומות; על אחת כמה וכמה לא היתה דעתו פנוייה לכך, שעה שוותיקים החלו עוקרים ונודדים לאיזורים אחרים. איכרים שבמושבות הוותיקות עייפו, כשהם דלוקי-עיניים וחטוטים מצלקות של המחלות והפגעים שלקו בהם בילדותם. בניהם הילכו רופסים ואדישים, כמו ניטלה מהם תקווה שיוכלו עוד לשקם את הריסותיהם, אלא אם יחליטו במחיידי לנדוד לארצות בהן יעשו חיל בידיהם האמונות לעבודה. אף הבתים במושבות הללו מטו כחורבות, בעוד שהצריפים ומיבני-הארעי של הקבוצה הצעירה עדיין לא שימשו ערובה כי הוקמו לחיי קיים. וגם אנו, חבריו הצעירים של גבריאלי, שאך זה עלינו מקרוב, היינו עובדים בשתיקה של הירחור וספק, וספק, כאשר אחד או שניים מתוכנו מיהרו להישמט וגונב חשש ללב שמא תירש את התלהבותנו הרגשת התבוסה בפני האבן, הביצה וחוסר הסיכוי שבמלחמת מעטים — אך לא כן עם גבריאלי.

— היי-הי, גבריאלי — היינו מקדימים עתה ברכה לקראתו מדי עברו בדרך, כמצפים לעידוד ולעזרה ממנו.

— יא הארון... יא דאוד... — היה משתהה שעה קלה ומהבהב בסיגאריה שבפיו, אך מתאושש מיד להמשיך את דרכו כמו רבו טרדותיו. אף אין זאת כי ככל שרבו הטרדות כן קצרה רוחו להתפנות להן וככל שגדל העומס על שכמו כן גבר גם כוח סובלו. או אולי גם המזל שיחק לו להתוות את דרכו בחיים — כי באה אליו משפחה מהגולה ולו אב איש-עבודה, בה גם אח עובד. עודנו משכן אותם במחיצתו במקומם החדש ונמצאה לו חלוצה בת-זוג בדומה לכולנו, אלא באותו הבלד שגם מאורע זה לא נתן בו אותות מיוחדים בשהיות ובודחיות ובהלכי-רוח... כיוון שנמצא יום אחד בשוי-בחדרו, נראה למחרת מסובל בהילוכו כביום אתמול, מגרר בצחוקו, מעפעף בעינו ופוטר את עצמו בקטעי דברים כמנהגו: יא שייח... אולסון... מה לעשות ובלי זה אי-אפשר וזה גורלם של אלה שהם נופלים ח"ח —

ממילא היית גם אתה מצחק עמו ללא גינונים רבים ובלבך היית סמוך ובטוח שבעתיים כי המקום הובטח מעתה בעמוד-תווך לא-ימוט — ואפילו התחלפו בינתיים רבים ושלמים ו"בארזים שולחה שלהבת". כי מי לנו גדולים בימים הללו מראשוני הזורעים בפועלים, שקיבלו עוד בדביקות את תורת הזריעה

במפליד מאת קודמיהם האכרים במושבה הוותיקה, והיו לאחר מכן במייסדי משק קיבוצי כאשר על פיהם נשק כל דבר מגדול ועד קטון? — וגם הללו היו בעוזבים! היו שאמרו כי משום קלות־דעתם של הצעירים אשר מקרוב באו למקום סלדה נפשם... והיו שלא הודו בפה מלא אך ניכר בהם, כי לבם המבודד במשק נתחמם לבסוף בקרן אהבה ולא בטחו כלל כי המשק הקיבוצי יפה לקן המשפחתי שגמרו אומר לבנותו בישוב־הדעת. עקרו איפוא זורעים וירקנים שנתמחו, מגדל דבורים ותופש במחרשה, מהם שהפליאו לעשות כאשר עברו למשלו־חייד עירונים — דבר שנחשב כעוון מוסרי בעלומיהם הם; ומהם אשר בתשוקה שנתעוררה בהם לחיי רווחה, הפליגו חרש אל מעבר לימים, ולבם נוקפם על היותם זונחים את תורת עמלם.

ראו הצעירים מקרוב באו, וטעם הגליל עדיין לא חדר לעצמותיהם, את הוותיקים בכך ולא הסתירו את אכזבתם אף הכריזו וקינטרו עליה ברבים. אמרו כי שווא נשאו את נפשם לבנות בעמל כפיים חיים חדשים ככל שהוטח להם ובכדי הישלו את עצמם. עולם כמנהגו גם כאן ככלל מקום אחר — כשכל אחד קרוב לעצמו — לשם מה יבלו איפוא את מבחר שנותיהם לריק? הרוחות סערו והלכו וכבר הצטרף כל אחד אל המחנה שלו, שנעשה עוין למחנה שכנגד — עוד מעט והדברים פגעו בציפור־הנפש של היסוד הסוציאליסטי עליו היתה מושתתת הקבוצה וגדולה המכשלה...

בימים הללו מדי הפגשי עם גבריאלי ראיתי להפתעתי מעיפועף עינו ומהיבהוב הסיגאריה בפיו כי הדברים אינם תופסים בו. אמנם יש והעמיד פנים דאגות גם הוא, אך מיד הניע בראשו וצחקו נתקע בגרונו, כשהוא פוטר את עצמו בקטעי דברים מהזרהרים: מה לעשות... העולם מתפלג לוותיקים וצעירים ואין שלום במחנה — זה הסדר, יא הארון ויא דאוד — „גא איצ'ון... אווט, אפנדר'ם — ח״ — וכן בקע לפתע קולו באדיר בשיר־המלחמה העותמאני שהידדה בעוז גם באוני שומעיו כרעם־קרב כבוש שאין לפניו רחמים... — ווללה, יא גבריאלי־גבריאלי... — נענית גם אתה לעזור לו בקול שיר כרואה ללבו — עדיין מהדהד בך אותו להט קרב אכזר, שואף דמים שכמותך... — ח״ — ציחקק בהנאה שגרונו עמד לו — מה לעשות... גידויר'ם... גידוירס'ן — „ישאסון חוריאת, אדלאת, מוסוואת...“ — זבליל המילים האטומות הוסיף לנשור מפיו בלווית צלילי קולו האדירים.

ג

ברי, כי גם סערת הרוחות שככה והלכה, אך למעשה שוב איני יודע לדקדק מה קדם למה — האם הבן הבכור שהוליד גבריאלי ואחריו עוד בן או בת כשמשפחתו גדלה והלכה, או התכונה החדשה שבאה לגליל עם דבר „הקונצסיה“ של ייבוש הביצה שהחל לנסר באוויר. פירושו של זה היה ברי לכל, בין לאכר במושבה ההרוסה למחצה ובין לקיבוץ ולקבוצה שאך זה עמדו בבנינם: „ייבוש“ ניקוז והורדת המים של הימה הקטנה והסגורה אל הירדן הרי כמוהם כהכשרה קודמת להרחבת הישוב על האדמה הפוריה, שאז תבוא הרווחה הצפויה מכבר

לאיזור כולו. ובינתיים עטו הזריזים שבישובים הללו אל השלל של הימה העתידה להימחות, בחינת כל הקודם זוכה...

השינוי התחולל איפוא לפתע, בעוד הבעלים הזרים של "הקונצסיה" יושבים בבנינם שעל החוף ומיטיבים את לבם בשיר ויין, כשהם חוככים במשאם ומתנם עם היהודים, האם למסור אותה לידיהם בסכום הכסף שנקבו או להוסיף עליו... אך אכר מדולדל מהתלאה ששבע בשבתו אל הימה נזכר בינתיים במעברים המסובכים של גומא הביצה המתנשא כחומה סביב לה מצפון ואשר לא יבוא בהם אחד אלא בשיוט על אלומת קני-גומא המשמשת לו כרפסודה... צעיר זריז מהקיבוץ גילה כבר בקיאות רבה בתכניות סכרים ובמדידת עומקי המים שלא נודעו עד לאותו זמן, בהיותם מחלחלים ומפעפעים בין שרשי הסבך, מצמיחים ומרקיבים מזה אלפי שנים אדמת כבול נדה ומתנודדת. אף סירות דייג החלו מפלסות בנתיבי המים במחסה לילה והטרידו ברשתות את הדגה שפרתה ורבתה מימים ימימה כדי לשמש טרף לבעלי הכנף המרובים, ששטו או ארבו באורך-רוח עתיק-יומין לטרף המובטח עד הישלותו בחרטומיהם הזריזים.

וגבריאלי שלא פילס במים ולא נטרד בסכרים ובשאר מעשי מחשבת, נראה טרוד גם הוא עד לאפס-נשימה, כשהוא מכורבל במעילו וגוזר בעוזו קולו: עומסים דגה למשלוח לשוקי העיר, מפרישים מהדגה את הדרוש למטבחי הקיבוצים. המלאכה מרובה — מה לעשות... ותוך כך אינו מדיר את עצמו מאכילת הדגה המטונגת בחברת אורחים-סיריים שבאו מן החוף, כשהוא פוטר בין בליעה לנגיסה: וולה... אמנם טעימה וטובה הדגה, אך הניקוז חשוב לנו ממנה, כי הוא יפיח חיים בגליל, ירחיב את הישוב שנתמעט, יאושש ויעודד

— ח-ח —

הייתי רוצה איפוא גם אני לשמוע מפיו פרטים על המתרחש או לשאול לפרטי חייו שנתעלמו ממני, אך גם כאן היתה יד התמורה ונשתנו הנסיבות. בעבר מדי עברך בדרך היה די לבוא עד לאמצע התצר ולקרוא בקול: הי, יא גבריאל-גבריאלי, איכה? וקולו נענה מיד מקרן-זווית זו או אחרת — מאצל הפירדה או הפרה, המזווה או המחסן: הי, יא הארון... הי, יא דאוד...! — הידהד בקול אדיר והכל נסתבר מאליו בו במקום בדיבור אחד. לא כן כעת שהחצר נפרצה סביב והפכה למערכת המיבנים של הקיבוץ שגדל — בתי ילדים בכה ובתי מגורים בכה, מחסנים בכה ובנינים ציבוריים שונים בכה — שווא תנסה לקרוא ולמצוא את אשר הנך מבקש ובעל-כרחך תשאל מפי חבר שנודמן: גבריאלי איפה אפשר לראותו? — הי, גבריאלי... — משיב הלה כמו הרבה גבריאלים למקום — פנה אל בתי המגורים ושם תשאל...

ואז — אם המזל שיחק לי ומצאתי את דרכי בין העצים או ילד התנדב להורותני את הדרך — נקלעתי לתוך חדר חלוצי חשוף, ובטרם הספקתי לפלוט — הי! — נוכחתי כי המקום הצר הומה מהנפש החיה שבו לגיליה השונים, גדולים יותר שהם נכנסים ויוצאים וזאטוטים טרדנים מהם — וגבריאלי מכריז לעומתי כשהוא שרוי בתוך ההמולה: ווללה, יא שיח'... מה לעשות? הטפליים

הם וברוך־השם — חיח — — וגירגור צחוקו כבר נתקע בגרונו ספק משמחה לקראת הבא ספק מנחת.

— הנה כי כן נגלית לבסוף, איש־המזימות! — איני מרפה ממנו בהפתעתי הנעימה — שהרי עד עתה לא שמענו דבר וחצי־דבר, יא שיח', והנה הקימות "שבט"...

— השנים חולפות... — מתגחך הוא — והרי אי־אפשר לו לאדם להיבטל — חיח — מה לעשות — עוד אלה גדלים והגדול שבהם כבר איננו פה כי עובד הוא ויש לו חברה משלו. רק הקטנים זו דרכם להיכנס ביחד בשעה פנויה — נו, מה נשמע? —

אחרי מראה־עיניים זה שוב לא נשאר לי לשאול הרבה, אך בהיותי נפטר לדרכי כלעומת שבאתי, וגבריאלי שרוי בהמולה שלא הניחה לו להרעים בקולו כאשר אהב — הוסיפו לצלול באזני קטעי דבריו: משאללה... אולסון... חוש גלדי... — וכן התחיל להתחורר לי מה שנעלם ממני כל השנים. כוחו של זה לא היה בנכונותו בלבד לשאת בעומס, אלא במה שחשוב היה אולי הרבה יותר — בכשרו להיתפש לטוב ואף ליהנות מהיש הנראה לעין — כי בפולמוס לא רחש אימון ובפילוג ראה עקמומית־מוחין. לגבי כל אלה גירגר בצחוק, היבהב בסיגאריה שבפיו אך בוויכוח לא נכנס. וכיוון שפטר את עצמו בקטעי דיבור וסיים בתרועת שיר, ידעת כי הוא עצמו הסיח את דעתו מכל מה שנאמר ועינו לפנים תוך הילוכו המסובל... לא נשאר לי אנתה שעה אלא לקנא ולשאול את עצמי: האמנם ישרה דרכו ולא ידע מכשול ותקלה מבפנים או מבחוץ, — —

ד

ברי, כי נתרששו חידושים רבים גם בחייו — ואמנם לימים הגיעה לאזני הידיעה כי חברתו, האם לילדיו, חלתה ונפטרה במיטב שנותיה... מאידך גיסא, בנו־בכורו כבר הביא לו נכד וחדר־המגורים החלוצי נעשה מרכז, שמספר נפשותיו גדל והלך בינתיים. בהתעצם המאורעות שקדמו למדינה נודקרו לעיני בטורי העתונים משמות הגבריאלים בקרבות שונים — אחד נפצע, אחד נפל. אם פגשתי באקראי, כשהוא פסע בהילוכו המסובל ונחפו לענינו, הבחנתי כבר בקוצת שער מכסיפה שצנחה על מצחו, אך הוא עצמו היישיר להביט לתוך עיני כשצחוקו תקוע בגרונו: יא שיח'... עושים מה שאפשר... מה עוד?... — והרי שמענו שהקימות משפחת לוחמים לתפארת... — ראיתי לנכון לשבחו בעקיפין ולנחמו בעת ובעונה אחת.

— אמנם כך הוא וכבר היה לנו מעין מסורת... — התחייך בעיפעוף עינו ונפטר לדרכו אל מוסד קרוב, כשצרו גלילים תחת בית־שחי ותיקו גדוש עד להתפקע.

— ומה לך כל הכבודה הזאת של גלילים וניירות, יא גבריאל־גבריאלי, או שמא כמתכנן היית, או למהנדס באיזור? — שאלתי ברמז. — מה לעשות... — פטר כמתחטא — וכבר נאמר: באין איש היה אתה לאיש ובאין אחר עליך לעשות... מנסים — עושים לבנין המדינה ולסידור עולים אצלנו.

— במה כוחך אתה לגבי ענין מסובך כגון זה? — הייתי תמה ושוקל במה עשוי הוא להועיל בדברים שהם מכוחה של ממשלה.
 — יש לסדר ולעזור כמה שאפשר... — אמר — כי הנה המושבה הוותיקה אומרת: די לנו בעניים שבנו ואין אנו צריכים למעמסה נוספת מן החוץ, המדינה הביאה את העולים והמדינה היא שתדאג.
 — והרי יש צדק בדברים, כי מה יפעל אחד ומה יועיל, במקום שממשלה עושה? — חזרתי גם אני להשמיע בהיסוס.

— אף-על-פי-כן פטור בלא-כלום אי-אפשר ואולי בעזרת השם נצליח... — משיב הוא כדרכו ספק בצחוק ספק בכובד-ראש, כשהוא נחפו לדרכו. מנסים ופטור בלא-כלום. אותה שעה נזכרתי כי אמנם שמץ-מה מענין זה עלה גם בכותרת של עתון, מתוך נימה של פולמוס בדבר עולים שהוטלו בטפס ובצורם בשער הגליל אשר עם שדרת האקאליפטוס הגבוהים, שם עמדו בתי-המכס השחורים הרעועים. הללו שימשו לתעודתם בידי הממשל הבריטי, אך עתה הפכו למקום מיפגש של האוטובוסים הגדולים המהלכים באין מפריע בין הצפון לדרום וחזור חלילה, תוך פגישה וחנייה הומיה במסעדות שצצו בבנינים הללו — ואחריהן חוזרת להשתרר סביב דממה של חבל הררי נידח. שם עדיין הולך ובא ברכיבה על סוסו הבדווי המהורהר משיפולי הירדן לראות במתרחש, גם מכונית בודדת תחלוף ביעף, אך עתה נוספו שם חבורות צבעוניות-ססגוניות של באי גלויות, כשהן נפוצות על אם-הדרך, בהן גברים כבדי זקן, נשים מסורבלות וטפן בחיקן. הללו יושבים דמומים ותולים את עיניהם כשואלים: והעזר יבוא לנו מאין?

רכס נפתלי המתנשא ממערב ושיכן בעבר בין צלעותיו מספר כפרים של השכנים, ליד מעיין הררי קטן ובין כתמי ירק של בוסתן — עתה נטשו אותו הכפריים הללו והשממה שבו, האם תיענה לעולים נוטשים בשדה כצאן? יודעי-דבר שעסקו בענין אמרו: יש לנו משקים קיימים ומבוססים באיזור זה, הבה ונטיל ביניהם עולים ויתפרנסו מעבודה שכירה בהם. חלקו על כך הוותיקים שבאיזור וענו: הניחו לנו להתאושש מעט ולראות כיצד נקיים את עצמנו במדינה, לפני שמקבלים אנו עלינו אחריות לקיים אחרים. עמדו יודעי-דבר על דעתם: גובר הלחץ ואין אנו פנויים להמתין עד שנראה — כי אף אחד, לא הקיבוץ המבוסס במשקו ולא האכר הרואה באדמתו את עולמו, אינו יכול לפטור את עצמו מלחץ זה, על כן הבו עצה...

זה הפולמוס שסער למרגלות ההר אשר נדם מאות שנים על קברותיו השמורים בקדושה, מאז ישבו בזה לדורותיהם תנאים ומקובלים על תורתם והלכו לעולמם — ואמנם כגון זה נשמע הקול גם בעתון: הועלו צריפים על גבי הסלע כדי לשמש קורת-גג למשפחת העולה והקימו מרפאה לחלייהם המרובים. עתה מוסעים עם בוקר במשאית גברים ונשים לעבודה. הם נשלחים בחבורה לאמן את ידם ביעור — אך כל אלה חוזרים עם ערב ורוטנים לתוך זקניהם — האם זו עבודה לשכמותנו?! — מאידך גיסא, נדים הוותיקים בראשיהם ומתריסים מר: האם זה סידור למשפחות מטופלות וחסרות-כל? —

הרי מראש אמרנו! המעניין הוא שעלתה כאן נקודה חדשה: מושבה ותיקה ששרדו בה 30—40 משפחה וכל כבודה על שמונה עשרות השנים שדבקו באדמה — עכשיו מטילים בסמוך להם מאה-מאתיים משפחות אשר מתר-מחרתיים יהפכו למאות נפשות בוגרות (כן ירבו!) — והללו יציפו את המקום. מיד ירגישו ביתרונם המספרי, או ימצאו להם יועצים מן המוכן שילמדו אותם את המפתח למשטר הדימוקראטי המקובל במדינה — ויום בחירות יעמוד מאחורי הכותל — מלחמת מפלגות תפרוץ בזה ללא כחל ושרק: משרת ראש המועצה הבו לנו, לחינוך שווים כולנו אם כי דיעותינו על החינוך שונות. — ייבלעו איפוא הוותיקים המעטים וישאלו במבוכתם: האם לכך ציפינו ויחלנו עשרות שנים בעניינו, כדי שבבוא היום יגרע חלקנו מהפליטים הללו שהגיעו מתוניס וממארוקו?! —

הייתי מעיין בדברים הבוטים הללו וכיוון שאני נתקל באקראי בגבריאלי, איני יכול שלא לנסות אליו דבר בענין זה. פושק הוא את ידיו ומיישיר לעפעף כלפי בעינו, אף מטה את שכמו כמו כבד עליו העומס ושוקל לי: „לי אתה אומר זאת והוותיקים הללו כבר מצביעים עלי ביד וטוענים כמו יד וחלק לי במעשה. אומרים הם: יא גבריאלי, הרי איש המקום הנך ומכיר אותנו מקרוב! — ואני שומע ומבין לחששם של אלה. רואה אותם במבוכתם ותמיהתם.“

— היא הנותנת. — מחרה-מחזיק אני אחריו מתוך תקווה לשמוע על מוצא מהמבוכה ופתרון לבעיה המסובכה לטובת כל הצדדים.

— וללה, יא שייח'. — מתערפל הוא לפתע כמו כיסה עליו עתר הסיגאריה שבפיו וידיו עמוסות אותה שעה גלילים ובידו תיק גדוש של גירות אשר מוסדות טבעו בהם את חותמם — אמור אתה מה לעשות. ואין אנו פנויים לחשב חשבונות רבים או אולי תיכנו את חשבון חיינו בזמנו — מה? — אמור מעתה כי החיים עשו, אלא היום הרוח קצרה יותר — כי הזמנים השתנו. ובינתיים גם אנו מזדקנים — ח"ח — כן סיים לפתע כמו נזכר שאין עליו להיבטל עוד בשיחה אלא להיחפו לדרכו.

ה

אני פטור לומר כי גם דברו האחרון בדבר „המזדקנים“ לא נפלט מפיו של גבריאלי כתלונה, אלא בעימתו נשמעה יותר כרוח סתיו רכה שהובלעה בצחוק כדי לשדל, כביכול את שלהי הקיץ לוותר על שליטתם. אמנם לגופו של ענין ברור היה כי „זקנה“ זו אינה אלא חשבון עשרות השנים שחלפו, אך גם ממנו נשתמע לי החשבון המיוחד שהורגלנו לסלסל בו את עצמנו, דהיינו: כך וכך שערות הכסיפו מימי המחלוקת בין ותיקים וצעירים בעבר, וכך וכך — כאשר „שכחו הרוחות“ ועדיין נמשכה מלחמת הקיום ולא רפתה אף במקצת. כך וכך הכסיפו משנות בצורת וניסויים שונים שלא עלו יפה וכך וכך בציפייה הגדולה והממושכת לניקוז הביצה, זו שהיתה המארה של האיזור, ולבסוף — כך וכך נוספו מהצער שנכבש בלב כאשר נפצע בן ונפל נכד בקרבות — עד אשר כוסה כל הראש לבן, כאשר נקלע הלום מחנה עילג-פרוע של עולים, שבסוף-דבר אחינו היהודים הם ומהם אנו מקווים להיבנות. —

גרמה לי איפוא סקרנותי שאתנער משלוות נפשי ואסע לראות במו־עיני מה טיבה של מערכה זו, בה עומד לעת זקנה חבר שלי לנעורים, כאיש־ציבור מנוסה ורוצה בטובת אחיו, אף אינו חוסך מאמץ כדי לפעול לטובתם. נועדתי עם גבריאלי והגעתי למקום, כאשר הצריפים הירוקים יושרו כבר על גבי הסלע והיה בהם כדי להוות רחוב עם לשכת הנהלה משל המחנה עצמו במרכזו. ללא זיקה למושבה הוותיקה שניערה את חוצנה ממנו. כאן ניצב בית־ספר לתינוקות של בית־רבן שהיה ניכר עפ"י חלונותיו הכפולים והמגרש הגדור סביב למשחקים. הכל מתוקן איפוא כהלכה ובינתיים — בחום השמש הסלעית — כבר התרוצצו בזה זאטוטים שחומי־רגל כמו היו מכריזים ואומרים, כי דור צעיר עולה וגדל מתוך הערב־רב של אבות־אמהות הומים־מנהמים בביליל לשונותיהם על מחסור וחליים ועבודת גוף קשה. —

אכן, יא גבריא־ל־גבריאלי, אני מודה בעל־כרחי כי הגדלת לעשות לעת־זיקנה מאשר בנעורייך. — הרשיתי לעצמי לצאת מגדרי ולומר בשבח, כשהוא עומד לפני כסוף ומעפעף בעינו ועל פיו ספק חיוך ספק ציפיה למשפטי.

— מה לעשות, יא שייח'... — נתגרגר מגרונו כדי להימנע ממליצה שגורה — והחיים עושים — הגה בית־הספר והנה שירותי הציבור לישוב שגדל כבר עד מאות נפש. אף עלה לנו לפתוח במקום בית־ייבוש לירקות ואמנם היה ריח הבצל נודף מפה למרחוק — ח"ח — אך בינתיים פרנסה ותעסוקה ישנן. ואם אין לנו אוצרות בלומים האלה אף לא מכרות — ח"ח — אמרנו כי הבצל מהמשקים הסמוכים יהיה החומר הגלמי שלנו — ועוד נרחיב לתפוחי־אדמה וגזר, נייבש ונשמר לייצוא, ובסוף־דבר אינם מרוצים! —

— מה עוד רוצים האנשים? — הייתי תמה, כשאני רואה בגבריאלי כי אזניו זקופות כמקשיב לקול רחש חשוד ומסוכן בקרב העדה המשוכנת בצריפיה וכן בין חברות בנותיה ובניה שהתבגרו והלכו, והם יוצאים מפה לדרך־המלך אשר עם צומת המיפגש של התנועה מהדרום לצפון וחוזרים משם אל הישוב שצמח על הסלע — שמא להתמרד בך רוצים הם אחרי הטורח שטרחת כדי להביאם לחיים עצמאיים ולהרים אותם משפל מעמדם?

— רוצים — מתגרגר גבריאלי בלי שניתן להבחין אם הוא קובל על הרחש מסביב או אולי נהנה ממנו — רוגנים כאשר רגנו אבותינו, כי לא טוב שיעסוק בהם אחד מן החוץ. וטוב יותר שאחד משלהם יבוא ויצא לפניהם, כי הוא יודע את ארצם ורבעם ואיננו מהלך אתם בסיפורים על „ימים שהיו“.

בסיפורים על העבר אינם רוצים אלא בהווה משלהם עצמם — ח"ח — אך ככל שהיה מדבר כנמלך בדעתו, לא הרים את קולו אלא גירגר תוך ציחקוק קל כדרכו — לא נעלם ממני כי אני עומד להיפרד ממנו בהרגשת צער, שכן עומד הוא לנגדי כסוף־ראש והבריות אינן גומלות לו על טרחו עבורם. אף הוא נחפו לפתע כמו שכח דבר נחוץ, כשהוא נפטר מעלי בהילוכו המסובל ולי נראה כי משהו נסדק גם בהילוכו, או אולי באמת הזיקנה היא המסבבת לאין מנוס כמה שנאמר — „גם מגבה ייראו וחתחתים בדרך... ויסתבל החגב“ — — —

— הי, יא גבריא־גבריאלי, שלומך כיצד? — הייתי מריע כעבור זמן בקריאה מאוששת עם כניסתי לחדר־המגורים החלוצי שלו, שמראהו נשתפר קצת אך שמר גם עתה על חותמו הראשוני, ואני שמעתי כבר כי אמנם הודח מעסקי המחנה אשר טרח בו ופרש לחיק משקו ו"שבטרו".

— וללה, מזדקנים והולכים בנחת, בין רוצים ובין לא רוצים — ח"ח — מתגרד הוא לעומתי ופניו נהרות — הזאטוטים גדלו בינתיים והיו לאנשים ועתה מביאים הם לי חדשים לבקרים את הטפלים האלה, נכדים ונכדות שאינם מניחים ובאים להסתופף אצל סבא —

— משמע "כשתילי זית סביב לשלחנך" — מה? — מתחייך גם אני וקובע לי מושב ממולו בתוך ההמולה סביב.

— משאללה וברוך השם. — פוטר הוא בהנאה והצחוק אורב בפתח פיו, — ואת אפודת החורף הרוסית מימים עברו אתה זוכר עוד לפחות, יא גבריא־גבריאלי — מה? — מפליג אני דרך היתול לעבר.

— וללה, זוכרים ושוכחים ברבות השנים. — מגרגר הוא בצחוקו בקורת־רוח — כי אין מניחים לנו להתפנות לעבר כאשר ההוה רותת.

— או את הכומתה הצבאית־העותמאנית שמא שכחת, ועמה גם את השיר הפאטרוטי על הקרבות למען השולטן ירום הודו? — הייתי מוסיף לגרותו.

— וללה, נה אולסון... גל בוראיה... גיזל... — טבע מיד בביל שפתיים כאשר הזאטוטים אופפים אותו וניתלים על זרועותיו, כמו היה לגביהם טוס־משא סביל שאין שיעור לסובלו.

— ואדיר קולך מה עליו? האם אינו יפה עוד להרעים לכבוד האירועים המפוארים הללו שאירעו כאן בגליל במשך השנים?

— וללה, כדברייך כן הוא, דברי אלהים חיים ועדיין כוחי אתי כבימים עברו — משאללה "טלגרפ'ם... טלר'ם... דוד'ל'ם" — מתרעם הוא באדיר ללא הכנות מיוחדות.

— "צ'וק סביר'ם". — מתלווה גם אני אליו בקול ענות־חלושה ובחרו החחר כחוק.

ומובן מאליו כי אותה שעה כבר שתו הזאטוטים ביתר משובה סביב לסב הנותן את קולו בשיר ושוב לא הירפו ממנו, עד שנבלע קולו בשאונם — ואני שראיתי לנכון להיפטר לדרכי העפתי עין ואמרתי לו לאות פרידה: אפשר נגרע כלשהו מצליל קולך האדיר, יא גבריא־גבריאלי, אך תודה כי לא רבים הם ששיחקה להם השעה לשבת במגוריהם בין עצים זקופים ו"שבעים הנפש" יוצאי חלציהם סביבם — אכן, כגבר בעמיו תשב —

— וללה, סחיה... ואמת לאמיתה דיברת, משאללה. — שאף רוח כאשר התנער לבסוף מהידיים הלופתות כדי ללוות אותי אל מחוץ לשבילים המסוככים שהוליכו ממגורי הקיבוץ הגדל ומתרחב עד לאם־הדרך.

תל־אביב, תשרי תשל"ב.

ישוע ויחסו למסורת

מאת דוד שלמה שמירא

במתיא (יב, א"ח) מסופר על תלמידיו של ישוע שבעברם עם רבם דרך שדה-דגן ביום השבת קטפו מלילות בידם להשביע רעבונם. וכאשר ראו הפרושים חילול שבת זה שאלו את ישוע: הלא תלמידך עושים מה שאסור לעשות ביום השבת, השיב להם שדוד ונעריו אכלו את לחם הפנים כשהיו רעבים, ושהכהנים עובדים עבודה ביום השבת בבית-המקדש. לפי דברי מתיא, הוסיף ישוע להתפאר שהוא גדול מבית-המקדש, והוכיח למגנים את תלמידיו שהם אינם מבינים את דברי הנביא: כי חסד חפצתי ולא זבח (הושע ו, ז), ושבן-האדם הוא אדון השבת. באווגליון של מרקוס שונה הסיפור קצת, וגם חסר בו פרט חשוב (ב, כג"כח). במרקוס מסופר שהתלמידים קטפו מלילות, אבל לא מסופר שהיו רעבים. גם נוסף שם שישוע אמר שהשבת נוצר בשביל האדם ולא האדם בשביל השבת, לפיכך בן-האדם הוא אדון השבת. ועוד בה שלישיה, בספרו של לוקס (ו, א"ה) נוסף שהתלמידים קטפו את השבלים ומללו מלילות בידיהם, ושאלו את מתיא הפרושים התאוננו לתלמידים גופם: מדוע אתם מחללים את השבת (במתיא ובמרקוס ישוע הוא הנשאל), רק שישוע המליץ בעדם על פי הדברים המובאים בשאר הספרים שדוד ונעריו אכלו מלחם הפנים ושבן-האדם הוא אדון השבת (לפי נוסחה אחת אמר שבן-האדם הוא האדון גם של השבת¹).

כאן מצא בעל-דין מקום לדבר גבוהה-גבוהה על רוח אהבת האדם והחן והחסד שרצופים בהם דברי ישוע, בניגוד להשקפת הגוקשה של החוקיות של הפרושים. יש שאף מצאו הקבלה ליחסו של ישוע לשבת ביהדות הליבראלית של המאה התשע-עשרה². ברם, השאלה הקשה עדיין במקומה עומדת: הלא ישוע כפרושי האמין בקדושת תורת משה והנביאים וידע עד כמה הזהירו התורה והנביאים על שמירת שבת; והאם לא הוא בעצמו שהזהיר על קיום המצוות הקטנות עם הגדולות? והוא אף הרים על נס את הסופרים והפרושים היושבים על כסא משה?

1) E. Kaine Diateke, *Text with Critical Apparatus*, London, British and Foreign Bible Society, 1928; *Novum Testamentum Graece*, Oxonii (Oxford), 1950.
2) C. G. Montefiore, *The Synoptic Gospels*, Ktav Publishing House, Inc., N.Y., 1968, Vol. I, pp. 62-66. וועוד עיין י. קלוזנר, היסטוריה של הבית השני, הוצאת הספרים אחיאסף בע"מ, ירושלים תשי"ט, כרך רביעי, 229, ומה שכתב קלוזנר שם שאפשר שעברו תלמידיו על איסור אכילת תבואה חדשה ("חדש") איני יודע מקורו. ובספרו ישו הנוצרי (הוצ' שטיבל, ירושלים תרפ"ב) כתב שעובדה זו היתה בשבת השניה לספירת העומר (ע' 292), ולא ידעתי מנין לו זה עד שמצאתי בתרגום העברי של הברית החדשה של יצחק זלקינסון שתירגם עפ"י נוסחאות כתבי-יד sabbato deuteroproto והיה ביום השבת אחרי תנופת העומר, וכן מצאתי במילון היחזני של לידל-סקנט. ברם בספר *Jesus and the First Three Gospels* מאת Walter J. Bundy (Harvard University Press, 1955), p. 79 כתב שאין ביאור משיבץ למונח זה.

3) מתיא ז, יז-יט; לוקס טז, יז (הפסוקים בלוקס טז-טז נראים כסותרים פסוק יז, עיין מונטיפיורי שם, כרך א, 535-536); ועיין שבת קט"ז ע"ב.
4) מתיא כג, ב-ג; ועיין שם כג, כג ולוקס יא, מב. ועיין מתיא ח, ה, מרקוס א,

— ואיך פתאום המליץ על חילול שבת של תלמידיו הקשור באיסור שהוא מן התורה? והלא לפי דברי עצמו, המבטל אחת מן המצוות הקלות והמלמד לבני-אדם לעשות כמותו, קטן יהיה במלכות שמים! ואם תאמר, שחס על תלמידיו שחיללו את השבת מחמת רעבון, כיצד התיר איסור תורה מחמת רעבון? והלא התורה אסרה הקצירה אף אם הוא קוצר מתוך רעבון, שאם לא כן הותרו כל האיסורים כשהאדם רעב וזהו דבר שאין הדעת סובלתו. ומה ראייה הביא? דוד שאכל מלחם הפנים בשעה שחיוו היו בסכנה ובורח היה מן המלך שאול וזעפו, ולא היה בידו להשיג לחם באותה שעה בשבילו ובשביל הנערים שהיו אתו. גראה הדבר, שהרעבון שעליו מדובר במתיא היה בולמוס שנוכר במשנה יומא פרק שמיני, משנה ו'. כפי שמתפרש שם זאת היא מחלה הבאה מחמת רעבון, שהסובל צפוי לסכנת מיתה! מסתבר שאין הכוונה שכל תלמידיו רעבו למות עד שחיללו שבת, רק שאחרים מהם סבלו ממחלה זו, או שתקפתם פתאום חולשה שנסתכנו על ידה. ומה שנאמר בלוקס שהתלמידים מללו את המלילות בידיהם, אולי עשו כן לא רק מפני שלא היו להם כלי-טחינה, כי אם גם למעט את האיסור, שהרי למלול מלילות ביד בשבת אינו אלא איסור שבות, ובמי שאחזו בולמוס הלא הדין שמאבילים אותו הקל קל תחילה. ולפרושים שהתאוננו על

מד, ולוקס ה, יד. ועיין עוד מתיא יד, יט; טו, לו; כו, כ; כו—כו, ועוד. וראה הערת מונטיפיורי שם 301. ועיין קלוזנר, ישו כנוצרי 401—396; יחזקאל קויפמן, גולה ונכר, כךך ראשון, ספר שני, 339 והלאה. לעומת זה, ראה אהרן קמינקא, כתבי בקורת היסטורית, 245 והלאה.

(5) שבת פ"ז מ"ב. ולקסוף מלילות בידיים אין זה קצירה על ידי שינוי, שהרי בתורה נזכרה קטיפה זו כדבר רגיל (דברים כג, כו). ועיין ברמב"ם הל' שבת פ"ה ה"ג, ובלחם משנה שם; שבת צ"ז ע"ב. ואפשר אמנם בקצירה לאחר ידו או בפיו שאין בזה אלא שבות, וחשבו אולי שהותר לצורך גדול. עיין תוספתא שבת (הוצ' ר"ש ליברמן) פ"ט, י"ד, ובתוספתא כפשוטה חלק שלישי, 145. ועיין אור שמח הל' שבת פכ"א, ה"י. ואולי אפשר לומר שהיה כאן גם ענין של חצי-שיעור, שכידוע יש המקשרים המחלוקת של ר' יוחנן ור"ש לקיש לענין חצי-שיעור אף לגבי שבת (עיין רש"י שבת ע"ד ע"א, ובהגהות גליון מהרש"א, ברם עיין בירושלמי תרומות רפ"ו, ואין כאן מקומו), ויש גם אופן שלתלוש אינו אלא שבות והיינו במחובר שיבש, עיין שבת ק"ג ע"ב בתוספות ד"ה במחובר, ושבועות מ"ג ע"א בתוס' ד"ה כבצורות. ומה שלא נחשבה קטיפת המלילות בשדה אחר לגול, אולי היו שדות הפקר או של פאה או לפי דעת איסי ב"מ צ"ב ע"א שבביאת כל אדם הכתוב מדבר וכפשוטם של דבריו.

(6) מתיא ה, יט; ועיין מכתבו של יעקב ב, י. ובודאי שלא ביטל ישוע את דברי הנביאים שהזכירו על השבת.

(7) אולי זאת היא מחלת הסוכרת או המחלה spontaneous hypoglycemia שסימניה הם רפיון-ידיים, הזעה יותר מהרגיל והתעלפות שממנה תוכל להוציר הסוכרת. עיין *Family Medical Guide*, Meredith Press, New York - Des Moines, 1964, page 334. ובפירושו המשנה להרמב"ם פירש שבולמוס הוא ממיני הנכפה, ואולי כונתו למחלות שהוכרנו שמהן תוכל לבוא תרדמה הקרובה למחת coma ואם זו מחלת hypoglycemia הרפואה היא לאכול דברים מתוקים, וזהו שאמרו שהרפואה היא לאכול אליה בדבש או קמחא דשערי כדובשא או תאנים (עיין יומא פ"ג ע"ב).

(8) עיין יומא שם: א"ר יוחנן פעם אחת אחזני בולמוס, ועיין שם הסיפור על ר' יוסי ור' יהודה ששניהם אחזם בולמוס בהליכתם בדרך. על פי זה מובן גם כן מה שקטפו התלמידים מלילות בשדה אחר, לפי שדבר זה הותר משום פיקוח נפש וכמסופר ביומא שר' יהודה חטף ככר מן הרועה. ויש לעיין עוד בזה מצד הדעה שגזל לא הותר משום פיקוח נפש (עיין כתובות י"ט ע"א ובראשונים שם). ואולי זאת היא שיטת ר' יוסי שם ביומא.

(9) יומא פ"ג ע"א; ועל מלילת מלילות בידיים עיין לשון רש"י בבבבא י"ב ע"ב מוללין מלילות, דדש כלאחר יד הוא דאפי' בשבת לאו דאורייתא הוא אלא מדרבנן. ועיין ברמב"ם הל'

תלמידיו, ענה ישוע שגם לדוד הותר לאכול לחם הפנים שאסור לזרים מפני שאחזו בולמוס⁹. גם השיבם מהמסורת, שהשבת מסורה לכם ואי אתם מסורים לשבת¹⁰. ואלה שהתאוננו אולי לא ידעו שבולמוס אחז את התלמידים, או שהיו חברי כת של פרושים, שהחמירו בחילול שבת לשם פיקוח נפש¹¹.

באוונגליונים של מרקוס ולוקס השמיטו את ענין הרעבון שהמריץ את התלמידים לחלל שבת, אולי מפני שבזמן שנכתבו הספרים האלה כבר נשכח עצם הענין, או שרצו שחבריהם יעלימו את העובדות כדי לגנות את הפרושים¹². ומה שנאמר על ישוע שהתפאר שהוא אדון השבת, אולי מעולם לא אמר כן, אם אמר, אפשר שכוונתו היתה על הרעיון שהאדם הוא אדון לשבת, שהרי לו נמסרה השבת, כעבור ימים ייחסו לו את הדברים כאילו אמר זה על עצמו. וכן מה שנאמר שם שמי שגדול מן המקדש עומד בקרבם, אולי היתה כוונתו על הלימוד שפיקוח נפש דוחה שבת, מאחר שעבודת המקדש דוחה שבת, וללמד זכות על הפושע שלא יומת נדחית עבודה, הרי שפיקוח נפש דוחה שבת — מכאן שהאדם גדול מן המקדש¹³. ונסתרו הדברים על ידי תלמידיו ותלמידי תלמידיו.

שבת פכ"א, י"ד: המולל מלילות מולל בשינוי כדי שלא יראה כוש. ועיין שבת קכ"ח ע"א. ובתוספתא שבת (הוצ' ר' שאול ליברמן) פי"ד, יא, ועיין תוספתא כפשוטה למסכת שבת 237-238, ו'240, ומסכת ביצה 639 מה שכתב הגר"ש ליברמן שם.

10) עיין מנחות צ"ו ע"א וברש"י שם; ירושלמי יומא פ"ח ה"ה; ועיין ילקוט שמואל א רמז ק"ל בשם הירושלמי.

11) עיין יומא פ"ה ע"ב בשם ר' יונתן בן יוסף, ובמכילתא כי תשא על שם ר' שמעון בן מנסיא.

12) עיין על מכות פרושים משנה סוטה כ' ע"א ובגמרא כ"ב ע"ב, ועיין בירושלמי סוטה פ"ג ה"ד. ועיין שם גם על חסדי שוטה, ובירושלמי הוונמה היא: ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאתלוחץ תפילי אצילנו עם כשהוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו.

13) אם כי ישוע בעצמו היה הפכפך ומתגרה בחכמי ישראל (גיטין ג"ז ע"א, אם באמת זהו ישוע של הברית החדשה, עיין סנהדרין ק"ו ע"א שהיה ישוע בזמנו של ר' יהושע בן פרחיה) בכל זאת קשה להאמין שהיה מתיר חילול שבת בפרהסיא אם לא מטעם אחר, על כל סנים שלא לסכן את תלמידיו, הרי אם לא היו דנים דיני נפשות בזמן ההוא אם מטעם שבטלו דיני נפשות (עבודה זרה ח' ע"ב), אם מטעם שלא היו דנים על השבת רק על רציחה (מכות ז' ע"א), אפשר שהיו מביאים אותם לבית-דין ומכים אותם מכת-מרדות.

14) שבן-אדם האמור כאן הוא תחליף לאדם, עיין International Critical Commentary, Matthew XII, 5. ועיין יומא פ"ה ע"א ע"ב, והרי אף הלימוד על פי קל וחומר ממילה נמסר בבשורה של יוחנן ז, כב-כג. והלימוד מהושע: כי חסד חפצתי ולא זבח (הושע ו, ז), כנראה היא דרשה שלהחיות חשוב יותר מזבח. ועיין אדר"ג (הוצ' רש"ו שכטר, נוסחא ב פרק ח): "מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך בדרך ורץ אחריו ר' יהושע אמר לו: איני לנו שאבד בית חיינו מקום שהיה מכפר על עונותינו א"ל אל תירא יש לנו כפרה אחרת תחתיה, א"ל: מה הוא? א"ל: כי חסד חפצתי ולא זבח". ועיין סוכה מ"ט ע"ב: "א"ר אלעזר: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר: עשה משפט וצדקה נבחר לך מזבח, וא"ר אלעזר: גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה" וכו'. ובילקוט הושע רמז תקכב: "כי חסד חפצתי ולא זבח: אמר הקב"ה חביב עלי חסד שאתם גומלים זה לזה יותר מכל הזבח שנבחר שלמה לפני". ועיין בירושלמי שקלים פ"ב ה"ה: "אמר לו הקב"ה לדוד וכו' כלום שלמה בנך יבנה בית המקדש, אלא להקריב בו קרבנות ציבור, חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבן שנאמר עשה משפט וצדקה נבחר לך מזבח". ובפסיקתא רבתי (הוצ' רמ"ש כ"ה ע"ב כ"ו ע"א): "שבא הרעב בימי דוד שלש שנים והיה לדוד כמה תסבריות צבורין כסף וזהב מה שהיה מתקן לבניין בית המקדש, והיה צריך להוציא להחיות את הנפשות, ולא עשה כן, אמר לו האלקים: בניי מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו בניין, לא היית צריך אלא להחיות בו נפשות לא עשית כל חייך" וכו'.

עוד מסופר על ישוע שריפא בשבת אדם שידו צמתה, והפרושים שאלוהו אם מותר לרפא ביום השבת. הוא השיב להם שכשם שמי שיש לו רק שה אחד ויפול לבור, שבוודאי יעלהו מן הבור, כך מותר לעשות טובה לאדם ביום השבת¹⁶. באמת אין להבין, מה היתה תלונת הפרושים על שריפא בשבת, שהלא לא ריפא בסממנים רק במגע ידו, איזה חילול שבת יש כאן? וגם לא נראה שהיתה כאן לחישה על המכה שאסורה בכלל¹⁷. לכל היותר, יש כאן מעשה חול (*עובדין דחול*)¹⁸, ברם לא יהא הדבר אלא כשידוכין, ביקור חולים וניחום אבלים¹⁹. אלא שנראה שכל הסיפור בדוי מן הלב, או שנפגש ישוע עם פרושים שרצו למצוא תואנה להתגולל עליו אף אם לא עבר עבירה.

ובענין האכילה בלי נטילת ידים שהאשימו בה את תלמידי ישוע, נראה כדברי האומר שמצות נטילת ידים לחולין עדיין לא הובאה למנין²⁰, או עדיין

15) מתאי יב, יג. לוקס יג א—יז (ושם: הרי מותר לפתח שורו וחמורו ולהליכו לשוקת מים בשבת); שם יד, ה. ועיין שבת קכ"ח ע"ב; תוספתא שבת פ"ד, ג (הוצ' הגר"ש ליברמן). ובענין העלאת בהמה מבור בשבת הרמב"ם כתב (הל' שבת פכ"ה, כ"ו): «בהמה שנפלה לבור או לאמת המים אם יכול ליתן לה פרנסה במקומה מפרנסין אותה עד מוצאי שבת ואם לאו מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה, ואף על פי שמבטל כלי מהיכנו שהרי משליכו לבור לתוך המים, מפני צער בעלי חיים לא גזרו, ואסור להעלותה בידו». ובמגן אברהם אורח חיים סימן ש"ה ס"ק י"א הביא פסקו של הרמב"ם וסובר שאסור להעלותה אפילו במקום צער בעלי חיים. ברם בספר אליהו רבה (אור"ח ס"ק י"ח) הביא דעות כמה פוסקים שכשאי אפשר על ידי כרים וכסתות מותר להעלותה בידים (שלטי הגבורים שבת שם בשם ריא"ז שכתב בשם מז"ה ובי"ח לטור אור"ח סי' ש"ח. ולהב"ח נראה שהשאלה כאן היא זו של הוצאה מכרמלית, עיין אליהו רבה אור"ח ש"ח ס"ק פ"ג. ועיין עוד פירוש ופסקי רי"ד, הוצ' אהרן חיטריק, ניו-יורק תשכ"ב, שנח'שנט). ועיין בשו"ע הרב ש"ח, כ"ו, וראה בשפת אמת לשבת קכ"ח ע"ב. והנה במתאי יב, יא נזכר איש מכס כי יהיה לו כבש אחד *probationis* ונפל בבור וכו', משמע שהיתר העלאה הוא משום שיש לו רק כבש אחד, וזהו כדברי הרב בשו"ע שבמקום הפסד מרובה יש לסמוך על דעת המחייבים בהעלאה. אולם בלוקס (יד, ה) נאמר סתם: אם יפול חמור או שור של איש מכס לבור. ואין ברור כדבריו של ישוע אם טעם ההיתר לבני אדם היה משום הפסד ממון או משום צער בעלי חיים. (ועיין אף הקורנתיים א, ט, ט, דבריו של שאל: לא תחסום שור בדישו, וכי הקב"ה חס על השור?) ובהלכה הלא מבורר שמשום הפסד ממון אין מתירים אפילו איסור דרבנן רק משום צער בעלי חיים. ובענין הולכת בהמה לשוקת בשוק עיין משנה וגמרא שבת קנ"ה ע"ב, ובריש פרק שני של עירובין (י"ז ע"ב).

16) עיין סנהדרין ק"א ע"א; תוספתא שבת (הוצ' ר"ש ליברמן) פ"ז, כ"ג. במתאי יב, יג נאמר שאמר ישוע לחולה לנטות את ידו ונתרפא. במתאי ט, ב ריפא את החולה במחלת השיתוק באמרו לו שנסלחו עונותיו (לא נאמר כאן שישוע סלח עונותיו, והדברים שנאמרו על אודותיו אחרי כן, ט, ה, שיש לבן האדם כח לסלוח עונות כנראה נתיחסו לו בשקר). ובמתאי ח, טו נאמר שריפא על ידי מגע ידו (ואין לנו ענין כאן אם באמת הועילו רפואותיו). ומצינו כן גם בחכמי ישראל (ברכות ה, ע"ב). ומה שקשר ריפוי מחלות עם סליחת עונות הוא על פי תהלים קג, ג: הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואכי. ועיין ישעיהו ו, י. והשווה עוד ישראל אברהם *Pharisaism and the Gospels, I, 108 ff.* ועיין עוד לוקס ג, יב—כו (וגם שם ריפא על ידי מגע יד); שם ו, ו—י; שם יג, יג; שם יד, ג; מרקוס ג, א—ה. ואיני יודע מה איסור יש כאן לרפא בשבת במגע יד, שהרי אין כאן משום שחיקת סממנים שיגורו על רפואה כזאת (עיין שבת ג"ג ע"ב), ורפואה שעל ידי לחש שמותר עיין הגהות מיימוני הל' שבת סעיף ד' שהתיר ללחוש בשבת, ובפרט אם יש בזה חולי כל הגוף, ואולי אין זה גרוע מרפואה על ידי שינוי בחולי כל הגוף (עיין שו"ע אור"ח שכ"ה, סעיף י"ז). שוב ראיתי בגולה ונכר, שם, 349, הערה 1, שהעיר כמו כן, בדרך כלל.

17) עיין ביצה כ"ח ע"א. ועיין דבריו של ראש הכנסת לישוע בלוקס יג, יד.
18) ועיין בתוספתא (הוצ' הג"ל) פ"ו, כב: ואין מתפללין על החולה בשבת ובית הלל מתירין, ובתוספתא כפשוטה, 278. וגם בית שמאי אין אוסרים אלא שמוטע בשבת.
19) מתאי טו, ב; מרקוס ז, א. ועיין מונטיפיורי שם, 139—138.

לא פשטה בין המון העם. ואפשר שהאשימו הפרושים את תלמידי ישוע (כנראה שהוא עצמו קיים מצות חכמים) בזה שלא אכלו חולין בטהרה כמנהג החסידים, והלא הם ראו את עצמם כחסידים שאינם מסתפקים בקיום שורת הדין. ואלה שאינם אוכלים החולין שלהם בטהרה נחשבו אצל מקצת החכמים כעמי הארץ²⁰, ואפשר עוד שקשה היה להם להשיג מים באופן שעל פי דין פטורים מנטילת ידים²¹, או שאכלו פחות מכשיעור²².

תשובתו של ישוע על תלונת הפרושים היא מפליאה. הוא מאשים את הפרושים שעל ידי קבלתם ביטלו מצות האלקים, שהרי האומר לאביו ולאמו: קונם עליכם נכסי, הרי הוא מבטל בזה את מצות כיבוד אב ואם. והלא הוא בעצמו הזהיר על קדושת הדיבור שאף בלי שבועה יקיים האדם את דברו, שהן שלו

20) עיין ברכות מ"ז ע"ב שיטת ר' מאיר, עיין מתאי ה, כ, שדרש ישוע מתלמידיו שיתנהגו לפנים משורת הדין, ושבעדקתם תעלה על זו של הסופרים והפרושים.

21) עיין חולין ק"ז ע"א: „אמר להו רבי אבינא לבני פקתא בערבות אתון דלא שכיחא לכו מיא משו דייכו מצפרא ואתני עליהו לכולי יומא“. ועיין שם אם דוקא בשעת הדחק או אפילו שלא בשעת הדחק, ואם תלמידיו של ישוע היו זהירים בטבילה, אפשר שטבילתם עלתה להם לשם נטילת ידים. עיין חולין ק"ז ע"א. או שאפשר שאכלו במפה, עיין שם ק"ז ע"ב, ועיין רמב"ם הל' ברכות פ"ו הי"ח ובראב"ד, ובכ"מ ובלח"מ ובהגהות מיימוני שם. ועיין פסחים מ"ז ע"א שלנטילת ידים צריך ללכת עד ארבעה מילין אולם לחזור אינו חייב אלא מיל, ועיין ירושלמי ברכות פ"ח ה"ב. ולכאורה הרמב"ם פירש הך דפסחים מ"ז דוקא לענין תפילה וק"ש כבברכות ט"ז ע"א מדלא הביא הך דינא לענין נטילת ידים כלל. ועיין שו"ע א"ח קנ"ח, סעיף ט', שבמדבר ובמקום סכנה פטור מנטילת ידים, ואם על כל פנים חייב לאכול במפה. עיין בירושלמי במפרשים שם ובערוך השלחן סי' קנ"ח סעיף י"ד. ובמקום ה, א נאמר שרק אחדים מתלמידיו של ישוע אכלו בלי נטילת ידים, ואפשר על פי הג"ל.

22) עיין שו"ע א"ח שם במגן אברהם ס"ק ד'. והדברים המפורסמים שנאמרו שם על שם ישוע שלא מה שנכנס לפה מטמא כי אם מה שיוצא מן הפה — אפשר שדברים אלה לא נאמרו כלל באותו הקשר של נטילת ידים שהרי אין נטילת ידים מטהרת אוכל טמא אלא אדרבה מפני שהידים עסקניות גורו עליהן דרגת שני לטומאה שיטמאו קודש או תרומה (עיין שבת י"ד ע"ב), ומן התורה אין אוכל מטמא אדם האוכלו חוץ מגבלת עוף טהור (רש"י שבת י"ג ע"ב ד"ה האוכל) וגוירת טומאת גוויה אינה אלא מדרבנן (יומא פ' ע"ב), וגראה שמקורה מסוף ימי בית שני לאחר זמנו של ישוע, עיין משנה וגמרא שבת י"ג ע"ב, ועיין תוספתא כפשוטה מסכת שבת, 15. ואם כן דבריו של ישוע שאין הנכנס לפיו של אדם מטמא אינם אלא ניסוח מוסרי של ההלכה, והדברים האמורים בתורה: אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרוף ולא תטמאו בהם (ויקרא יא, מג, ושם מד) אין הכוונה לטומאה ממש, כי אם לגיעול ומיאוס (עיין מלבי"ם) ועיין מה שדרשו חז"ל על זה ביומא ל"ט ע"א, ועיקר הטומאה של מאכלות אסורות הוא שמטמא את הלב (יומא שם), ומה שאמר (מתיא טו, כ), שאין אכילה בלי נטילת ידים מביאה את הטומאה על האדם, הדבר נכון מבחינת ההלכה, ואין טמא נטהר מטומאתו על ידי נטילת ידים, ולפיכך הדברים המיוחסים לישוע אינם ענין כלל למדובר. ומה שאמר שם שהיוצא מן הפה מטמא את האדם אולי יסודו בזה שרוקם של זב וזבה גידה וילדת מטמאים. והדברים הנאמרים שם: היוצא מתוך הפה יוצא מן הלב, כי מתוך הלב יצאו הרהורים רעים, רציחה, גיאופים וזנות, גניבות ועדות שקר וחירופים, אלה הם הדברים המטמאים את האדם (ועיין הנוסח במרקוס ז, כ—ג). מקור הדברים הוא בכמה מקראות המקשרים את הלב והלשון: הוות תחשוב לשונך (תהלים גב, ד); מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים, הטר ממך עקשות פה ולוות שפתים הטר ממך (משלי ד, כבכד); כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט (שם י, כ). ועיין ספרי, כי תצא, רנד: ונשמרת מכל דבר רע, שומע אני בטירות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר, תלמוד לומר ערוה, אין לי אלא ערוה גנין לרבות עבודה זרה ושפיכות דמים וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע... כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע... כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, שלא תהרהר ביום ותבוא לידי טומאה בלילה. ועיין שבועות ז, ע"ב: טומאת עבודה זרה וטומאת גילוי עריות וטומאת שפיכות דמים, וידוע שטומאת נגעים באה על עוון לשון הרע. ועיין שבת ל"ג ע"א, ועוד.

יהיה הן ולאן שלו יהיה לאו²³, והזהיר על קיום השבועה שאדם נשבע בשם בית־המקדש, המזבח והשמים²⁴. באמת כל התלונה אינה הגיונית, שהרי אם האדם ימכור כל נכסיו או יתנם במתנה גם כן לא יוכל לכבד את אביו ואת אמו. מלבד זה ישנן טעזדקאות, מלבד התרת נדרים, שעל ידיהם יוכל האדם לפרנס את הוריו אף אם הדירם הנאה מנכסיו²⁵. ונראה שכל התשובה, וגם הדברים המיוחסים לישוע שרק היוצא מן האדם מטמא ולא הנכנס אליו²⁶, כולם בדויים מן הלב ויסודם ביחס התלמידים, או תלמידי תלמידיהם לאחר ימים ושנים, שהתחילו יוצאים מכלל ישראל²⁷.

(23) מתיא ה, לו. השווה בבא מציעא מ"ט ע"א.

(24) מתיא כג, טז—כב. הדברים המיוחסים לישוע שהתריס כנגד הפרושים על שמבטלים שבועה שאדם נשבע בהיכל או במזבח או הנשבע בשמים. קשה לכחן דברים אלה לאיזה מושג הלכתי מכון כאן, ועיין מה שכתב יחזקאל קויפמן על זה בגולה ונכר, כרך ראשון ספר שני 349-350, שמדובר כאן על נדרים ולפי דעת ישוע גם הנודר בהיכל ובמזבח הרי אלו נחשבים כינויי נדרים אף אם אין כוונתו למשמש מזבח. אולם בדבריו על שמים כוונתו על שבועה (עיין שם הערה 4). ולפי דבריו גם על היכל צריך לומר כך שהוא נשבע במי ששיכן שמו בהיכל (מתיא כג, כא). ובאמת היה נראה לומר שכונתו של ישוע (עד כמה שאפשר לשער על דבריו המקוריים) היתה להוסיף בשבועות ובנדרים, שאפילו אלה שאינם חלים על פי דין בכל זאת צריכים היתר חכם ואיר לבטלם בחנם, ובפרט לעם הארץ. עיין נדרים י"ד ע"א, וירושלמי נדרים פ"ב ה"א, ורמב"ם ה"ל שבועות פ"יב ה"ג וה"ה ובה"ל נדרים פ"א הכ"ז. ועיין נדרים כ"א ע"ב וירושלמי נדרים פ"ג ה"א. והחכמים היו נשבעים בהיכל (עיין כריתות ח' ע"א : אמר רשב"ג : המעון הזה לא אליו הלילה וכו'), בעבודת המקדש (העבודה, גיטין נ"ה ע"א), בשמים (ברכות נ"ג ע"ב) במקום שלא רצו להוציא מפייהם שבועה בשם או בכינוי. וכנראה כנגד ההדיוטות שלא היו זהירים בקיום שבועות אלה (שבאמת יש דעה, כזו של הרמב"ם, שאין לשבועה כזאת תוקף) מזה ישוע. אלא שהנדרים על שבועה בזהב ההיכל או בקרבנות המזבח אין להם ענין, על פי ההלכה, רק לנדרים, לא לשבועות. ואולי מה שנאמר שם על זהב ההיכל הוא טעות. בארמית המקורית אפשר שנאמר : ד'הבא להיכלא (מה שניתן להיכל, היינו דם הקרבנות או קטורת), וטעו המעתיקים לחשוב זה : דהבא דהיכלא.

(25) עיין נדרים מ"ג ע"א ומ"ח ע"א. ועיין יחזקאל קויפמן שם 351. ומלבד זה הלא כיבוד אינו אלא משל אב (קידושין ל"ב ע"א ; רמב"ם ה"ל ממרים פ"ו ה"ג), רק כשאין לאב כופין לבן לזונן מתורת צדקה, ואף אם הדיר את אביו מנכסיו הלא יכול לתת מממונו לצדקה ומן הצדקה יפרנסו את האב. עיין בכסף משנה ה"ל ממרים שם. ועיין דבריו של פרופ' שמואל בלקין ב JBL, LV, pp. 227-234.

(26) עיין לעיל הערה 22.

(27) עיין מפעלות השליחים י, יא—כט.

בין חזון להגשמה

מאת חיים לוף

(לדמותו של דוד בן-גוריון — ליובלו הפ"ה)

א.

עם כל העיקולים והפיתולים, התמורות והחליפות והמאבקים והלבטים מבחוץ ומבפנים — מתמשך קו ישר מאז דרך דוד בן-גוריון על אדמת המולדת בשנת 1906, והוא אז בן עשרים, עד היום הזה. קו זה הוא של אמונה וביטחון בהתגשמות עצמית, התגשמות חלוצית.

חלוציות במובן הפשוט של המלה היא גם סוד נעוריו של "הזקן". זוכרני את הופעתו של בן-גוריון באסיפת עם בניו-יורק בשנת 1947, בעצם מאורעות הדמים בארץ. הוא בא אז, כמדומני מפריז, ששהה שם כמה זמן, ועלידי כך ניצל מן "הציד" שהכינו הבריטים למנהיגי הישוב היהודי בימים ההם. ראיתי לפני אדם בעל קומה נמוכה, שערות לבנות לראשו, אך פניו צעירים ורעננים. דימיתי לשמוע אדם בגיל של שחרות, צילצול כסף לקולו הכובש את הלב, אך תנועותיו זריזות וכולו גמישות.

גם תוכן דבריו עשו עלי ועל כל הנוכחים רושם נמרץ. הוא לא נאם, כי אם "המתיק" שיחה על המצב החמור והמסוכן בארץ. דבריו היו גלויים וישרים. "אם אנגליה תרצה", אמר "תוכל להרוס את הישוב היהודי ביום אחד, אלא מה? — לא כדאי לה". ... הוא לא העלים אף פרט אחד מן הקשיים והמכשולים העומדים על דרך המאבק עם השלטון הבריטי. אף-על-פי-כן לא הכבידו דבריו על הלב ולא הטילו בנו "מרה שחורה". האמונה ב"אף-על-פי-כן" עלתה מהם והחדירו אמונה וביטחון בלב השומעים. הביטחה נבעה מכל אישיותו, מקולו ומסיגנון דבריו. מבלי-משים נזכרתי בדברי מנהיג אחר, ד"ר חיים וייצמן, שדיבר סמוך לכך אף הוא באחד האולמים הגדולים בניו-יורק, באחת ישיבות-הסיום של ועידת ההסתדרות הציונית באמריקה. גם וייצמן העריך וסיכם את המצב הערכה וסיכום ריאליסטיים, אולם זה היה ריאליזם משמים, הוגה וזורע נכאים... לא פיקפתי באמונתו של ד"ר חיים וייצמן, ובנכונותו לעמוד נגד כל המתנכלים והמתנקשים בנפש המפעל הציוני. אולם בן-גוריון הוא שהתגלה באותם הימים המכריעים והחותכים כמנהיג אמיץ-רוח ורב-פעלים, אשר צמח מתוך התנועה, תנועת הפועלים בארץ, אשר לה הקדיש את מרצו וכשרונותיו, ועתה נקרא לשרת את העם כולו.

ב.

בשמעי את בן-גוריון מדבר עלו על דעתי פרקי זכרונותיו אשר כתב מימי העבודה והשמירה בארץ-ישראל בשם "ביהודה ובגליל", שנתפרסמו בקובץ "יזכור" האידי (וב"לוח אחיעבר", ניו-יורק, תרע"ח). עשה עלי רושם תיאור המגע החיוני עם המולדת העברית של הצעיר היהודי שבא מפלונסק אשר בפולין לבנות את

הארץ ולהיבנות בה. והרי הוא בא אל המכורה כשכבר הראה את כשרונותיו האירגוניים בחוץ לארץ. עוד בשנת 1903 היה בין מייסדי המפלגה "פועלי-ציון" בפולין ותפס מקום חשוב בתנועה הצעירה הזאת. בכל זאת לא התפתה לשבת בגולה, כדרך רוב המנהיגים הציונים המוכשרים בימים ההם, מאז עד עתה, אלא ביכר לבוא לארץ ישראל לעבוד את אדמתה ולהתנסות בכל הנסיונות המרים של פועל עברי בימים ההם. בזכרונותיו יספר:

"נשארתי לעבוד בפתח תקוה. כשנה עבדתי במושבות יהודה, ויותר משעבדתי — קדחתי ורעבתי. ושלתם: העבודה, הקדחת והרעב — היו חדשים לי ומלאי ענין. הרי לכך באתי לארץ-ישראל".

הרוח החלוצי של בן-גוריון לא הניחו להישאר ביהודה. הוא השתוקק ללכת אל הגליל, שהיה רק בראשית בניינו. רק ארבע מושבות יהודיות היו קיימות בגליל. העבודה היתה קשה והסכנה ארבה מכל צד, אך בן-גוריון מצא בגליל את סביבת המולדת הנכספה. הוא עזר בכיבוש השמירה שהיתה בידי הערביים ובייסודה של אגודת ה"שומר", אשר מתוכה צמחה "ההגנה", ולאחר מכן — צבא ההגנה לישראל.

ג.

ציוניותו של דוד בן-גוריון היתה הינה שלימה ומקיפה והוא נתן לה ביטוי ממצה בכתב ובעל פה והיא יסוד לפעולתו במפלגה, ביישוב היהודי בתקופת המנדט ובשנות שירותו כראש ממשלת ישראל. תפיסה שלימה זו של הציונות דרשה קנאות לחינוך העברי וללשון העברית. "החינוך העברי", כתב, "הוא הכרחי למען כל יהודי באשר הוא למקור היהדות ולהנחילו המורשה התרבותית הגדולה והעשירה ביותר של העם העברי, — ספר הספרים במקורו".

אולם בן-גוריון הבין בחושו ההיסטורי הבריא ש"חינוך עברי, — אינו לימוד הלשון בלבד. גדולה ועצומה חשיבותה של הלשון ובזכותה, אמרו חכמינו הקדמונים, נגאלו בני ישראל ממצרים, משום שלא שינו את לשונם והיו מדברים בלשון הקודש, אבל לשון אינה אלא מכשיר, מפתח לאוצרות התרבות היהודית. העיקר הוא — תוכן החינוך העברי, תוכן עברי שיקיים אחדות העם וישמור על זיקתו לעברה ולעתידה של האומה".

בן-גוריון גורס שלימות ואחדות של שיטה ורעיון. "האינטואיציה היהודית, גם הדתית וגם המדעית, עמדה מאז ומעולם על אחדות היקום וההוויה למרות גילוייהם והופעותיהם המרובים... אין נפש בלי גוף, ואין יעוד אנושי אוניברסלי בלי קיום ממלכתי לאומי".¹

כן גם אין בן-גוריון גורס הפרדה בין הדת והמוסר. בוויכוח עם ד"ר יחזקאל קויפמן,² הוא כותב: "ההפרדה בין המוסר ובין הדת זרה לרוחה ולמהותה

(1) ראה משנתו של דוד בן-גוריון, כיס והקדים מביא יעקב בקר, הוצאת יבנה, תל-אביב, תש"ח. שני כרכים. עמ' 61-60.

(2) מדינת ישראל ועתיזו של העם, "מולד", כרך ט"ו, חוברת 1078, אביאלול, תשי"ז, עמ' 221.

של האמונה הישראלית, גם המקראית וגם המאוחרת". והוא טוען גם נגד ההפרדה של הדת והלאומיות (שם):

"אולם טעותו היסודית, לפי עניות דעתי, של בעל תולדות האמונה הישראלית ומחבר גולה ונכר' היא בכך, שאין הוא מעריך כראוי את הגורמים הלאומיים המרכזיים שפעלו בחיי ישראל גם בשבתו בארץ וגם בגולה. מחוץ לאידיאה הדתית, כלומר המונותיאזום, שלאחר התפשטות הנצרות והאיסלם לא היתה עוד מיוחדת לישראל בלבד... קויפמן מתעלם כאילו לגמרי מהזיקה הנפשית העמוקה של העם היהודי למולדתו הקדומה גם בשבתו בנכר; אין הוא רואה קשרה של האומה ללשון העברית; ומה שמפליא ביותר, אין הוא מעריך את חזון-הגאולה המשיחי הממלא חללה של ההיסטוריה היהודית, אשר עוררה בתקופות שונות סערות ותנועות אדירות בישראל, ואשר הביאה בימינו לידי מהפכה בתולדות עמנו".

ד.

ואמנם באישיותו ובהשקפתו של בן-גוריון חוברו יחד החזון והמעשה.³ "מי שאינו רואה חזון הגאולה המשיחי במרכז היחוד של האומה אינו רואה אמתה היסודית של ההיסטוריה היהודית ואבן-פינתה של האמונה היהודית. התמורות הרחניות והמדיניות שחלו בעם היהודים במשך אלפי שנים חלו גם בצביונו ובכיוונו של חזון זה... בתודעת העם היהודי, בתודעה הדתית, המוסרית והלאומית, נתמזגו ללא הפרד יסודות לאומיים מיוחדים ומיוחדים, הסגורים בתחומי האומה העברית ויסודות אנושיים-קוסמיים החורגים מכל מסגרת לאומית, ואפילו אנושית, כי הם חובקים זרועות עולם. הביטוי העליון של מציגה זו היה חזון-הגאולה המשיחי".

חושו המעשי המתלוו לחזונו שימש קו לפעולתו המדינית וההתיישבותית, כי שתייהן הן שני צדדים של מטבע אחד. חוש מעשי-היסטורי-חזוני זה חידד את ראיית הנולד שלו תוך כדי הערכה ממשית וריאלית את המציאות. מיד אחרי ההכרזה של האו"ם על חלוקת ארץ-ישראל, דיבר על עלייתם של מיליון וחצי של יהודים. ואם כי עמד על כל המגרעות שבשטח המדינה היהודית,⁴ מנה גם את האפשרויות הצפונות בחיק העתיד: "למעלה משלושה רבעים משטחי מדינתנו הם ריקים ושוממים". על הגשמת החזון, גם במסגרת המדינה הקטנה, דיבר וחזר ודיבר: "הצבא שיחרר את הנגב ואת הגליל, אבל לא בכח צבאי בלבד נחזיק בהם... נצחוננו יבוא אך ורק בכח העלייה וההתיישבות".

בן-גוריון לא היה רק נאה דורש. הוא חקק את חוק השבות והמריץ את ההתיישבות במרחבי הנגב, כי פירצת השממון קוראת לאוייב. את איכלוסו של הנגב ראה כ"בעייה גורלית". וכן הבין שהתיישבות בלבד אינה מספיקה. בן (המשך בעמוד 32)

(3) שם, עמ' 222.

(4) "ברור שהשטח אשר עליו חלה הצהרת באלפור... היה גדול פי ארבע... ירושלים לב האומה וההיסטוריה היהודית, גינתה תחת משטר בין-לאומי..."

בשורה ושלחות

(קווים לשירתו של ש. שלום לרגל הופעת כל כתביו)

מאת מאיר אוריין

הספרות משמשת את העם וערכיו (ת. ג. ביאליק)

בהרצאת הפתיחה בכינוס הסופרים בפסח תשי"ז, קרא ש. שלום, אז יו"ר אגודת הסופרים, תגר על שהשירה הישראלית המודרנית איננה מתמודדת עם המחשבה האנושית, על שהמשוררים בני זמננו מזלזלים בתוכן הרעיוני של שיריהם והם מעדיפים סילסול קטן על מחשבה גדולה. "מדהים הדבר — אמר — מה מעט הוא יכול המחשבה בספרותנו החדשה. לא רק שאין שום ספר פילוסופי ראוי לשמו, אלא שאף השירה עצמה היא חסרת הגות, דלת מחשבה...".

יפים הם הדברים כשהם יוצאים מפיו של מי שמקיים אותם בגופו. שכן ש. שלום שייך למשוררים המעטים שבדור ששירתו היא גם פיוטית וגם הגותית. רגשיות ואינטלקטואליות מחוברות בה יחדיו. גם הנפש מתפעמת ממנה וגם המחשבה מתרענת על ידה.

ש. שלום זכה בהתגשמות החלום הספרותי של כל סופר. כל כתביו נאספו הגורנה ויצירתו המקובצת בשמונה כרכים גדולים מוסיפים כבוד לארון הספרים הישראלי. וזה עתה נוסף הכרך התשיעי בשם "מחחרת השירה", שם שיש בו — כפי שנראה להלן — משום הבלטת הייחוד שביצירה כולה.

למעלה מארבעים שנה, שנות דור, עומד ש. שלום על דוכן השירה. מסוללי הדרכים הראשונים בספרות העברית החדשה הוא ש. שלום. הוותיקים שבדור זוכרים אותו כשהיה בשיא הגדלות. כשהיה מבטא במיתרי שירה עדינים את החיים החדשים שהתחילו להתרקם בארץ ישראל הקדם-המדינית. הוא בירך "שהיינו" על כל שתיל שנשתל ועל כל יסוד לבנין שהונח; שר הימנונות לכובשי השממה ולמקמי "חומות ומגדלים", שירת "דן השומר", האופירה המקורית הראשונה, היתה מהדהדת על הפיגומים שמסביב לבנינים, בשדות שבעמק ובחדרי האוכל שבקיבוצים, במטבחי הפועלים ובכתי החרושת. מן המשוררים הנערצים היה, מצוטט ומדוקלם בצריפים של תנועות הנוער, מעל במות פומביות בבתי-עם, במסיבות חג ומועד ובהתכנסויות זעם ואבל.

המעייין והנחלים. — ממורשת החסידות ינק ש. שלום את מיטב הערכים שעליהם רפודה שירתו. ההתפעמות התמידית מהטבע, כפי שבאה לביטוי בשירי הטבע שלו; "תמיד אשר את שירי מחדש"; אהבתו לאדם; הכמיהה למלכות ישראל הנביאית; ההתרפקות על הנסתר שבטבע — על כל זה השפיעה עליו החסידות השפעה מודעת והשפעת עקיפין.

בבית הגנונים של נפש המשורר לוחשים מראות וחזיונות מימי הילדות. בזכרונותיו מספר ש. שלום, כי בהיותו ילד לקח אותן סבו הזקן על הרי הקרפטים "כדי לראות מן הפסגה את זריחת השמש". והזקן, בעמדו על פסגת ההרים וראה בהפציע החמה המשולהבת מתוך הבקעה, פשט את ידיו למרומים וקרא: "נפשי לשם משומרים לבוקר". זכרונות כעין אלה לא ייתכן שלא ישאירו עקבות בשירי הטבע שלו.

אין בשירת ש. שלום האווירה המיסטית של "רעוא דרעוויין", שהליטה באפלוליתה את בית המדרש של אבותיו הצדיקים בשבת בין השמשות. שירתו משוללת האמונה התמימה בבורא של הצדיק מדרוהוביטש. הבית הישן חרב. העולם הוא, העולם של חום ותמימות דתית התמוטט ואיננו עוד. אך המראות שהמשורר נושא עמו ממחוז הילדות, והקולות של העולם שהוא הדולקים אחריו, מטביעים את חותמם על יצירתו.

שירתו של שלום איננה ספוגה רוח דתית. היא משקפת את החולין שבחיים, את היצירה של האדם־היהודי במולדתו. אך ניכר, כי על שער הכניסה לעולמו החילוני קבועה המזווה הכבדה, ירושת בית אבא, והיא, המזווה ששם המפורש חקוק עליה, משרה על יצירתו רוחניות ואינטימיות, שגם אחרי שנעלמה האווירה המיסטית הבית־מדרשית:

„מתפרק הלב במצוקיו
על ערגה עילאה קדישא“ (מחזרת השיר, 123).

שׁ שלום בן בית מכובד הוא בתרבות יפת, העתיקה והחדשה. שעריה פתוחים לפניו בהרחבה, כמשעולי הכרמל נהירין לו שבילי הספרות של עמים. מרבים הופעם. מסונאטות של שקספיר, משירו של רימבוי, ומהיגה, ומגיתה, ומרילקה, ומבודלר, והשופרא משיריהם אף הוריק ללשון העברית. אך בטבורו נשאר קשור ב„כתר מלכות“ של איבן־גבירול ובנעימי הזמירות של „ידותון“. נחלי רוח שונים, מקרוב ומרחוק, זורמים אל נפש המשורר המשפיעים עליו מתחת לסף ההכרה, אך השפעה שברכה יש בה היא רק כשזו אינה פוגמת ביחידיות שלו עצמו. כשיש למשורר מבע משלו, מעיין זך פנימי שכל הנחלים משתככים אל תוכו. אותו המעיין השומר על טהרת היחידות שלו, ועל ה„אני“ העצמי. ואכן, למרות הידענות העמוקה בספרות העמים וההתפעמות ממנה, לא טושטש ה„אני“ העצמי של ש. שלום. נופה של שירתו מפליג אל החוץ, אך עיקרה מושרש בפנים.

מן האסתטיקנים המובהקים הוא ש. שלום, אך עם זאת איננו רואה את היופי כפולחן, כאיליל שיש לסגוד אליו. הוא דוגל באסתטיות שנפש האדם מתעלה על ידה, ביופי שיש בו טהרה. לפרחים יש ערך כשהם טובים ולא כשהם „רעים“. לכן בעימות בין שם ויפת מעמיד הוא את תרבות שם מעל תרבות יפת, משום שהיא נקייה יותר.

אל רבי ישראל מקוֹזְנִיץ — שמשוררנו הוא מצאצאיו מצד אמו — ניגשה בתו ואמרה שהגיע המועד לסייד מחדש את הדירה. „מה יצא מזה?“ — שאל הרבי. „הדירה תהיה אז נאה יותר“ — השיבה. על כך העיר לה הרבי: „נאה יותר נאה פחות, אסון לא יצמח מזה. העיקר שיהא נקי בבית“...

המשורר שלבו נשבר. — בשיר חזיוני מספר ש. שלום שהיה נוכח פעם בהצגה ממחזותיו של שקספיר. האולם היה מלא, ההתחפשות והתפאורה — שיא ההדר. הוא נודמן שם עם הומוס ודנטה, עם גיתה ומולייר. במחזה עצמו היה גם עומק וגם גובה. הכל שהיו באולם הריעו ומחאו כף „ליופי שאין לו תכלית“. אך הוא, משוררנו, על אף ההתבשמות מייפיה של ההצגה לא הריע ולא מחא כף. מדוע?
משום:

„שאז חרש נשמע לי קול דמי שקרא לי
מבקעת העצמות של נהר כבר —
ופתאום לא ידעתי מי לי פה ומה לי פה
בין אלה שליבם לא נשבר...“ (מחזרת השיר, הצגה).

השירה שיוצאת מעטו של משורר בן לעם שגלות ארוכה מאחוריו, ששורה של בקעות־עצמות מנהר כבר שבכבל ועד באבי יאר שבאוקראינה משתרעת על פני ההיסטוריה שלו — שירה זו חייבת בהכרח להיות שונה מאשר השירה של משוררים „שלבם לא נשבר“, שלא טעמו טעם של גלות. בעיניו של המשורר „שלבם נשבר“ נראית שירת העולם על יפיה לא יותר מאשר הצגה.

„רעידת אדמה שבלב“. — ש. שלום מחמיר על עצמו ומשום כך הוא גם תובע מאחרים לא להסתפק בשירה של „יופי שאין לו תכלית“. השירה האמיתית היא זו המטהרת את האווירה בעולם והמעלה את רוח האדם. ואכן, שירתו של ש. שלום זכה היא וניכר שהוא מעקם יותר מוח אותיות, כדי להוציא מעטו מילה נקייה משמץ של זוהמה.

שירתו של ש. שלום יונקת את שרשיה ממרחקים של עבר, והיא שולחת את גופה אל המרחקים של העתיד וכל כולה עומדת בסימן שני המאורעות המרכזיים שפקדו את עמנו בדור זה, בסימן השכול ובסימן התקומה. יד ביד שלובים שירים המקוננים קינת איכה על בלהות החורבן ועשני הכבשנים, מנת חלקו של העם — ש. ש. ושירים המרגנים רגן הללויה של הלידה המחודשת של שארית הפליטה — כאן.

היכולת הרגשית להסתכל באותם שני המאורעות בעין הפנימית, לחזור אל תוך מהותם ולעמוד על סוד משמעותם הקוסמית, הלאומית והאנושית, יצרה אצל המשורר — אם נשתמש בלשונו של א. צ. גרינברג — כעין „רעידת אדמה שבלב“. מעצמת הרעידה הזאת אין משוררנו יכול להשתחרר גם אחרי שהרגישות הסוערת מצאה את פורקנה בניב השירים. מראות הסיטמים של השכול וקולות החוויה של התחייה עדיין דולקים אחריהם והוא כאילו נתון בשביים של אותם המראות והקולות.

משורר, שכתיבתו איננה אקט של התפרקות מחויות אלא רווי תחושה, שלשירתו ייעוד של בשורה, מן ההכרח שישאל את עצמו כשליח-ציבור נאמן: בפני מי אני עומד? בפני מי אני כותב? האם קשובות תהינה האזניים של המעיינים בדבריו?

והנה, כשהחויות הממלאות את ישותו מתפרצות לצאת נדמה לו, למשורר, כי את דבריו הוא זורה כרוחות על אדמת המדבר. אין מי שיאזין להם. שכן דור חדש קם, המסחית את הדעת ממה שעבר על בני עמו שם, ומתוך כך איננו שותף להתפעמויותיו על אשר הולך ונוצר כאן. נוצרה בו, במשורר, התחושה שהוא יוצר בחלל ריק. הוא חש שהדור שעמד לפני עיני רוחו בכל שנות חייו, זה הדור עליו התפלל ועבורו יצר הולך ומתרחק ממנו.

— — — איזו ידעתי אל מי אדבר
הייתי מרגיל לשוני לשפתם...
אולם בר־לילה לבלי היכר
שינו טעמם באפור מוסכס —
וגם אני בתוכם אחר... (מחירת השירה, 104).

המשורר משתוקק לנהל דר־שיח עם בני דורו. והנה הוא נוכח לדעת, כי בגלל המרחק שבינו ובינם אין שירתו אלא מעין חד־שית.

— „אביט פניך — ואחה לי זר!“

„שמע ישראל“ — ישראל שומע. — השיר הבא ממחיש את הנאמר. אחד השירים המופלאים בספרו החדש הוא השיר „אינני מוותר עליך“. המדובר על דודו של המשורר, ר' אהר'לי, יהודי חסיד מן הדור הישן „שזקנו בהיר, וכנפי הקפתן שלו מתבדרות ברוח“. לאחרונה ראה אותו המשורר בשנות השלושים, כשעלה על קרון הרכבת בפירודה, עיר בגרמניה, כשבידו טלית-תפילין, בשנת ארבעים ושתיים הובל ר' אהר'לי לגיטו וורשה, ובשעה שהגן בגופו על אישה הרה שנאצי זמם לרצוח, ירה בו הלה, ואת נשמתו הוציא ר' אהר'לי ברגע שסיים למלמל את „שמע ישראל“.

וכאן מוסיף ש. שלום רעיון כפירוש מקורי ל„שמע ישראל“, שעל אף שגדף ממנו ריח של דרוש, אמת עמוקה טבועה בו. בקריאת „שמע ישראל“ של הדוד ר' אהר'לי שומע המשורר הדים מהקריאות של כל הדורות שעלו על מוקדות ובפיהם זעקת רחמים לנשואים אחריהם: שמע ישראל, אנו יוצאים להישרף אך אתה היהודי הנשאר, שמע! אל תשכחנו!

המשורר „הרואה את דודו חי כלפנים“ ושומע את קולו המועזע „שמע!“ — אומר:

„...ישראל שומע, חפצתי להגיד לך. שומע דרך על גבולותיו
מן החרמון ועד נחל מצריס, מן הירדן ועד היס הגדול.
ישראל שומע ואינו מוותר עליך ועל אהבתך העזה ממותך.“

ישראל המדינה הינה תשובה לזעקות ה"שמע" שיצאה מפיהם של העקודים בכל הדורות.

שיר זה לא צמח מהדחף הנפשי של המשורר להציב יד ושם לזכרו של הדוד ר' אהר'לי. יש לראותו כקריאת תגר על בני דורו המסיחים את הדעת מאותו ר' אהר'לי והטובעים בו תוו: יהודי גלותי! שכן כך מתחיל השיר:

אינני מוותר עליך. הם אומרים כי אשתיך עליך,
והם מפלבלים בעיניהם כלפי מעלה: אסור!
ועיני עוד רואות אותך חי כלפנים.

אני מול הם. הם אומרים כי אשתיך עליך, שתיקה כפולה. להשתיק את השואה ולהשכיח את הטיפוס של ר' אהר'לי. אך "אני לא שוכח אותך". יתר על כן. את דמות דיוקנו של ר' אהר'לי, שהנסיבות בגולה מנעו בעדו מלהתחיל בידו כלי מגן, רואה המשורר כשהוא עומד בקרב מכות המגינים על גבולות ישראל. הוא ר' אהר'לי, המנוצח והמיורק, שנפח את נשמתו בגיטו וורשה, מתהלך כאן בראש מורם בתוך שורות המנצחים, המרימים קרן ישראל בעולם.

בהעלותו את דמותו של ר' אהר'לי, ודאי עמדו לפני עיני המשורר כל אותם היהודים שגורלם דומה היה לזה של ר' אהר'לי, שרבים מבני דורו מוכנים לוותר עליהם ולהשכיחם.

בידוד והתבודדות. — מלכות ישראל היה חזון נעוריו של המשורר. ובעיניו הצטיירה מלכות זו כמלכות של תפארת מאופקת, מלכות ישראל נבואית, מלכות משיחית של "קדושים תהיו", המביאה לגאולת האדם. ויצירתו כולה נדחפה מכוח אותו החזון. והנה הוא חש, כי קיר של זרות יורד וחוצה בינו ובין בני דורו. תחושה זו צורבת ומציקה: האם כל צמל-חי ירד לטמיון? אך ש. שלום בא בהתרסה על בני דורו. הלב נעשה מצבר לתהיות, לפעמים גם לטרוניות, אך לעולם לא לזעם. עטו — כמקלו של סבו הרוז'יני — עט נועם. המכאוב הוא, בלשונו "מכאוב טהור", והתוצאה מיסורי הנפש שהמשורר מתייסר בהם הוא, כניסה לעולמה של הבדידות, המציינת את השירים שלו בעשור האחרון.

"במחתרת השירה" נמצא שיר, ממכלול שירי "ידותון", שאת המוטיב שבו יש לראותו כמפתח לשירי ההתבודדות של ש. שלום. השיר מבוסס על הפסוק בתהילים, ס"ב: "הלב בני אדם, כזב בני איש". וזו תמציתו:

בשחרית הימים חלם המשורר על תיקון העולם במלכות ההומאנית: "יצאתי עם כולם, יצאתי בראשם לכבוש העולם". הכוונה לכיבוש העולם במלכות של צדק. בדרך לכיבושיו ראה המשורר אדם כשהוא —

"כורע תחת שקו ועליו הקמח נשפך". אדם הנושא שק, הינו סמל לאדם המנוצל, הנדכא, הכורע תחת עול שבטו של המנצל המדכא. מה עשה המשורר? היטה את שכמו לעזור — "וידבק הקמח בלבושי הוך".

לאחר מכן ראה אישה מתמוגגת בבכי על דוד נעורים שבגד. וביום שלאחר מכן ראה ילד "מתבוסס בדם מסואב ונאלח כחיה". האשה והילד מסמלים את החלשים והמקופחים בחיים. המשורר, שראה בעינו רוחו מקרה של צדק והתקומם נגד כל עוול הנעשה לחלשים, מחה את דמעותיה של האשה ורחץ את גופו של הילד ב"שמש וים".

כשהזקין המשורר, כשפניו העלו קמטים, כשהגיעו ימים שהמציאות דחקה הצידה את החזון, פגש המשורר שנית באותם שלושת יצורי אנוש — החלשים מאתמול. והנה, האדם שאתמול היה כורע תחת שק — אחרי שפרק את שקו נעשה בעצמו למעביד אחרים. חלשים ממנו; האשה שהיתה מתמוגגת בבכי על שדד נעורים בגד בה — עתה היא עצמה בוגדת ולוטשת עיניה לאחריים; והילד, שאת גופו רחץ בשמש וים, גדל בינתיים נהפך לבריון היורק בפניו הזרועים קמטים. מתייסר המשורר ומהרהר: ... מה אוכל איפוא לעשות? אלכה לי לבדי מאד ...

לא עוד הליכה של כיבוש העולם, ולא עוד הצעדה עם כולם, אלא הליכה של לבד. את העולם לא יתקן, כשם שלא תיקוהו מתקני העולם שקדמו לו. והתוצאה? — "הלכתי לבקש את האמת ומצאתי את הבדידות" (שם).

אך ההליכה אל הבדידות איננה עריקה מן העולם המציאות אל עולם אוטופי-ערטילאי. המשורר, שחש ששירתו נושאת בשורה איננו יכול לנתק את עצמו מהוויות הזמן ולחשות. הוא נאבק גם בבדידותו. הוא רוצה לפרוץ את הבדידות ולהיות עם ה"יחידיו". הוא אמנם פרש הצידה, אך לא עזב את היעוד: אם בשתיקה אסתגר / אתה תצוני: דבר! (105).

"אתה" — הקול הפנימי האומר לו: קרא!
הבריחה אל הבדידות איננה גם משום הפיכת עורף לבני אדם שאיכזבהו והנחילוהו מפח נפש. להיפך, הבדידות העמיקה בו את התחושה של אהבת אדם: אהבתי האדם / על כן אשב בדד.
ובמקום אחר: היה בודד ואהב! / (חי רואי, הבודדים באהב).

מחתרת השיר. — הדחיפה אל הבדידות היא לשם העמקת הראייה הפנימית, לצורך תפיסת המעמקים של הבריאה, שבלשון המשורר מכונה המחירת שבשירה. מתוך תהייה זו שבבדידות נשמע קול המאבק הממושך שש. שלום היה נתון בו עם בני דורו, המשוררים החדשנים מיוצאי האסכולה של עזרא פאונד, הדוגלים באוואנגארדיות. והניגוד בינו ובין בני דורו בא לביטוי לא בקול-יקולות, אלא בחשאי-חשאין, ברמזים, ב"המבין יבין".

ידוע על ארבעת האופנים שהתורה נדרשת בהם — פשט, דרש, רמז וסוד — פרד"ס. מקובל, שהפשט הוא השלב התחתון בסולם ארבעת השלבים ואילו הסוד הוא השלב העליון שבו. אך ש. שלום בעת שיחה עמו לשם הבהרת המושג "מחתרת" שבשירה העמידני, כי בסידור הגר"א נאמר ההיפך. שיש להתחיל בסוד ולסיים בפשט. כשרוצים להבין את הפשט לאשורו יש לעמוד מקודם על היסוד הסוד שבו. שכן אין בכלל תופעות פשוטות בעולם. גם אני, בשירתי, הלכתי מן הסוד אל הפשט".

בשורות הבאות ננסה לעמוד על הרמזים ש"במחתרת השירה". כדי להגיע אל הפשט שלה.

הדוגל באוואנגארדיזם מרוקן את היקום מכל משמעות. הוא מכיר את הכאן ואת העכשיו בלבד. האוואנגארד מתייחס בוילוזל ליצירות מן העבר, הכל מה שעבר עם נעשה מיושן. השירה, הפרוזה, התיאטרון, הציור והספרים של העבר, אינם טובים עוד לדור זה. האוואנגארד איננו מסתפק בגיוזם האילן העתיק, בהורדת העלים הצהובים הכמושים והענפים היבשים. הוא עוקר את האילן על שרשיו, לדידו יש להתחיל הכל מחדש (ראה: ג'ון ווייטמן: מושג האוואנגארד, "מאוננים" פרק 1, כסליו תשל"ל).

עם איבוד יראת הכבוד בפני היצירות של הדורות הקודמים הולך לאיבוד המושג של השקפת עולם. לא נשאר אלא הראייה של הרגע. האוואנגארד איננו מחפש ביצירה את הקיים מעל לזמן ומעבר למקום, אלא את האופנה של היום וכשם שהאופנה של לבוש ורהיט משתנה במהירות וללא חוקים הגיוניים, כך האופנה שביצירה הרוחנית.

ואילו השירה של ש. שלום עומדת בניגוד לשירה החדשנית האוואנגארדית. שירתו עומדת בסימן השקפת עולם, לא השקפת עולם במובן אידיאולוגי. ש. שלום איננו אידיאולוג ופשיטא לא תיאורטיקן של השקפה חברתית מסוימת, אך הוא בעל השקפת עולם, במובן שהוא משיקף על העולם ומכוון את לבו לפנימיות העולם. השירה רוויה האזנה להמיית הבריאה, בלשונו: "לפעימה ללב העולם". כבר בשיריו הראשונים חש המשורר כי:

"בלב העולם בוער כלפיד אש
והוא המוקד לכולנו".

מכאן, המוטיב של הבדידות החוזר בשירתו שוב ושוב. המשורר מבקש את הבדידות ומתייחד עמה כדי להאזין אל דממת היקום. ולהקשיב אל קולות הפנים של עצמו.

ההתרפקות אל היכל הדממה משמעה חיפוש המשמעות שבחיים. דממה אין משמעה שקט, אלא, סטאטיות. הדממה שהמשורר נתון בה רוחשת קולות. המחונן בנפש פיוטית ובאקוסטיקה פנימית טובה, מסוגל להאזין לתהודה של

קולות ובנות קול הבוקעים ממרחקים, מעבר לפרגודים של הנגלה — קולות המעניקים משמעות ושנותנים טעם לקיום החיים.

טלטלני נא

בסופת הדממה הדקה

העולה מקרב,

כי ננער

לראות השעה הנכונה ביקום (מחירת השיר, לקוי אשמורת).

הדממה אינה אלא למראית עין. בפנים היא מחוללת סופה המטלטלת את גפש המשורר. גם הבורא, המדבר אל בחיריו בקול דממה דקה, דרכו כסופה ובסערה. ועל גלי הסופה של הדממה הדקה עורג המשורר לראות לפחות שעה אחת נכונה ביקום, אותה השעה האחת של התעלות, של רקיעים פתוחים, של "הבנת הרו שבחיים", הרזא ד"אחד", של מסתרי הבריאה ומסתרי הנפש, המכונה בשפת המשורר "לב העולם ולב האדם".

הספר האחרון — הוא "מחירת השיר" — נפתח בשיר המביע תמצית הגישה האנטי-אואנגארדית לשירה. שם השיר "יהי".! היינו, היקום איננו קפריזה, הבריאה לא קפצה לפתע מעצמה קפיצה שרירותית. מראות הגופים של היקום נבראו מתוך צוה מתוך "יהי". יהי אור, יהי רקיע. והחיים עצמם הם חיים של "יהי" — לא חיים של סתם, של שרירותיות, אלא חיים שתכלית יש בהם.

ליהי זה כונונו שפתי

מערש עת תמתי לגווע (שם).

השירה שנכתבה תוך התרפקות על המופלא ועל הנסתר שבחיים אין הכוונה לנסתר שלא מעלמא הדין, לערטילאיות שמעבר להווי חיים. שכן המסתורין שבחיים, היינו המעמקים שמתחת לרובד הנגלה שבחיים, המעניק משמעות לחיי אנוש, איננו מנותק מן העולם המציאותי, אלא הוא בתוך זה העולם. החידוש שבשירת ש. שלום הוא שהריאליות והחזון האסכטולוגי של אחרית הימים שלובים בה יחדיו. זוהי בעצם, אחת מאבני הפינה שבמשנת החסידות שמשוררנו, כאמור, לא השתחרר ממנה.

החסידות מוצאת גדלות גם בחיים הגלויים, הפשוטים, החיים כמות שהם, אלא מאי? יש גדלות ויש גדלות שלמעלה הימנה. המגיד הגדול רבי דב ממזריטש היה אומר: לא רק לאדם יש גוף ונשמה, גם לנשמה יש לה גוף ויש לה נשמה. "מחירת" שבשירה משמעה חתירה לנשמה שבשירה, היינו הנשמה שבחיים. השאיפה לדעת לא רק את ה"לפנים" אלא את הלפני-לפנים; לא רק את הנגלה שבמציאות, את הקונקרטי, הריאליסטי, את הכאן והעכשיו, אלא גם את המעמקים שבמציאות, את הרובד התחתון שבה.

מכאן, מסודה של השירה, אל הפשט שבה, אל תפיסת מקומה של השירה המודרנית הישראלית בתוך מכלול היצירות של הדורות. ש. שלום בא בטרוניה אל החדשנים, שיצירתם היא "האפס הערום מחולל במרום קרת" ("טלטלה"). ומלבו מתפרצת זעקה: הספרות העברית איך? אותה הספרות היודעת אהבה מפי גבירול, והלוי וביאליק — מה את מצטעצעת, מה את פוזלת / לכל מוקיון איולת? (שם).

ש. שלום איננו מתנגד לחדש. הוא דוגל בהתפתחות היצירה, אך עם זאת הוא עומד ביראת כבוד בפני יצירותיהם של הדורות הקודמים. ... המשורר צריך לשאת את המשא של כל הדורות ולהוסיף עליו משקל משלו. לא למחוק את העבר ולא לבטל את השיגור" (בספר "מסות"). בהגדרה גבישית יותר: "ללכת מעם העבר אל העתיד" (שם).

* * *

הספר האחרון — "מחירת השיר" — הוא סיכום של השקפת חיים. ספר הזועק בקול דממה דקה. וכבר אמר רבי נחמן מברצלב, שהזעקה שאין לה קול היא הזעקה הגדולה ביותר...

סכיזופרניה כהשקפת עולם

מאת משה פרלא

ההידרדרות הרחנית בימינו לובשת יותר ויותר צורות גרוטסקיות ומגוחכות. אחד התחומים הנגועים הוא המדע הפסיכולוגי והפסיכיאטרי. הנסיונות המרובים והחדשים בשטח זה מגלים את התהום האפילה שלתוכה התגלגלה האנושות. ה"ביהייביריום" (התנהגות), שיטת-חינוך שממציאה הוא אמריקני בשם סקינר, שואף לגדל את המין האנושי במכלאות צאן, כביכול, לפי פבלוב הרוסי שהתפרסם בגישתו החדשה באילוף כלבים. בעיני חוקר אמריקני זה האדם אינו אלא מכונה, המגיבה תמיד באופן שווה על גירויים חיצוניים. כל מה שמצוי באדם מתוך למעגל גירויים אוטומטי זה אינו מענינו של חוקר זה. במקום שנגמרת פעולת המכונה באדם ותגובותיה שם נגמר האדם. אדם למכונה נמשל או לבהמה. כרגיל, יגדרו אנשים רבים אחרי שיטה זו כמו אחרי כל המצאה מדעית שהיא באופנה במשך זמן מסוים.

השני הוא מדען בשם ד"ר לאינג, פסיכיאטר קליני. חוקר זה כופר במחלת הרוח המכונה בשם סכיזופרניה. הסכיזופרניה לדידו היא השקפת עולם. זוהי מחאה והתנגדות לסדר ומשטר העולם. הסכיזופרנים מקימים לעצמם בדמיונם עולם שכולו טוב ושהוא בתכלית הניגוד לעולם המושחת הקיים. הסכיזופרניה היא מרידה במימסד ובחברה הכופה את הליכותיה ואת סדריה על כל יחיד ויחיד. על-ידי סכיזופרניה הם משתדלים להשתחרר מעולה של חברה מזוייפת ומדכאה. שיטת הריפוי של ד"ר לאינג מכוונת אף היא להשקפתם של החולים. בקליניקה שלו ב"קינגסלי הול" (בית-מרפא ציבורי שהקים בלונדון) הוא מתאמץ ליצור סביב החולים אוירה הקרובה לעולם האידיאלי המצטייר בדמיונם החוליני. המדען הצרפתי הזה מזדהה עם השקפת עולמם של חוליו. הוא מצדיק את מרידתם וכמוהם הוא רואה את העולם ואת החברה האנושית בקלקלתה. מה שנשאר סתום לנו בתורה חדשה ומשונה זו, הוא היחס מצד החוקר ד"ר לאינג לסכיזופרנים כאל חולי רוח הזקוקים לרפואה נפשית. מאימתי נקראים מורדים במלכות בשם חולי רוח?

* * *

פירצה גסה זו לתוך נפש האדם התחילה עם החוקר היהודי המפורסם זיגמונד פרויד. סלל לפניו את הדרך קארל מארקס בגישתו החמרנית לכל נכסי התרבות האנושית. שניהם בנו את השקפת עולמם על הצד החושני והפסיכולוגי של האדם. שניהם הסתערו על מבצרי הדת שהיו הרוסים כבר עוד קודם שהם באו לעולם. הם הריקו את חיציהם המורעלים בפולחנים מעורטלים מדת ובמצוות אנשים מלומדה. הם חבטו בשקים ריקים ובדת שפרחה ממנה נשמתה. הם גולדו בתקופה של ליקוי מאורות ולא טעמו מימיהם טעמו של אור אמתי, אור-דת-מזוקק. האחד ראה בדת רעל להמונים והשני הביט על הדת כעל גברוסיס המוני במקביל לגברוסיס של הפרט (היחיד). הגדיל לעשות פרויד במאמציו ללא-ליאות עד יום מותו כמעט, לקעקע את בירת הדת היהודית ולעקרה משרשה. פרויד שאב את השראתו המדעית בכשרון בלתי-מצוי ממצבי-רוח היסטריים אצל חוליו ואצל עצמו. הוא בנה את כל תורתו ואת השקפת עולמו הכול-מקיפה על ניתוחים פסיכולוגיים עמוקים בחולי-רוח, ילדים ושוטים. הוא התהלך כבן-בית בעולם החלומות המסורס והמעורפל ובעולם התת-הכרתי המלא רוחות רפאים דמיוניים וצלמי בלהות. הוא סלל מסילות בתחתיות הנפש האפילות והבהמיות והאיר אותם לעצמו ולגוהים אחריו באור כשרונו התועה והמתעה. בשם המדע ולטובת הציביליזציה, כביכול, הוא קרא דרוו ליצרים והתיר את העריות. את התקוממותה של הנצרות בשעתה נגד תורתו ההרסנית דחה במחי יד אחת. פרויד ראה בהתקוממות נוצרית זו אנטישמיות גרידא כלפי חוקר מגוע יהודים. את כל בורותו ובערותו בעניני דת מקורית, שפך על האמונה היהודית ועל משה

מייסדה ומנהיגה. באספקלריה החמרנית שלו, הוא ראה שכל עולם הצללים שהצליח להקים ימוג ויתחסל בפני ניצוץ אחד של אור אמיתי שעתידי להתחדש בעולם. מקורו של אור זה הוא במשה וברת משה זוהי סיבת הסתערותו הפתולוגית על משה בספרו האחרון לפני מותו. ספר שידידיו ביקשהו לגנוז ושנכתב ביסורים ובמצב של שיתוק אברים.

* * *

מימי פרויד ואילך נסתרסה תרבות בני-אדם ונשתבשה. קלי דעת ומורדי-אור נלכדו בפח פרוידיסטי זה מהכרה ומרצון. אנדרלמוסיה ירדה לעולם, המסתבך והולך יותר ויותר בתורות נפש מזויפות ובשיטות חיים מבוססות על מיצוי מלא של יצרי אדם. "קיומיות" (אכסיסטנציאליזם) היא שם אחת התורות החדשות והנפוצות ביותר. הרחקתם וביטולם של כל הבלמים והמחסומים הטבעיים והמורשתיים. סילוקה של הבושה והזדהות הפגנתית עם תפיסת חיים חושנית. הזדהות מלאה עם ה-"אני" הבהמי. הסיפרות הבתר-פרוידיסטית שירדה מנכסיה, הזיקה את כל מירצה לזירמת תודעה חדשה זו. בסיפרות שופעת זו נפרצו כל הסכרים וארובות התהום נפתחו. בסיפרות זו מוקעות לראווה כל הפרברסיות למיניהן ובולמוס של ניבול פה שטף את העולם. ומן הספרות לחיים וחזור חלילה. כל המרידות של הנוער בימינו, הכפירה וההתרסה כלפי מעלה, כל ההתערטלות תרתי משמע וכל הספרות הקלוקלת השטופה בתיאורי מעשי זימה ובמעשי סדום, התביעות הפומביות למתן זכויות שוות לאלה השקועים במיט שיערי פרברסיות, כל הטומאה והטייטום שבאו לעולם, מקורם במדע הפסיכואנליטי הפרוידיסטי שאף סורס וסולף.

* * *

האם היו כבר לעולמים כל הדברים האלה? פריצת כל הגדרות וההזדהות מדעת עם החושניות, השתוללות היצרים בפרהסיה, ה-"קיומיות" וכל יתר התורות האפיליות שמוצאן מן החלומות וממרתפי הנפש החשוכות, האם היו כבר פעם בעולם, או שמא חידוש הם שנתחדשו עלינו בשלהי המאה שעברה ובמאה הנוכחית שלנו?

וסכיזופרניה, זו מחלת הנפש החצויה, מחלה איומה ונפוצה מאוד בימינו, מה טיבה ומה מקורה, האם ידעו על מחלה זו בדורות קדומים?

בנוגע לדברים הכלולים בפיסקה הראשונה, התשובה היא ברורה וחד-משמעית. היו והיו ומילא את כל העולם האלילי הקדמון. ספר התנ"ך הוא סיפור ארוך אחד של מלחמת-חרמה עקשנית וממושכת באיליות, בבעל פעור ובעשתורת, במעשי זימה פולחניים, בגילוי ערוה, בקדשות ובנאפופיהן, במעשי אונן ובמעשי סדום, במזוכיזם (התגודדות ועשיית קרחה), בהפקרות ובמעשי כישוף, בחלומות ובדרישה אל המתים, הפולחניות האלילית היתה מעין ההזדהות הקיומית של זמננו. ההזדהות הבהמית, שמטיפים לה כיום פילוסופים וסופרים נהוגה היתה כבר אז על דעת מורי העם וכהגיו. טקסי זימה מפוארים במגרשים פומביים או במקדשים אפוליים טובלים בנסך ובענני קטורת (מארובאנה).

המלחמה באיליות היתה ארוכה ורפודה קרבנות רבים. קשה מאוד היה להוציא את האדם מן החושניות הגלויה לעינים והמגרה ולהעבירו בבת-אחת לעולם של אור פנימי, אור קוסמי מזוקק שאין לחושים תפיסה ואחיוה בו. גם בימים אלה של דעיכת מאורות וניוון תרבותי כללי, ממשיך ספר התנ"ך להיות מגדל-אור יחיד ועדות חיה לקשרי הרוח בין האדם והעולם.

* * *

באשר לסכיזופרניה וחצייתה של נפש האדם הענין הוא מסובך ומורכב יותר. שאלת התפצלות הנפש באדם נוגעת בכבשונו של עולם ובתורת האדם כולו באשר הוא אדם. נושא זה אפשר לטפל בו רק ברמיוה בבחינת "ודי לחכימא ברמיזא".

לדעתי, באה חצייה נפשית זו באדם עם קליטה ראשונה של אור קוסמי, אור שפילח כברק את האדם. חצייה זו משותפת היא לאדם ולטבע כולו או לקוסמוס. אין האדם יכול לכלוא את הרוח ואין הרוח עשוי להכיל את המחשבה האין-סופית שהיא הנצח. בכך מתבטאה השאיפה שלא פסקה באדם לשלימות. שאיפה זו קיימת כביכול בטבע כולו, בקוסמוס שאף אינו מסוגל להכיל את המשכו האין-סופי בחלל, המשך הקיים ואינו קיים, נתפס ובלתי-נתפס. גם

בתנועת הגלגלים הנצחית יש מעין כיסופים לשלימות, לפתרון חידת ההוויה ולתיקון איזה מעוות ששרשו בכריאה עצמה. עם צמיחת הכרה עליונה זו באדם נעשתה נפשו של האדם לראי של הטבע כולו על סודותיו ופיתרונותיו. חצייה נפשית זו שהיא מום קוסמי, נתפשטה בדעת האדם ונסתעפה בתחומי מחשבה שונים; חומר ורוח, הווייה וחידלון, חיים ומוות. אין-סוף של ניגודים שנתרבו ונסתעפו ושאינם מתאחים לעולם.

הנביאים שלנו שהודותם עם האור הקוסמי היתה ראשונה ושלימה, חשו כנראה מיד בשניות זו הפוגמת בנצחיותה של הרוח והם ניבאו לשמים חדשים וארץ חדשה באחרית הימים. חכמי הדת מאידך, דאגו לתיקונו של עם ועולם והם הירבו מצוות ומעשים טובים שעליהם היו לשמש מעין שיווי-משקל ארצי לרוח האדם הבלתי-מאוזן והחצוי, רוח הוקוק לסומכות ולמשענת-חוץ. עם שקיעת האור הקוסמי באדם נתייבשה הדת ובטלו הסומכות וניטל טעמן של מצוות. רק הסכיותרניה נשארה כשריד של גדולת האדם בעבר וכשטח חיטוטים לפסיכודימדענים ומבלי עולם.

בין חזון להגשמה / המשך מעמוד 23

גוריון בא לכלל דעה, שעמד עליה ז'בוטינסקי בשנות העשרים והשלושים, כי ללא תעשייה וחישוב אוצרות הטבע אי-אפשר ליישב המונים אפילו על שטחים נרחבים. ובן-גוריון קרא⁵ —

„להפעיל מכרות, לחשוף את האוצר הגדול הגנוז בים המלח, שרק באפס קצהו נגענו. אילת תוכל להיות עיר-נמל גדולה, אם נפתח את הדרך בים סוף, ואני מקווה שנעשה זאת, אך דרושה לכל אלה יזמה רבה, תנופה גדולה, תנופת יצירה“.

יזמתו ותנופתו של בן-גוריון הביאו לאיכלוסו של חבל לכיש, לייסודן של ערי הפיתוח ולהקמתן של עשרות נקודות חדשות בכל שטחי הנגב.

כיום משמש בן-גוריון סמל לדמותה האידיאלית של המדינה. אמנם עוד מהדהדים באוויר קולות המלחמה והפולמוסים שניהל לפני שנים מעטות עם חבריו של אתמול. ואף עתה אין דעותיו על השטחים והחזקתם תואמות את חזונו וגם את חושו המעשי⁶. אך תרומתו של בן-גוריון כמגשימו של רעיון תחיית העם והארץ, כאדריכלה של מדינת ישראל, כמגבש כוחה הביטחוני וכנושא את חזונה הגדול — היא ודאית וזכותו זו תעמוד לו לדורות.

(5) מה לפנינו „מולד“, כרך י"ג, חוברת 83, סיון, תשט"ו, עמ' 205.
 (6) „כמורכב שמו למדינה גבולות משונים ומוזרים שאין להם אולי דוגמה בשום מדינה אחרת“ (השטח של המדינה העברית).

מחודש לחודש

מכורש מלך פרס ועד ריזה שאח

לכאורה יחסי איראן עם ישראל יכולים להיחשב כידידותיים, גם אם לא הגיעו לשלב של יחסים דיפלומטיים מלאים, מחשש עינא בישא מצד הערבים, שהרי איראן היא מדינה מוסלמית ויש לה צרות ביחסים עם עיראק שכנתה הערבית. מספר הקולות של מדינות ערב באו"ם הוא 18, וזו מספר הקולות הנוספים, שהערבים יכולים לגייס — הגוש הסובייטי, ה־מדינות המוסלמיות וכו' — הוא יותר מ־20! זהנה, איראן מחזיקה בזה וגם מזה אינה מניחה את ידה, היא מפיקה את מלוא התועלת מקשרי המסחר, היצוא והידיע הטכני והמדעי עם ישראל. אך בו בזמן היא נזהרת מ־להפגין ברבים את הקשרים הידידותיים עם ישראל על ידי יחסים דיפ־לומטיים מלאים, או על ידי הזמנת מדינה שרוחשת ידידות לאיראן ל־חגיגות רשמיות, אפילו אם חגיגות אלה נוגעות למלך כורש, שהיה מלך חסד ושנתן רשות לגולי בבל, בשנת 538 לפני ספּה"ג, לשוב לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש (עזרא א', 44-1).

אולם התירוץ שנתן ריזה שאח אינו תירוץ כלל. ראשית, אין "הגישה ה־קשוחה והבלתי גמישה" סיבה מספקת ליחס לא־אדיב של אי הזמנה לחגיגות כאלה. שנית, מה עניין שמישה אצל הר סיני? ושלישית, זוה עיקר: הרי מדיניות כפולה ורב־ת־סתירות זו אינה חדשה עם השאח הפרסי; הוא נהג כך כלפי ישראל גם לפני מלחמת ששת הימים, לפני שבאה לעולם אותה אמתלה של "חוסר גמישות" ישראלית. הוא נהג כך מחשש נקמנות ערבית בזירה הבינלאומית וביחסי המסחר, והוא מוסיף לנהוג כך גם עתה, אלא שהפעם מצאה התנהגותו ביטוי לא־אדיב באי־הזמנה לחגיגות כורש, התנהגות שאינה נאה כל עיקר. ברור שאין מדינת ישראל יכולה להרשות לעצמה לראות התנהגות זו כפוגעת

בטהראן, בירת פרס, המכונה איראן, גערכו זה לא כבר חגיגות יום השנה ה־2,500 לייסוד האימפריה של פרס על ידי כורש מלך פרס. מדינת ישראל לא הזמנה לחגיגות אלה, איראן מקיימת קשרי מסחר חשובים ביותר עם ישראל ואף מקבלת מ־ישראל סיוע טכני והדרכה בשטחים שונים. השליט הנוכחי של איראן אינו שונא ישראל ואף על יחסו לעדה ה־יהודית אין להתלונן, אף על פי כן החליט שלא להזמין את ישראל ל־חגיגות. על החלטה זו ועל דרכי הכסל של המדיניות הבינלאומית ושל תכונות אנוש מסויימות כדאי לעמוד כאן, מטעמים אחדים.

ראשית, את רעיון החגיגות הגה ויזם ראש עיריית ירושלים, מר ט. קולק שנתבקש לפני שלוש שנים על ידי ריזה שאח להעלות לפניו תכנית יעילה להגברת התיירות לארצו. מר קולק ועוד שני ישראלים ביקרו בא־ראן, דנו באפשרויות והגישו תזכיר לשאח ובו ההצעה, שבעוד שלוש שנים, ביום השנה ה־2,500 לייסוד ה־אימפריה הפרסית על ידי כורש, אפשר יהיה לרכו את תשומת לב ה־עולם על מדינה זו. החגיגות יביאו לפרס תיירים רבים ואף יוסיפו כבוד למדינה. אין צורך להוסיף שאף ה־מציע, מר קולק, לא הזמין לחגיגות, כשם שלא הזמין נציג ממשלת ישראל. במסיבת עיתונאים נשאל השאח משום מה לא הזמנו שתי מדינות מסויימות לחגיגות האמורות. השאח ענה: "אחת הארצות האלה מגלה גישה קשוחה ובלתי גמישה מאוד. מאחר שאנו סבורים, כי אין להצדיק גישה מעין זו, הרי קיימים בינינו חילוקי דעות". אין ספק, שהמלך ה־איראני התכוון בזאת לישראל, וכי ביקש לתרץ את אי האדיבות מצידו לגבי ישראל ב־גישה הקשוחה ובלתי גמישה מאוד של ישראל בעניין אי הנסיגה מהשטחים המוחזקים וכו'.

אם אין לקוות כרגע לשינוי בולט לטובה ביחסה של סין העממית ל־ישראל. אמנם, כבר ראינו שינויים בולטים במדיניות סין העממית, כגון השינוי ביחסה ליוגוסלאוויה של טיטו. למעשה, לא התייחסה פורמוזה מעולם בידידות לישראל ובהצבעה הגורלית ב־29 בנובמבר, 1947, לא תמכו נציגי סין הלאומנית באו"ם בכינון מדינה יהודית. אכן, מדינת ישראל לא היתה חייבת לצי"אן קיי שק שום חוב מדיני או מוסרי.

לכאורה, ניתן לומר, כי כניסתה לאו"ם של ממשלה, המייצגת 750 מיליון תחזק אירגון רעוע זה ותוסיף לו משקל ייצוגי. האם יקל הדבר על פעולותיו ותפקידיו של איר־גון בינלאומי זה? שאלה גדולה היא. ה"ויטו" הסיני במועצת הבטחון עלול לשחק לגמרי פעולותיו של מוסד זה לגבי רוב שאלות המנסרות בעולם המדיני. מצד שני יש לשער, כי סין העממית תהא מעוניינת למנוע הסדר אמריקני-סובייטי בשאלות חיוניות ו־כפיתו של הסדר כזה על שאר מדינות העולם. שתי מעצמות־העל, אמריקה וברית המועצות, לא תוכלנה מעתה להוציא מתחומי הדין וההכרעה של או"ם את כל אותן השאלות החיוניות ואת כל הסכסוכים הקשים, שאינן רוצות שאירגון או"ם יטפל בהם. ה־מעצמה השלישית, סין העממית, תרים קולה באו"ם נגד כל הסדר מסוג זה, ותשים אותו לאל. מעצם העובדה, ש־הנשיא ניקסון שואף להבנה עם פקינג ומוכן לבקר שם בפברואר הבא, יש ללמוד, כי ואשינגטון מוכנה לקבל את הדין בנידון זה. הנסיעה למוסקבה, שתבוא בחודש מאי הבא, רק מאשרת את ההנחה, כי הצדדים יצטרכו להס־תגל מעתה למעבר ממצב של דו־קיום למצב של חלת־קיום בין המעצמות. אמנם, צו אן־ליי מצא לנכון בזמן האחרון להצטנע ולטעון, כי סין ה־עממית אינה מעצמה גדולה ואף לא מעצמה גרעינית, אבל כל זה לא בא אלא לשבר את האוזן. למעשה נהיר לו, לראש ממשלת סין, כי הוא נתון בעמדה איתנה למדי, ואולי איתנה מדי, משיצטרך לוותר הרבה לנשיא ארה"ב במר"מ הבא. אמנם, הוא רואה צורך בהבנה עם אמריקה, כתריס ב־פני הסכנה הרוסית. אבל עדיין לא ברור כלל מה מחיר הוא מוכן לשלם תמורת הבנה זו.

באמת. אבל ההתנהגות לכשעצמה מא־לפת כפרק בתורת "המדיניות הריא־לית" בימינו.

הקהילה היהודית באיראן השתתפה בחגיגות כורש השתתפות מלאה ו־ראתה בה שמחה מיוחדת לעצמה, שכן קשרי המסורת על המלך כורש הם דבר יותר מציאותי לגבי יהודי פרס מאשר לגבי רבים אחרים מבני איראן החדשה. מר קרמאניאן מזכיר הכבוד של הקהילה הביע את שביעת רצונו ממצעמים ומצבם של יהודי איראן ואף אמר שהקהילה אסירת תודה לריזה שאח ומכריזה על כך בפומבי ושלא בפומבי. הוא הוסיף:

"אבל יש סיבה אחת להרגשת אי נחת מצד הקהילה, ויש לציין זאת למען האמת והצדק. בעצרת הגדולה של ראשי מדינות ועמים ומנהיגי עולם אחרים בלט היעדרם של נציגי העם היהודי ושל מדינת ישראל. אין זאת כי במאורע חשוב זה מילאו תפקיד מסויים שיקולים מדיניים ו־שמרנות קיצונית, והוא דבר שיש להצטער עליו".

בתנאים השוררים במזרח התיכון ובארצות השליטם הוא שליט יחיד, אפילו הוא "מלך חסד", גילה מזכיר הכבוד של קהילת יהודי איראן מידה מסוימת של אומץ, הראוייה גם היא לציין.

כניסת סין לאו"ם

כניסת סין לאו"ם היתה לעובדה. בהצבעות על ההצעה האמריקנית ועל ההצעה האלבנית נהגה ישראל באופן עצמאי. מצד אחד הפגינה ידידות ל־ואשינגטון, בתמכה בהצעת "השאלה החשובה" המצריכה שני שלישים — שאלת גירוש פורמוזה מאו"ם. מהצד השני, לא נמנעה בהצבעה על ההצעה האלבנית אלא תמכה בה, כי מאחר שנפלה ההצעה האמריקנית לא היה מה שימנע את קבלת ההצעה האלב־נית על כניסת סין העממית לאו"ם. כל הצבעה בצד ואשינגטון, או אפילו הימנעות מתמיכה בהצעה האלבנית לא היתה משונה את התוצאות. ואילו לגבי סין העממית היה צעד כזה מת־פרש כעוונות וכהתנגדות לכניסתה לאו"ם. וכבר אמר השגריר יוסף תקוע, כי ישראל לא נתכוונה לתמוך בגירוש פורמוזה אלא בכניסת סין העממית לאו"ם. היתה זו הושטת יד לסין ה־עממית ומחווה דיפלומטית חשובה, שעתידה אולי לתת פירות בעתיד, גם

אה לשכנעו, שאפשר יהיה להגיע להסדר חלקי כזה כמעט לפי תנאי סאדאט: הפסקת אש מוגבלת בזמן, נסיגה ניכרת של צה"ל בסיני (36 מיל) ומעבר צבא מצרי אל החוף המזרחי של התעלה. התמורה היחידה, שרוג'רס התכוון לתת לישראל בעד הסדר חלקי היו — "פאנטומים" נוספים. מלבד זאת באה התביעה של רוג'רס מישראל, שתודיע על הסכמה מבחינה עקרונית לנסיגה כוללת, שההסדר החלקי בסואץ הוא רק שלב ראשון שלה.

התנגדות מוחלטת של מאיר ודיין להסדר חלקי כזה מתנגדים עתה ראש הממשלה גולדה מאיר ושר ה" בטחון משה דיין התנגדות מוחלטת. אופייני הדבר, שדווקא משה דיין, ש" היה בשעתו אבי הרעיון על הסדר חלקי בסואץ ונסיגה חלקית של צה"ל תמורת הפסקת אש בלתי-מוגבלת, הוא העומד עכשיו בראש המתנגדים להסדר חלקי נוסח רוג'רס, מהטעם הפשוט, שההסדר המוצע על ידי רוג'רס שונה לחלוטין מההסדר ששרי הבטחון היה מוכן לשאת ולתת עליו. אין זאת, כי סיסקו ויתר הרבה מדי למצרים והבטיח לסאדאט מה שאסור היה לו להבטיח בלי ידיעתה ובלי הסכמתה של ישראל. מטעם זה מוסריים דבריה החריפים של מרת מאיר בכנסת לפני שבועיים נגד "תכנית ששת הסעיפים" של רוג'רס, תכנית שהעלה בנואמו בעצרת אר"ם. ומטעם זה מוסריים גם כן דברי דיין, המציג היר בפירוש, שאין להיכנס למו"מ עם רוג'רס וסיסקו לפני שתחדש אמריקה את משלוח מטוסי ה"פאנטום" לישראל, מכיוון שמעמדה של ישראל נחלש נוכח משלוחי הנשק הסובייטיים ה" מוגברים, שעליהם הוסכם בשעת ביקור סאדאט במוסקבה. אמנם רוג'רס הכריז הכרזה תקיפה נגד הצעד של מוסקבה, כנראה, לפי רמז מ"הבית הלבן". אך שר-החוץ אבן שב מארה"ב לישראל, גם אחרי הכרזה זו, בידיים ריקות. הנסיון מצד מזכירות-המדינה להרגיע את ישראל על ידי הצעה של משלוח ועדת-חקירה לבדיקת צרכי הנשק — ודאי שלא הצליח ורואים אותו בירושלים כטכסיס להרוויח זמן גרידא, ולהשהות את משלוח ה"פאנטומים" שהייה נוספת.

אין בירושלים אשלייה ביחס לכוון נותניו של רוג'רס לטווח רחוק יותר.

סכנת העימות האמריקני-סובייטי פחתה

לדעת הנשיא ניכסון כבר הביאו הדברים עם פקינג והמסע המתוכנן לבירת סין תוצאה ברוכה אחת לפחות: פחתה סכנת העימות האמריקני-סובייטי במזרח התיכון ובים ה" תיכון. הנשיא נוכח לדעת, כי במוסקבה בה מודאגים מאוד מאפשרות זו של הידברות בין ואשינגטון ופקינג, אם כי הוא הדגיש לא פעם ששיחות אלה לא יהיו מכוונות נגד צד שלישי. באינו מידה לא פחתה דאגה רוסית זו לוכיח העובדה, שבשעת ביקורו הח"גני בפאריס מצא ברוז'ניב לנחון להזהיר מפני סכנת "קנוניה אמריקני-נית-סינית", נוסף על כך חוששים הרוסים מפני הגברת השפעתה הבינלאומית של סין העממית עם כניסתה לאו"ם ונוכח העובדה, ש"עמים רבים מבקשים כעת את קירבתה זידידותה של סין העממית" — כפי שמציגים בחוגי ממשלת פקינג. סין העממית הוכיחה גם כן, שהיא יכולה להיות גמישה למדי בשעה שהיא מעוניינת לערער עמדות של ברה"מ בחלק אחר של העולם, כגון בבאלקאן, למשל. ה"סינים נהפכו פתאום מאויבי המושב" עים של מרשל טיטו למבקשי טובתו וידידותו. ואין צריך לומר, שזה שינה את יחסו של טיטו לאלבניה, בעלת בריתה המסוריה של פקינג. גם פיתוח הקשרים הסיניים עם רומניה מדאיג את הרוסים.

כל העובדות האלה גרמו לכך, ש" הנשיא ניכסון התחיל לראות את ה" מזרח התיכון כאיזור בעל חשיבות חיונית והתחיל שם מבטחו בנסיעתו הקרובה למוסקבה, שתיישר את ההדורים גם בנוגע לאיזור זה. בואשינגטון מניחים, כנראה, שהרוסים לא יתנו לסאדאט שליט מצרים לפתוח במלחמה חמשה לפני ביקורו של ניכסון במוסקבה, בחודש מאי. מכיוון שכך החליט הנשיא ניכסון, עוד ביולי שעבר, למסור את כל הטיפול בענייני המזרח התיכון לידי מזכיר-המדינה רוג'רס. הוא נתן לו סמכות להשיג הסדר חלקי בין ישראל ומצרים בתנאי שלא ייפג"עו האינטרסים החיוניים של מדינת ישראל.

אבל הנשיא ניכסון התעלם מן ה" אפשרות, שמדינת ישראל לא תמצא לשון משותפת עם רוג'רס. מזכיר-המדינה וסגנו מר סיסקו הצליחו כנ"ר

תנאי לחידוש המו"מ בתיווכה של אמריקה. בעניין זה שולטת תמימות דעים בקבינט הישראלי.

הציבור היהודי בארה"ב — לפעולה

בינתיים דנים מנהיגי הציבור היהודי בארה"ב, כפי שהוא מיוצג ב"ועידת הנשיאים", בפעולה הנחוצה, כדי להיאבק נגד תכנית רוג'רס, הן מהווה סכנה חמורה לבטחון מדינת ישראל. מה הם סיכוייו של מאבק זה? יוכל היות שהעיתוי אינו מוצלח ביותר, אך ישראל והציבור היהודי באמריקה אינם שואפים לעימות עם הממשל. הכל היו מעדיפים התערבות של הנשיא ניקסון וריסון הן פעולות של מזכירות-המדינה הנעשות לטובת מצרים. אבל כרגע המצב הוא כזה, שאין הנשיא מתערב בפעולות רוג'רס והוא נוהג לו לעשות כראות עיניו. משום-מה מוסיף רוג'רס להיות בטוח, כי סאדאת "מונח בקופסה" גם אחרי חתימת ההסכם עם הרוסים ואחרי הביקור במוסקבה. כל הטענות של נציגי ישראל בנידון זה לא השפיעו ובמזכירות-המדינה שוררת הדיעה, כי סאדאת רוצה להיחלץ מ"חיבוקו של הדוב הרוסי". לשאלה איך יעשה זאת — עדיין אין תשובה המתקבלת על הדעת. אך מזכיר-המדינה רואה כדרך היחידה למניעת מלחמה ולהשתחררות מודרגת של ה"מצרים מעול האפיטרופסות הצבאיות הרוסיות את ההסדר החלקי, שיוליך להסדר סופי מצרי-ישראלי.

בתנאים אלה אין לישראל ברירה אלא לגלות התנגדות למו"מ, כל עוד לא תחודש אספקת ה"פאנטומים". אמנם, חובה על ישראל להיזהר מלעורר את הרושם המוטעה, כאילו כל דאגתה היא לחידוש אספקת ה"פאנטומים" בלבד, וכאילו בזאת תיפתרנה כל ה"שאלות השנויות במחלוקת בין אמריקה וישראל. אם אמנם אמריקה מת"ח ייחסת למדינת ישראל כאל שותף בעל-ערך וחשיבות, הרי אין תפקידו של השותף האמריקני מסתיים באספקת נשק בלבד, משום שאספקת נשק, ואפילו הוא חיוני ביותר, אינה אלא דבר ארעי ולאור המצבים המשתנים חלים שינויים גם בערכה ובחשיבותה של אספקת זו.

י. מישאל

המגמה היא: להביא את ישראל לידי נסיגה כמעט מוחלטת לקווי הגבול של שנת 1967. "תכנית ששת הסעיפים" חוזרת אל "תכנית רוג'רס" הראשונה, ובפרטים חשובים אחדים היא אף גרר עה ממנה. וזאת עושה רוג'רס למרות מה שנחלש מעמדו במידה ניכרת בממשלה לאחר התבוסה באו"ם בהצבעה על סין ופורמוזה. דעת-הציבור באמריקה מוכרחה לראותו כאחראי העיקרי לכשלהן זה, משום שגילה אופטימיות יתרה, מהיותו משוכנע ש"מובטח רוב פשוט להצעה האמריקנית על דיון בשאלת פורמוזה כ"שאלה חשובה" ומשום שהתעלם לגמרי מן האפשרות, שנציגי ארצות כמו תוניסיה ומארוקו וכן נסיכויות המפרץ הפרסי לא יקיימו הבטחותיהן. אולם, הלחץ המצרי-סורי היה כנראה חזק יותר מן ההשפעה האמריקנית ונציגי המדינות האמורות מעלו באימון, לאכזבתו הרבה של מר בוש, ראש ה"משלחת האמריקנית באו"ם. בין כך ובין כך, הציבור באמריקה רואה ב"רוג'רס את מי שחייב לתת את הדין. האם נוהג לו למר רוג'רס, להיכנס בשלב זה לסכסוך עם ישראל על תנאים שהוא מציג להסדר חלקי עם מצרים? האם לא מוטב היה אילו הוסיף לשמש איש-ביניים במקום לקבוע מסמרות ולתת גושפנקה אמריקנית לתביעות מצרים? אמנם, אנו מרוחקים עדיין שנה תמימה ממועד הבחירות לנשיאות בארה"ב, אבל מזכיר-המדינה עלול להגיע למצב, שבו לו יוכל עוד לחפות על כשלונותיו זמן ניכר לפני הבחירות, וכבר שמענו בעבר על החלפת מזכיר-מדינה גם בשנה שלפני בחירות.

ממשלת ישראל מבקשת הבהרות לפני כעשרה ימים נפגש שר החוץ אבא אבן עם השגריר האמריקני וי"ליאם בארבור, וביקש ממנו בשם ממשלת ישראל הבהרות נוספות בשאלת תיווך רוג'רס לשם השגת הסדר חלקי בתעלת סואץ. הרושם הכללי של העמדה הישראלית הוא: ממשלת ישראל אינה נרתעת מפני קרע עם ואשינגטון, גם אם אינה סבורה, שזהו הרגע המתאים ביותר לכך, וגם אם אינה חפצה כלל בקרע כזה. חידוש משלוח ה"פאנטומים" וביטול שש ה"נקודות של ויליאם רוג'רס הן שתי התביעות העיקריות מצד ישראל כי

שני מוסדות ללימוד עברית במוסקבה, אך הם משמשים בעיקר להוראה פוליטית. הם מוסדות של משרד החוץ הסובייטי. ב־מוסדות אלה מלמדים רק עברית מודרנית. גם באוניברסיטת מוסקבה קיימת מחלקה לעברית, אך היא ברמה נמוכה מבלינגרד. יהודים רבים סיפרו לפרופ' מירון כי לימוד עברית אינו מהווה פשע בברה"מ, אך אם רוצים מוצאים עונות־לוחאי אתרים. יהודי אחד סיפר לו כי פגעו בו לאו זחקא בגלל לימוד עברית אלא על כך שבמוסד מסויים הגין על זכותו של יהודי אחר לעלות לישראל. לא פיסרו אותו אך הורידוהו בדרגה וקיבצו משכורתו החודשית מ־210 רובל ל־140 רובל...

פרופ' מירון ביקש פגישה עם חברי אגודת הסופרים הסובייטית ורצה לשוחח עם קטיב וסימונוב, אך לא נענו לבקשתו. הוא הזכיר למארחיו כי היו כמה סופרים עברים בברית המועצות, כתיים לגסקי, אברהם פרימן, שמעון הבונה ועוד. עשייתם ריהביליטציה להרבה סופרים, גם בידיש, למה לא להם? עזרו לנו לחפש את כתבי היד שלהם. נדפס אותם אצלנו! הם רשמו את בקשתי ולא השיבו דבר, מספר פרופ' מירון.

באגף העברי של ספרות סאליטקוב־שצ'יד רין בלינגרד מצא כתי" עברים נדירים, כגון כתבייד מן האוסף הקראי של פירקוביץ, מכתבים של מנדלי מו"ס, תגי"כ מהמאה העשירית, גוסחים לא ידועים של "תחכמוני" ועוד.

פרופ' מירון תמה מדוע אין מלמדים יידיש בברה"מ, ושאל "איפה ההגיון? עברית, שאתם אומרים שהיא שפת הציונות — כן, ואילו יידיש שפת היהודים עממים ודמוקרטים — לא?" מארחיו השיבו לו תשובה פורמלית: בעיית השפות היא בעיית טריטוריאלית: "אם ניתן ללמד במוסקבה יידיש ידרשו מחר אוקראינים, באשקירים,

● **כברה"מ מותר ללמד עברית**
באוניברסיטאות אולם לימוד עברית באופן פרטי כמוהו כפשע, מוסר הפרופ' דן מירון, אחד ממשלחת הישראלים שביקרו בברה"מ. פרופ' מירון, שהוא פרופיסור לספרות עברית באוניברסיטת תל־אביב, סיפר למר מ. מיזלס כתב "מעריב" כי ביקר במחלקה ללשונות שמיות באוניברסיטת לנינגרד. בראש מחלקה זו עומד יהודי תלמיד־חכם ומומחה ללשון עברית מרוסיה הלבנה, פרופ' ויניקוב, שלמד בשיבה והיה תלמידו של גוסין. הוא משמש כמרצה לעברית ול־עברית. כל מי שלומד עברית חייב גם בלימוד עברית.

פרופ' ויניקוב הראה לפרופ' מירון כמה עבודות של תלמידיו. תלמידה אוקראינית, לא־יהודיה, גרטה לאשקו, כתבה שני מחקר רים על המגילות הגנוזות ותרגום אונקר לוס. תלמיד אסטוני, ששמו ארמה, לא־יהודי, המתמחה בספרות עברית חדשה חיבר מחקר על עגנון. תלמיד ששמו גרד כתב מחקר על הפועל בשפה העברית המודרנית בהשוואה לעברית בימי המשנה וימי הביניים. תלמידה ארמנית חיברה מחקר על מגילות ים המלח ותלמידה יהודיה, ששמה גלוסקינה, בתו של רב ליטאי גילתה במחקרה 13 כתבייד חדשים של אלחריזי.

לשאלת פרופ' מירון איך אירע הדבר שמתלקחו מוציאה כל כך הרבה תלמידים מבריקים שאינם יהודים נענה, כי צעירים יהודים נמשכים יותר למקצועות ריאליים ואם הם לומדים מקצועות הומניים הם מעדיפים מקצועות רוסיים.

בבחינות הגמר במחלקה בלינגרד צריך לכתוב מחקר על פרק בתנ"ך, פרק בקוראן ופרק בארמית, מספר פרופ' מירון. כמו כן קיימת מחלקה ללימוד עברית באוניברסיטה של גרוזיה בטיפליס. הפרופיסור ל־עברית הוא גרוזי, ששמו גיאורגי צריטלי תלמידו לשעבר של הפרופסור ויניקוב. יש

ישראלים „הושיטו עזרה חשובה במיוחד בדרג של מחלקות וגדודים“.

האתיופיים מודים כי לולא נצחון ישראל ביוני 1967 היתה כיום ארצם נתונה לחץ ערבי קשה מגשוא, אך גם ישראל מפיקה תועלת מהאינטרסים האתיופיים. למשל, ברור שמאמץ אתיופי לפטרל את חלקו הדרום-מזרחי של ים-סוף כדי למנוע השבתת נשק מדרום תימן לחזית השחרור האריתריאית מוסיף לביטחון השייט באזור.

„ישנו איפוא פער לא מבוטל בין המצב האמיתי של היחסים, כותב מר סלפטר, שהם אולי מן הקרובים שיש לאתיופיה עם ארץ אחרת לבין ביטויי החיצוניים בעיקר בזירות בינלאומיות“. אתיופיה רואה צורך להימנע מהזדהות יתירה עם ישראל מתוך הנחה שזה דרוש לייצוב מעמדה כבכירה במדינות המנהיגות את ארגון אחדות אפ-ריקה אשר חלק מחבריו נמצאים במצב מלחמה עם ישראל.

משקפים בבירה האתיופית סבורים ש- במקרה של שאלה גורלית לישראל יכריע אצל הקיסר רגש האהדה העמוק ותחושת הקירבה עתיקת הימים כלפי ישראל. מר סלפטר מדגיש, כי אתיופיה היא הארץ החשובה ביותר לישראל ביבשת אפריקה, ואתיופיה אמנם רואה את חשיבותה של ישראל קודם כל בתחום הביטחוני. לכן אין טעם לשנות את העדיפויות ע"י העברת המאמץ לתחום הכלכלי; אך אפשר ורצוי לשנות את העדיפויות בקרב ארצות אפריקה ע"י העברת יותר סיוע טכני לאתיופיה.

שאלה מעניינת מעלה מר סלפטר בסוף מאמרו: מה יקרה לקשרי ישראל אתיופיה כאשר הקיסר יתלק מהשלטון?

מניחים כי במקרה כזה תקום ממשלת טכנוקראטים שתהנה מתמיכת הצבא ואז יימשכו כמקוה הקשרים הכלכליים וייתכן כי ישראל תבקש להרחיב את היקף הסיוע הטכני. כמו כן אין להוציא מכלל אפשרות שאז תבליט אתיופיה בזירה הבינלאומית את ידידותה כלפי ישראל ביתר חופשיות. דבר זה מוביל עתה על ידי התפקיד שממלא הקיסר כמנהיג אפריקה הרואה צורך להתחשב בגוש הערבי החזק בארגון מדינות אפריקה. **יעקב הרמגל**

ארמנים וכו' את אותה הזכות ללימוד השפות שלהם במוסקבה". הם טענו כי רצו לפתור בעייה זו באופן טריטוריאלי בבירור בדיג'אן, אך זה נכשל ולא באשמתם...

פרופ' מירון השיב למארחיו כי זוהי תשובה פורמלית, כי אי אפשר להשוות אוקראינית עם יידיש, „תרבות אינה צומחת בעיר“, אמר להם.

כאשר הציג הפרופ' מירון לסגן יו"ר בריתות היידות ישראל ברה"מ פרסום אנתולוגיה כפולה רוסית-עברית, השיב הלה: „תחילה צריכה ישראל להפסיק את התע"מולה האנטיסובייטית“...

● „אתיופיה ארץ נוצרית מהותיקת בעולם רואה עצמה כבר מאות בשנים נתונה לתוקפנות ערבית ורואה בערבים את האיום העיקרי על ביטחונה. תחושה זאת גברה בשנים האחרונות כאשר לגורמים המדיני, הגזעי והדתי נוסף האלמנט ה"אידיאולוגי" כותב אליהו סלפטר שליח „ה"ארץ" באתיופיה.

הוא מסביר כי הסומאליים הטוענים ל"חלקים מזרחיים של אתיופיה והחזית ל"שחרור אריתריאה הרוצה לנתק את המחוז הצפוני מהארץ, דוגלות באידיאולוגיה פרו-קומוניסטית ועיקר המיכתם באה מארצות ערב ה"מתקדמות". אתיופיה רואה איפוא בישראל את בעלת-בריתה הטבעית והעיקרית ושותפות האינטרסים מושתתת במידה רבה על הצורך לעמוד מול התוקפנות הערבית. אך לא רק בין חוגי השלטון יש לישראל יידיים רבים ונאמנים, אף כי בעיני ה"אינטליגנציה הצעירה מזהה הסיוע שמגישה ישראל לאתיופיה עם המימסד השמרני ה"שליט. אתיופיה וישראל מעדיפות שלא להרבות בדיבור על סוגי שיתוף-הפעולה בין שתי הארצות שהוא כטחוני בעיקרו, „אם כן“, כותב מר סלפטר „כל העיר (כנראה אדיס אבבה) החל משגרירי מדינות ועד נהגי מוניות מדברים על כך“.

מר סלפטר נאלץ להסתייע בספרו של פרופ' רוברט הס מאוניברסיטת שיקאגו שכתב בספרו על אתיופיה שיצא לאור אשתקד: „יועצים ישראלים מילאו תפקיד גורלי באימון קציני מודיעין וקציני בטחון אתיופיים...“ והוא גם מטעים, כי ה

פרקים בתולדות היישוב הישן *

מאת שמחה רז

הסופר והחוקר אלעזר רפאל מלאכי, מפרי גידוליה של ירושלים הישנה, עושה בארה"ב זה למעלה מיובל שנים ושמו הולך לפניו כבר-סמכא בתולדות היישוב הישן. כמי שהסתופף בצילה של ישיבת "עץ-חיים" בירושלים, ספוג הוא בגירסא דינקותא דלא משכחת וכוח התמדתו עמד לו לעמול זה כששים שנה בחקר תולדות היישוב.

המחקר על העתונות העברית הירושלמית, היה פירסומו הספרותי הראשון, אותו פירסם בגיל טו ב"לוח ארץ ישראל" של לונץ (ועד אז כמעט לא היתה עתונות עברית אחרת מחוץ לירושלים). מאז לא חדל כמעט לכתוב ועתה הוגש לנו ספרו הקרוי בשם "פרקים בתולדות היישוב הישן", בו נתלקטו לראשונה כ"ג מחקרים המקיפים את תולדות היישוב בארץ ישראל בתקופה של מאה שנים ומעלה החל מעליית תלמידי הגר"א, ועד להתעוררות הלאומית וראשית יסוד היישוב החדש בארץ.

כאמור, נפתח הספר במחקרו "הגר"א והעליה לארץ". כידוע ניסה הגר"א עצמו לעלות לארץ-ישראל אלא שמפני סיבות בלתי ברורות עד היום (ישנן לכך השערות בלתי מבוססות), לא עלה הדבר בידו. אולם למה שלא זכה הוא עצמו — זכו תלמידיו, בעקבותיו התחוללה תנועת עליה כבירה לארץ, זו עליית הפרושים שהיתה יסודה של העדה האשכנזית בירושלים, המחבר מנסה להזכיר כי מגמתם של ראשוני העולים היתה לייסד בארץ-ישראל מרכז לתורת הגר"א שישפיע על הגולה ויעצור בעד זרם החסידות בליטא.

תחילת התייבותם של תלמידי הגר"א היתה בצפת, הללו סבלו רעב ומחסור ורק לאחר-מכן החלה התייבותם בירושלים. ייסוד היישוב בירושלים היה יותר קשה מאשר בצפת וזאת עקב עולם של הערבים שהכבידו ביותר על היהודים, כי זאת עלינו לזכור שבמשך למעלה ממאה שנה (החל מימי רבי יהודה החסיד) לא היתה דריסת רגל לאשכנזים בירושלים וגם היהודים הספרדים סבלו בה מעול הערבים יותר מאשר בצפת ובטבריא, כי יהודי הגליל מצאו מחסה בצל השר ר' חיים פרחי בעכו, ואילו בירושלים לא היה להם מגן.

המחבר מציין כי אף שלתנועת עלייה זו מייחסים כיוסופים משיחיים, הללו אף מצאו את ביטויים בתלמידו של הגר"א הגאון רבי חיים מוואלז'ין, בדרשותיו שראו אור, הרי למעשה נשאה עליה זו בעיקרה חותם ריאלי והיתה מיוסדת על חיבת הארץ לשמה.

במאמרו על "גורל ישיבת "עץ-חיים" בירושלים", מוצאים אנו פרטים על "מפעל הפיס" דאז כדי לבסס את קיום התלמוד-תורה והישיבה אשר נוסדו במשוער בשנת תרכ"ב, הגה ר' שאול בנימין הכהן, עסקן רב פעלים, רעיון

* שידור ב"קול ישראל" בירושלים, ג' בחשוון תשל"ב.

* "פרקים בתולדות היישוב הישן", מאת א. ר. מלאכי, הוצאת אוניברסיטת תל-אביב ו"הקיבוץ המאוחד" תשל"א, 412 עמודים.

נועז באותם הימים לרכוש חצר גדולה ולהעלות בגורל את בתי החצר. «אגרות נשאות פרסים» אלה תמכרנה בחוץ-לארץ ופדיון ההגרות יכניסו «כסף תועפות» לישיבה. רעיון זה חדש היה בירושלים, ובעקבות ישיבת «עץ חיים» הלכו יתר מוסדות הציבור בירושלים וכן התקינו גם גורלות בבית החולים «משגב לדך» של הספרדית ואחרים.

תכנית ההגרלה נדפסה בעברית ובגרמנית וההגרלה עצמה נועדה להיערך בנוכחות הקונסול הפרוסי בירושלים ובביתו. בתעודתו של הקונסול שנלוותה לאגרות ההגרלה הדגיש הקונסול את חשיבותה של הישיבה ותועלתה כבית חנוך להפצת השכלה לילדי ירושלים. עובדה זו עוררה חשש שמא רוח חילונית תשרור בישיבת «עץ חיים». והמתנגדים לגורל פירסמו פסק-דין בחתימת י"ב אנשים מראשי הפרושים ובראשם רבי שמואל סלאנט, האוסרים הפצת אגרות ההגרלה בחוץ לארץ.

ממאמרו «לתולדות מסחר האתרוגים», אנו לומדים כי לפנים בישראל היתה מכירת האתרוגים נחלתם של «המשמשים בקודש» או של המשכילים התורניים. מאחד ממכתביו של משה מנדלסון אנו יודעים שגם אבי ההשכלה היה לעתים מוכר אתרוגים. אולם צורת מסחר מסודרת של אתרוגים החלה רק בראשית שנות הששים של המאה הקודמת. למסחר האתרוגים היתה «בורסה» קבועה שמקומה בטריאסט, בה נקבעו המחירים של האתרוגים המשובחים והיקרים ביותר אשר הובאו מקורפו, גינואה ומארוקו.

המסחר באתרוגים מישראל, החל רק בראשית שנות השבעים, אולם לא היו עליו קופצים אם מפני ריחוק המקום, אם מפני מראהו העלוב של האתרוג. א. ר. מלאכי מפרט את השתלשלות מכירתם והחדרתם של אתרוגי ישראל לשווקי העולם ותוך כדי כך הוא מציין את הספיקות שהועלו בדבר כשרותם של אתרוגי ישראל, אם משום שהללו «מורכבים» ואם מסיבות אחרות, והוא מציין שעד שנות החמישים למאה שעברה היו כל אתרוגי ארץ ישראל מוחזקים ככשרים על סמך מסורת עתיקה הנמשכת מימי רבי יוסף קארו, המבי"ט ורבי משה אלשיך, ורק משנת תר"א ואילך עורערה חזקת רבים מהם.

כל הרוצה לעמוד על האווירה הקנאית ששררה בישוב הישן משלהי המאה הי"ח עד למוצאי המאה הי"ט, ימצא עניין רב לענות בו במאמרו «החרם בדורות האחרונים». החוקר מלאכי, המהלך כבן-בית במוצאותיה ומבואיה של התקופה הנסקרת, מתאר בהרחבה טקסי החרמות שהפכו לא אחת לרועץ. מוסד החרם, מבחינה מילולית, ראשיתו כידוע בימי יהושע בן נון (בחרם ענן), אבל במשמעות שונה היה בימי הביניים והדורות שאחריהם מוסד מועיל בישראל, כי הוא הפיל חתיתו על מלשינים ומפקיעי שערים, על מבזי תלמידי חכמים ומוציאי דיבה ולעז. אולם בשעה שנשק זה הפך לשבט בידי קנאי ירושלים, הרי שהירבה מחלוקת בישראל. הנה כי כן אנו מוצאים כי בזמנו החרומו בירושלים את משה מונטיפיורי משום שנכנס אל מקום המקדש ועלה על הר הבית. אולם דווקא מחרם זה רואים אנו את גדלות נפשו של מנטיפיורי, הלה מיהר לקבל גזיפה והרבנים התירו את החרם וכאשר החרומו אותו בשנת תרכ"ו קנאים שנית, שלא מרצון

חכמים, על חפצו לפתוח בית-ספר לנערות בירושלים, הושיב הקונסול הבריטי את המחרימים במשמר, ואילו מנטיפיורי מיהר לשחרר אותם ואף העניק מתנת כסף למחרימים.

ומי לא הוחרם באותם הימים? מצודתם של המחרימים בירושלים היתה פרושה גם על הגולה ובה נלכדו רבי חיים האלברשטם, הצדיק מצאנז, ההיסטוריון גרץ ורבי עזריאל הילדסהיימר מברלין... ובארץ-ישראל, י. ד. פרומקין ויחיאל מיכל פינס, ולמעלה מהם: החרם הראשון בפקודת רבי משה יהושע לייב דיסקין, הרב מבריסק, הוכרז בשנת תרל"ח עת הציע מונטיפיורי לפני רבי שמואל סלאנט להעמיד מורה ערבי לתלמידי תלמוד תורה "עץ חיים", וגם שלח סכום כסף לשלם שכר המורה, החלו הקנאים להפגין ומבית מדרשו של הרב דיסקין יצא החרם.

לא יפלא, איפוא, שספר זה, שהוא אסופת מחקריו של אלעזר רפאל מלאכי, נקרא בענין רב, כרומאן ממש. כבני מרון, עוברים-חולפים לפניך דמויותיהם של אותם אישים שעיצבו פני העיר במשך מאות השנים וכך מתגלית כאן ירושלים של מטה ושל מעלה.

ספרים חדשים

שמחה רובינשטיין: רשמי תייר
זהו ספר רביעין מאת הסופר והמחנך הידוע, שמחה רובינשטיין. המחבר מוליך אותנו דרך יבשות, ארצות וערים בעולם ומתאר בכשרון גופים, אנשים, תופעות חיים ורוח. מר רובינשטיין משקף ביתוד את חיי הקהילות היהודיות, את העבר ובעיות ההווה שלהן. המדורים בספר הם: מסעות בדרום אמריקה, מסעות בארצות אירופה א' וב', מסעות מאחורי מסך הברזל, מסעות במזרח הרחוק, הספר הופיע בהוצאת "מסדה" בא"י. 222 עמ'. — קובץ סיפוריו של ש. ד., "גרות וזעזכים", מחיי ישראל באמריקה, הופיע בשנת תשכ"ו.

ש. ד. בונין: אגדת הפילגש

ש. ד. בונין, שפירסם לפני מלחמת ה' עולם השנייה ספר שירים ("מטבע מזל"), הקדיש את עטו לאחר המלחמה לסיפורי אימה מתקופת השואה, שהיה קרבן ועד לה ("הבית מספר 29", תש"ו). אף הסיפורים בספר החדש רובם ככולם סיפורי מלחמה או מחיי הפליטים. הספר הופיע בהוצאת אל"ף, תש"ל, 189 עמ'.

מדינת ישראל בעיני מנהיגיה
הקובץ החדש Israel Through the Eyes of Its Leaders אוסף מאמרים ומחקרים, מסות ודיוגים יסודיים על בעיות המדינה, החברה והתרבות במדינת ישראל. בספר ששה מדורים וכל אחד מברר ומלבן אחד מיסודותיה של המדינה מבחינותיה השונות. במדור הראשון, למשל, "תבלי לידה", באים המאמרים האלה: דוד בן גוריון — דברים לפני ועדת-החקירה האנג' לית-האמריקנית בשנת 1946; זלמן שזר — זמירותיו של קרב אחרון; גולדה מאיר — המטרה הציונית; לוי אשכול — הצעד הראשון; בנימין אקצין — מבוא להצעת חוקה למדינת ישראל.

ביתר המדורים משתתפים מומחים בכל מקצועות החיים והרוח, כגון שמואל ה. ברגמן, אליעזר ליבנה, משה זילברג, משה שמיר, נתן רוטנשטרייך, חיים הזו, מנחם בגין, אבא אבן, משה דיין ועוד. עורכי הקובץ הם: הד"ר ישראל ט. נעמני, דוד רודבסקי ואברהם י. כ"ץ. הספר הופיע בהוצאת "מאורות", ת"א. 447 עמ'.

סקירות ורשימות

בתיאטרון

מחזמר מישראל

"לחיות עוד קיץ, לעבור עוד חורף" — בתיאטרון על שם "הלן הייס" הוא מחזמר מהנה, המצטיין בחינו ובסעמו המלבב והמשעשע, המעורר והמלהיב כאחד. המחזמר נמצא תמיד בתנועה ויד מצצה מומתה ניכרת בביצוע התמונות, הריקודים והמשחק בכללו.

המחזמר מברח, אך גם מבליט את נסיונותיה של המדינה, ונסיונותיו של האדם בישראל, במצבים מכריעים, חוזיות צעד ושמה. פה ושם יש גם כמויות של סטירה («סליחה שניצחוני»), של ליריות וסמנטיקות של צער דווי ומידה נכונה של התלהבות ורגשי סגון. ניתן לומר שזוהי אחת ההצגות הגאות ביותר שהאדם נהנה מהן, והיהודי לא-כל-שכן. כל אחד בלהקה מצטיין על פי דרכו בתפקידו. יש לציין במיוחד את רבקה "רוז" מן הזמרות המתוננות ביותר, שנתפרסמה ב"גברתי הגאוה", את אריה לביא יונה עטרי, אליהו גארליצקי ורות לרמן. מחבר המחזמר הוא חיים חפר, שנתפרסם במזמוריו מימי הפלמ"ח עד היום. הריקודים והבימוי נעשו על ידי יונתן כרמון.

מחזהו של פיליפ רומ
ה"נוסח" במחזהו החדש של פיליפ רומ,

העשוי מחומר שטבע בשלושת מסיפוריו, הוא הנוסח שיש לצפות ממספר הרואה את חיי אחיו בני עמו בעינים לגלגניות. אף במחזה החדש הוא ממשיך ב"מסורת" שלו, מסורת של בקורת חריפה ועתים של הבלטת המכוער, הרע והשפל של האדם היהודי. בסיפור "מגן האמונה" הוא מציג דמות סמל יהודי צעיר בצבא האמריקני, שנטרד על-ידי קרוביו ומכיריו המנצלים את טוב לבו. "אפשטיין" הוא הסיפור השני, הגיבור שופך את שיתו על חיי המשפחה שלו, יחסו לזר הצעיר וסיכסוכי בית ואהבה זרה. ה"ריאליזם" שבו אינו מקרבהו ביותר ללבנו וליו יעקבי הממלא את תפקידו בכשרון אינו מחבבו עלינו. הסיפור האחרון הוא "אלי הקנאי". עורך-דין צעיר ש"בעלי-בתיים" יהירים שכרו אותו כדי להיפטר מ"שיבה" שנפתחה ב"שכונתם. עורך-הדין עומד למלא את שליחותו אך אחרי מגע קרוב עם "ראש השיבה" חל שינוי ברוחו והוא נעשה ל"עמוד התווך" של עזת-התודים... ליו יעקבי משחק גם תפקיד "ראש ה"שיבה" ומיכאל טוטאן מצטיין כ"אלי ה"קנאי". כן גם ממלא תפקידו באמונה דוד אקרוד כסמל הצעיר. א. ב.

ידיעות

לקראת הקונגרס הציוני

בקונגרס הציוני הכ"ח, שיפתח בבנייני האומה בירושלים ב"17 ביאנואר, 1972, ישתתפו 525 נציגים שייצגו קרוב למיליון ציונים כחוצי לארץ. המשלחת האמריקנית תהיה בת 152 חברים. מר אברהם שנקר, ראש מדור האירגון וההסברה של ההסתדרות הציונית העולמית, הודיע בפגישה עתונאית שהקונגרס ידון בשאלת יהודי רוסיה, ה"עלייה המוגברת למדינת ישראל, חינוך יהודי ועוד.

הקונגרס העברי העולמי הרביעי

הקונגרס העברי העולמי הרביעי יתקיים ב"10-13 ביאנואר, 1972 (כ"ג-כ"ו בסבת, תשל"ב). משלחת החוּעדה המכינה של ה"קונגרס הביאה לידיעתו של נשיא מדינת ישראל, מר זלמן שזר, את ההחלטה על קיומו של הקונגרס. חברי המשלחת היו: ד"ר א. טרסקובר, יושב-ראש הנהלת ברית עברית עולמית, ח. לבנון, סגן יו"ר, ת. פינקלשטיין, יו"ר החוּעדה הפועל, יו"ר החוּעדה המכין וש. רו, המוכיר הכללי. הנשיא הבטיח מלוא עידודו וסיועו וכן גם את השתתפותו האישית.

ספרות יפה, שחבריה היו ה"ה עזריאל אוכמני, ד"ר הלל ברזל וב. י. מיכלי, מוענק הפרס למשורר אמיר גלבוע על מכלול יצירתו הפיוטית, עם הופעת "קטף" מבחר מתוך שירתו, בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

**מסיבה לכבוד ספרו של
א. ר. מלאכי**

בירושלים התקיימה מסיבה לכבוד הופעת ספרו של חוקר ספרותנו וארצנו, א. ר. מלאכי, המסיבה נערכה עלידי ברית עברית עולמית. רחל ינאית-בן-צבי ישבה בראש ו-ד"ר יעקב הרוזן הירצה על הספר.

**נשף ספרותי לכבוד
שמחה רובינשטיין**

הנשף ייערך לרגל הופעת ספרו של הסופר והמחנך מר שמחה רובינשטיין, "רשמי תייר", באולם גרשברג, 120 רחוב 16 מערבה. עורכי הנשף הם: ההסתדרות העברית בשיתוף-פעולה עם סניף אוסישקין של ה"פארבאנד".

**פרופ' ל. פינקלשטיין
פרש מכהונתו**

פרופ' ל. פינקלשטיין פרש מהנהגת ה-סמינר התיאולוגי היהודי (בית מדרש ל-רבנים מיסודו של שטרן). פרופ' פ. לימד במוסד 50 שנה, לאחר סיימו חוק לימודיו בו ושימש נשיא הסמינר 31 שנה.

פרופ' פינקלשטיין הוא כידוע מחברם של מחקרים חשובים בחכמת ישראל.

**בן-גוריון ואמיר גלבוע — חתני
פרס ביאליק**

מר דוד בן-גוריון זכה בפרס ביאליק של עיריית ת"א בחכמת ישראל והמשורר אמיר גלבוע בספרות יפה.

לפי המלצותיה של ועדת השופטים לחכמת ישראל, שחבריה היו ה"ה דוד זכאי, פרופ' ב. קורצווייל וברוך קרוא — מוענק הפרס למר דוד בן-גוריון על שני ספריו: מדינת ישראל המחודשת (כרכים א' וב'); וזכרונות, שיצאו לאור בהוצאת עם עובד. לפי המלצותיה של ועדת השופטים ל-

ספרים חדשים

ישראל אפרת: ספר המסות

זהו הספר השמיני בסידרת כתבי ה-משורר, המסאי והוגה-הדעות, ד"ר ישראל אפרת. שלושה שערים לספר: שער ה-הסתכלות, סופרים (לשונו של רמח"ל ב-מתוותיו, התפתחות דיאלקטית בשירת ביאליק, על דוד שמעוני, אביגדור המאירי, יוחנן טברסקי ועוד), על אדמת אמריקה. הספר יצא בהוצאת "דביר", 234 עמ'.
יצחק זילברשלג: אגרותיו אל דורות אחרים

שירים חדשים למשורר והמסאי העברי הידוע, ד"ר יצחק זילברשלג, ששימש שנים רבות דיקן של בית המדרש למורים ב-בוסטון (ועתה נשיאה). בספר המדורים: על אדמת אמריקה, בחלל, מזמנים שונים, ממקומות שונים וארבעה שירים למלכה (רעייתו של המשורר, שנפטרה זה לא כבר). מן המשוררים העברים הוותיקים והחשובים, הופיעו ממנו קודם לכן קבצי שירה אלה: "בשבילים נודדים", "עלה, עולם בשיר" ו"קמרון ימי". כמוכן הוציא חרוגם משובח של מחזות אריסטופאנס (11 קומדיות")

בשני כרכים ו"שירי אהבה" לפולוס סלוצי ריוס. ספר השירים הופיע בהוצאת "קריית ספר", ירושלים. 203 עמ'.
פליטת בירנבוים: פליטת סופרים
הספר מכיל "עיונים והערכות בחכמת ישראל וספרותה". מיעוטם של המאמרים הם מחקרים שנתפרסמו בקבצים "אחיספר" ו"ספר השנה ליהודי אמריקה", ורובם — מאמרי ביקורת על ספרים חשובים במדע היהדות, בתולדות עמנו וספרותו והערכות על אישים בשדה חקר קדמוניותנו, תורת ישראל ותרבותו הישנה והחדשה ("מחקרי ר' שאול ליברמן", "רבינו יוסף קארו והשפעתו לדורות", "ר' אברהם עפשטיין ומחקריו", "מאמרי הרב ש. אסף", "הרב יוסף דוב סלוביצי'יק" ועוד). המקצועות והתחומים מרובים ומקיפים ודרכו של ד"ר בירנבוים להעמיד את הקורא על עיקרם של העניינים הנידונים עלידי מובאות, משלים ודוגמאות גבתיים. הספר הופיע בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, ספרית יעקב מיכאל (תרגומים ואסופות מחכמת ישראל / לב). 320 עמ'.

נפטרים
ליליין אש ז"ל

בערב יום כפור של שנה זו הלכה למנוחות גברת ליליין אש, אשתו של רב הפעלים מר שניאור זלמן אש. המנוחה היתה בת נדיבים מורע שועים ונדיבים שידם היתה פתוחה לתכמים, סופרים ו תלמידי חכמים. היא שקדה על תקנתם של ילדים מקופחים ופתחה עבורם מחנה קיץ שבו בילו ילדים למאות שבועות אחדים בגאות דשא ואור שמש. ליליין אש עזרה לכל מי שדפק על דלתותיה וגמלה חסד עם סופרים ומשוררים ומתלמדים צעירים. מעי שים טובים סללו את גתים חיים. היא זכרה ברוך ונשמתה תהא צרורה בצרור החיים.

אהרן ראובני. — המספר והחוקר הידוע, אחיו של יצחק בן צבי, הנשיא השני של מדינת ישראל. — ראובני נולד בשנת 1886. יחד עם אחיו קיבל חינוך עברי לאומי בבית אביו, צבי שמשי (שימשלביץ). בעוון השתייכותו לפועלי ציון נידון לגלות סיביר. בשנת 1909 ברח מגלותו והגיע לארץ ישראל. הוא נתפרסם בסיפוריו הראשונים „כותות“, „על ד הקיר“ „בבית המרפא“. לאחר מכן כתב את סיפוריו הגדולים: „בראשית המבוכה“, „האגיות האחרונות“ ר „שמות“ שכונסו בספרו אחד בשם „עד ירושלים“.

ארי אבן-זהב. — ליד גראיבה, 1899, עלה אבן-זהב לארץ-ישראל בשנת 1922. הוא הירבה לכתוב סיפורים, שירים ומחזות. מסיפוריו הידועים הם: „אלה מעשי הזפתים“, „המלחמה על הגבול“, „בסוד עניי הכותל“, „ששים שנה ושנה“, „שילוק היהודי מונציה“, „אדם וספינה“, „בתוככי ירושלים“ ועוד.

מערכת „בצרון“ משתתפת ביגונו הגדול של ידידנו
ר' משה אפרים זלדין
בהילקח ממנו רעייתו
אסתר ז"ע
בבנין ציון ובמסירותו לתרבותנו
ימצא ניחומים.

הנני משתתף באבלו המר של ידידי היקר
שניאור זלמן אש
במות עליו אשת נעוריו, תומכת גורלו
ליליען אש ז"ע
במפעליו הגדולים לטובת ארצנו
ותרומותיו להרמת קרנה של
תרבות ישראל ימצא ניחומים.
גרשון א. חורגין

החעד להוצאת כתבי רב צעיר
מביע את רגשי תנחומיו לחברה
היקר והדגול
מר שניאור זלמן אש
במות עליו חברתו בחיים
ליליין אש ז"ל
בעבודתו למען ערכי רוחנו
ימצא תנחומים
בשם החעד
יצחק פינקל

ISRAEL INTERMENTS
RIVERSIDE
MEMORIAL CHAPEL INC.
76th St. & Amsterdam Ave., N. Y. C.
Tel.: EN 2-6600

Shlomo Shoulson
Announces:
With a feeling of Responsibility
and Personal Vigilance we make all
necessary arrangements for BURLIAL
IN MEDINAT YISRAEL at ALL ceme-
teries. Everything is done with the
greatest exactitude and according
to Jewish Law.

Solomon Shoulson • Carl Grossberg
Directors
Chapels throughout New York,
Miami Beach & Miami

מערכת „בצרון“ משתתפת
באבלו הכבד של ידידנו היקר
מר שניאור זלמן אש
במות עליו רעייתו המצויינת בסוהר
מידותיה ובהליכותיה הסגוליות
ליליין אש ז"ע
בזכרה היקר ובמעשיו הטובים לטובת
ספרותנו ועמנו ינוחם.
ד"ר משה משרנוביץ וב"ב
ד"ר חיים לוף וב"ב
גבריאל פרייל

**An Economy Class ticket
to Europe is \$536.
A Lufthansa
Excursion ticket is \$382.**

**And that's not the only way
we save you money.**

You can fly round trip to Frankfurt from New York at an Economy fare of \$536. But if you make it a 17 to 28-day excursion, your round-trip fare is only \$382. Make it a 29 to 45-day excursion and your round-trip Lufthansa fare drops to \$312.

And that isn't the only way Lufthansa can save you money on a European holiday.

Look at what as little as \$377 buys you: a round-trip flight aboard Lufthansa, an Avis car with unlimited free mileage, and all your overnight accommodations for every night of your two-week stay. This bargain is Lufthansa's famous Europacar Fly & Drive tours—and you have many different European itineraries to choose from.

Lufthansa gives you even more—your choice of departure date, the most non-stop or direct flights to Germany from New York, Philadelphia, Boston, Chicago, Los Angeles, and Montreal. And direct Lufthansa connections from Frankfurt to Tel Aviv. If you want Kosher meals served to you aboard Lufthansa flights, you simply request them when you make your reservation.

See your own travel agent. He's the expert and he'll give you even more reasons why more business and vacation travelers prefer Lufthansa.

 Lufthansa German Airlines

680 FIFTH AVE., 52 B'WAY
NEW YORK, N. Y. TEL. (212) 357-8400

Tour prices based on 14-21 day, 15-passenger GIT Economy Class fare from New York. Land arrangements based on each of two people traveling together. Surcharge on weekends.

יעקב. בשנת 1921 חזר לפולין וישב בה עד
 1934. — בשונו לארץ החיישב בתל-מונד.
 מאז פירסם את ספריו "בדרכים אבילות",
 "מחצות", "אשר עבר" (מינוס סיפוריו)
 וספר זכרון לבנים שנפלו, "הם הלכו".

צבי זבולון ויינברג. — מן
 המספרים המחוננים בראשית המאה. נ. נולד
 בחארשה בשנת תרמ"ד. בשנת 1905 הופיע
 סיפורו הראשון ב"הזמן". קובץ סיפוריו
 "בית ורחוב" יצא בשנת תרע"ג. בשנת 1920
 בא לארץ והיה מנהל בית-הספר בזכרון

<p>Greetings from Kenin & Posner 16 Court St., B'klyn, N.Y.</p> <hr/> <p>THE ROBERT TREAT HOTEL Newark, N. J.</p>	<p>Morris J. Larsen 235 W. Wilson St. Batavia, Illinois</p> <hr/> <p>OLUM'S of Binghamton, Inc. 114 Clinton St.</p>	<p>STEINBERG & DUBIN MEMORIALS, INC. 245 E. Houston St. New York, N. Y.</p> <hr/> <p>WEINER'S STORES 2610 McKinney</p>
--	---	---

SOLOMON ZEITLIN: SCHOLAR LAUREATE
 An Annotated Bibliography, 1915 - 1970, With Appreciations Of His Writings

By **SIDNEY B. HOENIG** 312 pages
 (PROFESSOR OF JEWISH HISTORY, YESHIVA UNIVERSITY) \$10.00

SOME COMMENTS ON THE BOOK

"A most useful summary and evaluation of the life-long contribution of the Dean of Jewish historians, Solomon Zeitlin. More than a mere *Festschrift* and more than a mere bibliography, this is a pioneering reference work that encompasses Zeitlin's collected works within the convenient scope of a single volume."
 —PROF. M. E. CHERNOWITZ, Editor of *BITZARON*

"Dr. Hoenig is to be congratulated upon his splendid achievement. Reading this book is like re-reading in one 300-page volume all of Solomon Zeitlin's books as well as all his articles scattered as they are through some 400 sources—and through 55 years—of periodical literature . . . A *must* for every library."
 —DR. LEON D. SYTSKIN, Associate Editor of *TRADITION*

USE THIS ORDER BLANK

BITZARON, 1141 Broadway, New York 10001

Gentlemen:

Enclosed please find my order for a copy of **SOLOMON ZEITLIN: SCHOLAR LAUREATE** (An Annotated Bibliography) By Prof. Hoenig, at \$10 per copy.

Name Address

City State Zip

LIGHT A CANDLE FOR
FREEDOM AND PEACE IN ISRAEL
BY
BUYING
STATE OF ISRAEL BONDS

STATE OF ISRAEL BONDS

Development Corporation for Israel

215 Park Avenue South

New York, N. Y. 10003

Telephone: OR 7-9650

Published Monthly by Bitzaron, Inc. (Hebrew Literary Foundation), 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Editor; Gabriel Preil, Special Editor. Subscription, payable in advance, \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at Babylon, N.Y. Copyright 1971, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)
MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor; HAYIM LEAF, Editor
GABRIEL PREIL, Special Editor
Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Harry Orlinsky,
Harry Wolfson, Solomon Zeitlin
Thirty-Third Year of Publication

Vol. LXIII TISHRI-CHESHVAN, 5732 (Oct.-Nov., 1971) No. 1 (294)

IN TWO SECTIONS — SECTION ONE

CONTENTS:

The Distorted View of the Land of Israel —		
Education and Revaluation	<i>Samuel Katz</i>	1
Settled (Story)	<i>A. Ever-Hadani</i>	5
Jesus and Tradition	<i>David S. Shapiro</i>	15
Vision and Fulfillment — Ben-Gurion At 85	<i>Hayim Leaf</i>	21
The Poetry of Sh. Shalom	<i>M. Orian</i>	24
World Schizophrenia — Fried Reviewed	<i>M. Perla</i>	30
The Month In Review	<i>I. Mishael</i>	33
Israeli Kaleidoscope	<i>L. Haramgaal</i>	37

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

A. R. Malachi's Work on the Old Yishuv	<i>S. Raz</i>	39
--	---------------	----

NOTES:

In the Theater: (a) To Live Another Summer —		
Israeli Musical (b) Philip Roth's Unlikely		
Heroes	<i>A. B.</i>	42
News and Events		42
Books Received		43

INDEX TO VOLUME LXII

Copyright 1971, by Bitzaron, Inc.

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680